

การศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าเรือ
ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยามหาวิทยาลัย

เมษายน 2555

การศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าเรือ
ตำบลท่าเรือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา

เมษายน 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าเรือ
ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยามหาวิทยาลัย

เมษายน 2555

สัญญา สมประสงค์. (2555). การศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน : กรณีศึกษา

หมู่บ้านท่าเรือตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม. ปริญญาโท ศป.ม.

(มานุษยวิทยามหาวิทยาลัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา อินทรสุนานนท์,

รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ วิสุทธิแพทย์.

การศึกษาในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติชุมชน และสภาพแวดล้อม กรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน โหวด พิณ โป่งกลาง และศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

จากการศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานของชุมชนหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม พบว่าหมู่บ้านท่าเรือนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดนครพนม ตั้งหมู่บ้านเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2447 โดยประชาชนกลุ่มแรกอพยพมาจากอำเภอนาหว้าเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี สภาพแวดล้อมทางสังคมของหมู่บ้านท่าเรือมีการดำเนินวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ชุมชนมีการเอื้ออาทรต่อกัน อยู่เป็นแบบญาติพี่น้อง และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ตลอดจนร่วมมือกันจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ จำหน่ายเครื่องดนตรีและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม ทำให้สภาวะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับพึ่งพาตนเองได้ ในด้านการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานหมู่บ้านท่าเรือได้ผลิต แคน โหวด พิณ และโป่งกลาง ตามความต้องการของตลาดจนเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นอาชีพหลัก เศรษฐกิจที่เหลือใช้ จากการผลิต แคน กลุ่มสตรีและเยาวชนจะใช้เวลาว่างนำมาทำเป็นแคน โหวด ขนาดจิ๋ว จำหน่ายเป็นที่ระลึกเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง จากการศึกษาถึงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านท่าเรือ พบว่าประชากรอยู่กันอย่างมีสิทธิเสรีภาพและมีระบบการเลือกตั้งในระดับประชาธิปไตย การกระจายรายได้มีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์จำหน่ายเครื่องดนตรีจากสมาชิกในราคายุติธรรม และแบ่งรายได้อย่างเป็นระบบ ชุมชนมีศักดิ์ศรีและรักษาเกียรติภูมิของตนเองโดยยึดมั่นในแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณี มีระบบการบูรณาการในการผลิต โดยการนำวัฒนธรรมประเพณีมาผสมผสานจึงทำให้เกิดความบรรสานสอดคล้อง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จึงสรุปได้ว่าชุมชนบ้านท่าเรือเป็นไปตามหลักแนวคิดทฤษฎีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม 8 ประการของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี นับได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง

THE STUDY OF MAKING ISAN FOLK MUSICAL : A CASE STUDY OF BANTARUE, TAMBON
TARUE, AMPOE NAVA, NAKHONPHANOM PROVINCE

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Arts degree in Ethnomusicology
at Srinakharinwirot University

April 2012

Sanya Somprasong. (2012). *The study of making isan folk musical : a case study of bantarue, tambon tarue, ampoe nava, nakhonphanom province*. Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc.Prof. Dr. Kanchana Intarasunanont. Assoc.Prof. Dr. Manop Wisuttiapat.

The purposes of this thesis are to study the background of Ban Tharua's community (Tambon Tharua, Amphur Nawa, Nakhonphanom Province), to study the production of Kan, Wot, Pin Ponglang and to analyze the cultural strengths of this community.

From the research of the production of the musical instruments of Ban Tharua's village (Tambon Tharua, Amphur Nawa, Nakhorn Phanom Province), the village was founded in the west of Nakhonphanom Province since 1906. Its ancestors emigrated from Amphur Amnat Charoen, Ubon Ratchathani Province. The villagers' social lifestyle is comfortably simple. They possess kindness and live based on family relationship. They have exchanged the knowledge of the production of traditional instruments. The villagers founded a cooperative for selling musical instruments and sharing benefits fairly making their economic state be the state of self-sufficiency. From the study of the production of the instruments, Kan , Wot , Pin and Ponglang are made as the demand of the market. It is said that they make the instruments as if it were their main work. A group composed of women and young people uses bits left from the production of Kan to make miniature Kan and Wot as souvenirsto be another income. From the study of the cultural strength, the population of this village has their liberty and rights. There is a democratic election. A cooperative founded to sell musical instruments from its members with a reasonable price shares an income systematically. The village keeps its reputation by believing in their customs and traditions. There is also the application of thier traditions causing the sustainability of economy, society and culture. The village depends on the theory of 8 way-cultural strength by Prof.Dr. Prawet Wasee, making the village to be the sustainable strength of culture.

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน : กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าเรือ

ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ของ

สัญญา สมประสงค์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)

วันที่ .....เดือน เมษายน พ.ศ. 2555

คณะกรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา อินทรสุนานนท์)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจี ศรีสมบัติ)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ วิสุทธิแพทย์)

(รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา อินทรสุนานนท์)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.มานพ วิสุทธิแพทย์)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมพล งามสุทธิ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาโทฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยผู้วิจัยได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือเป็นอย่างดี
ที่ยิ่งจากบุคคลต่าง ๆ หลายท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา อินทรสุนานนท์ ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์
รองศาสตราจารย์ ดร. .มานพ วิสุทธิแพทย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. .เฉลิมพล งามสุทธิ และ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุจี ศรีสมบัติ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำ
เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ ครูจัน แก้วอินธิ , ครูทรงศักดิ์ ประทุมศิลป์ , ครูทองคำ แสนสุริยวงศ์
และครูสวรรค์ แก้วอินธิ ที่ได้กรุณาอนุเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องทางด้านเนื้อหาทางวัฒนธรรม
และข้อมูลกรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน เพื่อนำมาใช้สนับสนุนกับงานวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ อาจารย์สุจิต บัวพิมพ์ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านศิลปวัฒนธรรม และ
ผู้ทรงคุณวุฒิกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผู้จุดประกายความคิดในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมอันเป็น
สมบัติของชาติแก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณชาวบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เป็นอย่างสูงที่
ให้การต้อนรับ และให้ข้อมูลเป็นอย่างดีแก่ข้าพเจ้า

ขอขอบพระคุณ ดร.พรชัย มงคลวนิช อธิการบดีมหาวิทยาลัยสยาม ดร. ประเสริฐ อหิงสโก
ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยสยาม ที่สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดโอกาสทางการศึกษา
ในครั้งนี้

ขอขอบคุณอาจารย์เกษรี สมประสงค์ ที่ให้ความกรุณาช่วยจัดพิมพ์และเรียบเรียง
เอกสารงานวิจัยจนเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมเรียนวิชาเอกมานุษยวิทยามหาวิทยาลัย 50 ทุก ๆ คนที่ทำให้กำลังใจในการ
ทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ขอกราบคารา วะแด่ดวงวิญญาณครูบรรพจารย์ คลองข่อย , ครูถนอม โพธิ์สุวรรณ , ครูกลิ่น
ดนตรีเจริญ , ครูใบศรี แสงอนันต์ และครูที่ได้ปลุกฝังให้มีความรู้ และความรับผิดชอบต่อการเป็น นัก
ดนตรีไทย

สัญญา สมประสงค์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า	4
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	4
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	5
นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
เอกสาร ตำรา และหนังสือทางวิชาการ	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	17
3 วิธีการดำเนินการวิจัย	21
วิธีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล	21
ขั้นรวบรวมข้อมูล	21
วิธีดำเนินการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม	22
อุปกรณ์และเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	23
การจัดทำข้อมูล	23
ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล	23
4 การวิเคราะห์ข้อมูล	25
ตอนที่ 1 ประวัติชุมชน และสภาพแวดล้อมชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม	32
ตอนที่ 2 ศึกษากรรมวิธีการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน	46
แคน	47
โหวด	63
พิณ	69

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
โปงลาง.....	78
ตอนที่ 3 ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม.....	89
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	95
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	95
สรุปผลการวิจัย.....	95
อภิปรายผลการวิจัย.....	99
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้.....	101
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	101
บรรณานุกรม.....	102
ภาคผนวก.....	105
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม.....	106
ภาคผนวก ข รายงานผู้ให้ข้อมูล.....	108
ภาคผนวก ค รายงานช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม.....	110
ภาคผนวก ง ประวัติและความเป็นมาเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน โหวด พิณ โปงลาง.....	125
ภาคผนวก จ ภาพกิจกรรม.....	141
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	145

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่จังหวัดนครพนม.....	26
2 แผนที่อำเภอนาหว้า.....	30
3 แผนที่หมู่บ้านท่าเรือ.....	34
4 งานบุญเข้ากรรม.....	36
5 งานบุญผะเหวด.....	37
6 ประเพณีสงกรานต์.....	38
7 งานบุญบั้งไฟ.....	39
8 งานบุญซำฮะ.....	39
9 งานบุญเข้าพรรษา.....	40
10 งานบุญเดือน 9 “ข้าวประดับดิน”.....	41
11 งานบุญกฐิน.....	42
12 งานบุญสวนแตง.....	42
13 โรงเรียนหมอแคน.....	43
14 ศาลปู่ตา.....	44
15 หมู่บ้านเสียงดนตรี.....	46
16 เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน โหวด พิณ โปงกลาง.....	47
17 ไม้กู่แคน.....	48
18 ไม้เต้าแคน.....	49
19 ซี่สูด.....	49
20 หลาบโลหะ.....	50
21 ต้นค่า.....	50
22 ลีว.....	51
23 มีตอก.....	51
24 ค้อนเล็ก.....	52
25 พั้ง.....	52
26 กระจดก้าง.....	53
27 ไม้เข็น.....	53

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
28 เหล็กซี่.....	53
29 ไม้มือลิง.....	54
30 เปลือกหอย.....	54
31 ไม้ซา.....	55
32 ต้นไม้ไผ่เฮี้ย.....	56
33 เหล็กซี่เจาะทะลุปล้องกุ่มแคน.....	56
34 คัดไม้กุ่มแคน.....	56
35 ทำเต้าแคน.....	57
36 นำหลาบโลหะมาลับ.....	57
37 ตีรัดหลาบโลหะ.....	58
38 เจาะรูแพว.....	59
39 นำปูนขาวที่ได้จากเปลือกหอยทาลิ้นแคน.....	60
40 การประกอบเข้าเต้า.....	61
41 ไม้ยัดสุดกุดซี่สุด.....	61
42 เจาะรูนับ.....	62
43 ทดสอบระดับเสียง.....	62
44 ต้นค้ำมัดแคน.....	63
45 ไม้ไผ่เฮี้ย.....	63
46 ไม้แกนกลางโหวด.....	64
47 ซี่สุด.....	64
48 ไม้ลูกโหวด.....	65
49 เหล่าไม้แกนกลางโหวด.....	65
50 ประกอบลูกโหวด.....	66
51 รัดลูกโหวด.....	66
52 เจียปากลูกโหวด.....	66
53 อุดรูลูกโหวดและเทียบเสียงตามไม้แบบ.....	67
54 ทำจุมุกโหวดและปรับแต่งจุมุกโหวด.....	68

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
55 นำพลาสติกตัดหัวโหวด	68
56 ทดสอบเสียง	69
57 เลื่อยฉลุไฟฟ้า	70
58 สว่านไฟฟ้า	71
59 เครื่องขัดกระดาษทรายไฟฟ้า	71
60 เกราะเตอร์	71
61 เลื่อยวงเดือน	72
62 ไม้ทำตัวพิน	72
63 วาดรูปทรงตามแบบพิมพ์	72
64 เลื่อยฉลุตัวพิน	73
65 เลื่อยหน้าพิน	73
66 เจาะกล่องเสียง	73
67 ขัดตกแต่งพิน	74
68 ช่องเสียงบนเต้าพิน	74
69 ขั้นตอนการทำหัวพินพญานาค	75
70 นำไม้แบบวัดตำแหน่งติดชั้นเสียง	75
71 ขั้นตอนการติดเฟรสเสียง	76
72 ติดลูกบิด	76
73 ทดสอบพิน	77
74 เลื่อยวงเดือน	80
75 สว่านไฟฟ้า	80
76 เครื่องกลึงไม้	80
77 เครื่องขัดกระดาษทรายไฟฟ้า	81
78 ขั้นตอนการขึ้นรูป	82
79 วัดขนาดลูกโป่งกลาง	84
80 การถากลูกโป่งกลาง	85
81 การเทียบเสียงและการขัดลูกโป่งกลาง	87

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
82 ขั้นตอนการเจาะรูร้อยเชือกและผูกลูกโป่งกลาง.....	87
83 โป่งกลางพร้อมขาตั้ง.....	88
84 สัมภาษณ์การทำแคนกับครูจัน แก้วอินธิ.....	142
85 สัมภาษณ์การทำแคนกับครูทองคำ แสนสุริยวงศ์.....	142
86 สัมภาษณ์ช่างผู้ผลิตพิณ.....	143
87 สัมภาษณ์การทำโหวดกับครูจัน แก้วอินธิ.....	143
88 สัมภาษณ์การทำโหวดกับครูทรงศักดิ์ ประทุมศิลป์.....	144
89 สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านท่าเรือ.....	144

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การแบ่งการปกครองของประเทศไทย ตามรูปแบบของกระทรวงมหาดไทยจะแบ่งออกเป็น 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยแบ่งตามสภาพ ภูมิศาสตร์ เช่น ลันเขา หรือ ห้วย หนอง คลอง บึง ลำน้ำ เป็นต้น แต่ในเชิงวัฒนธรรมแล้ว จะแบ่งได้เป็น 6 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคอีสานเหนือ ภาคอีสานใต้ และไทยโคราช กลุ่มชน ในภาคอีสานเหนือ ประกอบด้วยกลุ่มที่อยู่ในเขตจังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด ยโสธร อุบลราชธานี อำนาจเจริญ และ หนองบัวลำภู ลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของภาคอีสานเหนือคือ “วัฒนธรรมหมอลำ - หมอแคน” กลุ่มภาคอีสานใต้ได้แก่กลุ่มชนในเขตจังหวัด บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ลักษณะเด่นทาง วัฒนธรรมของกลุ่มภาคอีสานใต้คือ “วัฒนธรรมเจียงกัณฑ์” ส่วนจังหวัดนครราชสีมาจะมีวัฒนธรรม ที่แตกต่างออกไปจากภาคอีสานเหนือและภาคอีสานใต้ คือ “วัฒนธรรมเพลงโคราช” นักวัฒนธรรม กล่าวไว้ว่า ภาคอีสานเหนืออาจเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมไทย- ลาว ส่วนภาคอีสานใต้ อาจเรียกได้ว่า วัฒนธรรมไทย- เขมร นักวิชาการวัฒนธรรมบางกลุ่มก็แบ่งภูมิภาคโดยอ าศัยภาษาที่ใช้ได้ต่อกัน จะ เห็นได้ว่าวัฒนธรรมบางอย่างของแต่ละภูมิภาคอาจคล้ายกันหรือเหมือนกันทั้งการประกอบอาชีพ การ ประกอบพิธีกรรม การละเล่น การแสดงต่าง ๆ ที่เลื่อนไหลจากกันและกันหรือปฏิบัติด้วยกันมาตลอด แต่มาถูกแบ่งโดยรูปแบบของการปกครอง บางครั้งจึงเกิดการ แย่งความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมว่าเป็น ของจังหวัดใด ภูมิภาคใดจนถึงประเทศใด

จึงสรุปได้ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คู่กับมนุษย์ เป็นแนวคิด เป็นวิถีชีวิตและเป็นขนบธรรมเนียม ปฏิบัติที่ผู้คนในสังคมหนึ่ง ๆ ได้สั่งสมสืบทอดมาชั่วลูกชั่วหลานเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เป็นลักษณะเฉพาะ ที่และเป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ตลอดจนความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมนั้น ก่อให้เกิดการอยู่ ร่วมกันอย่างปกติสุข มีความกลมกลืนในสังคมอย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เลื่อนไหล ถ่ายโยงจากบุคคลไปสู่บุคคลและจากท้องถิ่นหนึ่งไปสู่อีกท้องถิ่นหนึ่งได้ โดยที่ บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันในครอบครัวเดียวกัน ระหว่างครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด จนในที่สุดทั้งประเทศ และระหว่างประเทศ (ปัญญา รุ่งเรือง . 2544: 39) ซึ่งการศึกษาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น นอกจาก การศึกษาด้านวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ที่แตกต่างกันหรือคล้ ายคลึงกัน เช่น พิธีกรรม ประเพณี ต่างก็ ประกอบไปด้วยบทเพลง พิธีการ และสิ่งประกอบอื่น ๆ ที่อยู่ในค่านิยมของกลุ่มนั้น ๆ ซึ่งสามารถเรียนรู้ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาวบ้าน คำประพันธ์ต่าง ๆ ภาษาถิ่น และเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของ ชาวบ้านได้ (กาญจนา อินทรสุนานนท์. 2536: 52)

ดนตรีจึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นผลผลิตของมนุษย์ที่ได้มีการคิดสร้างสรรค์ขึ้น และมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ทั้งในเรื่องของบทเพลงหรือแม้แต่เครื่องดนตรีที่มีการประดิษฐ์ขึ้นเองซึ่งดนตรีจัดเป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่เราสามารถ พบเห็นได้ในทุกชนชาติกลุ่มชน หรือแม้กระทั่งในกลุ่มสังคมเล็ก ๆ ดนตรีเป็นเรื่องของเสียงที่อาศัยสัทประสาทเป็นเครื่องรับรู้และแปลความหมาย หรือไม่มีก็ได้ ดุจเดียวกับเสียงของภาษาพูดซึ่งในการตีความหมายอาจจะแตกต่างกันไปตามแต่ความคิดแต่ละคนหรือรับรู้ไปคนละอารมณ์ก็ได้ (สังต์ ภูเขาทอง . 2532: 9) ลักษณะของดนตรีในแต่ละท้องถิ่น แม้จะมีเชื้อชาติเดียวกัน แต่ก็มี ความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ความรู้สึกนึกคิดของคนและวัตถุที่เป็นสื่อแสดงออกซึ่งดนตรีของชุมชนแต่ละท้องถิ่น ที่เรียกว่า “ดนตรีประจำถิ่นหรือดนตรีพื้นเมือง” (ปัญญา รุ่งเรือง. 2533: 1-2)

ชาติไทยมีเครื่องดนตรีของตนเองที่แตกต่างไปจากชาติอื่น ๆ เป็นเอกลักษณ์แสดงความเป็นไทย เป็นวัฒนธรรมไทย และเป็นอารยธรรมไทย ชนชาติไทยมีพื้นฐานความเชื่อในพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่เชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ เชื่อว่าบุคคลมีจิตเป็นใหญ่ และธรรมชาติของจิตมีอารมณ์เป็นเจ้าเรือน มีการปรุงแต่งอารมณ์ด้วยความรู้สึก ด้วยประสาททางการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรสและการสัมผัส ดนตรีจึงมีความละเอียดอ่อนมีจุดหมายเพื่อการกลมกล่อมเกลาอารมณ์ ไม่เอะอะมะเทิงกล่ อมเกลาอารมณ์ให้รู้สึกสงบเย็น กระปรี้กระเปร่า กระฉับกระเฉง ร่าเริง ชวนให้เกิดความตื่นความเบิกบาน (วิจิตร จันทรากุล. 2542: 41) ซึ่งเครื่องดนตรีพื้นเมืองในแต่ละภูมิภาคก็มีลักษณะแตกต่างกันไปทั้งในเรื่องของลักษณะรูปร่าง วิธีการบรรเลง จนกระทั่งเสียงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเครื่องดนตรีแต่ละประเภท นอกจากการใช้ดนตรีเพื่อความบันเทิงแล้ว มนุษย์ยังใช้ดนตรีเพื่อการประกอบอาชีพอีกด้วย เช่น การเล่นดนตรีเพื่อหาเลี้ยงชีพ การขายเครื่องดนตรี การผลิตเครื่องดนตรี ซึ่งหากผู้ที่จะผลิตเครื่องดนตรีได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับดนตรีมาเป็นเวลานานจึงจะสามารถเข้าใจถึงลักษณะของเครื่องดนตรีและเสียงของเครื่องดนตรีได้เป็นอย่างดี

จะเห็นว่ามนุษย์ได้นำเอาคุณค่าของดนตรีมาใช้ประโยชน์มากมายทั้งในด้านการสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจ และด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ จึงมีกา รจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นโดยมีดนตรีเป็นส่วนประกอบ เช่น การเซ่นไหว้ การบวงสรวง การบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น เห็นได้ว่าดนตรีมีคุณค่าต่อวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์หลายอย่าง จากคุณค่าของดนตรีที่สามารถใช้สนองความต้องการของมนุษย์ได้ดังกล่าว มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาจึงมีดนตรี เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิต ตามวิถีทางของตนเอง อันเป็นสาเหตุทำให้ดนตรีของท้องถิ่นแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อม และความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้าน (สุกิจ พลประดม. 2538: 1)

ในด้านการผลิตเครื่องดนตรีนั้นส่วนใหญ่สถานที่ผลิตมักจะอยู่ต่างพื้นที่ กระจายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ แต่สำหรับเครื่องดนตรีพื้นเมืองแล้วมักจะมีสถานที่ผลิตอยู่ตามภูมิภาคของถิ่นฐานการเกิดดนตรีชนิดนั้น เช่น แหล่งผลิตสะล้อ ซึ่งส่วนใหญ่ผลิตในจังหวัดลำปาง เชียงใหม่ , โป่งกลาง โหวด แคน พิณ ส่วนใหญ่ผลิตในจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม , ระนาด ซ็องวง กลองต่าง ๆ ส่วนใหญ่ผลิต ในจังหวัดสมุทรปราการ กาญจนบุรี อ่างทอง เป็นต้น ดังนั้นเมื่อชาวบ้านใช้ดนตรีร่วมกับชีวิตประจำตัว จึงมีการคิดค้นประดิษฐ์เครื่องดนตรีที่ตนมีความชื่นชอบ ถนัดในการบรรเลง ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละประเภทอาจมีการดัดแปลงหรือพัฒนามาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีรูปร่างลักษณะดังเช่นปัจจุบัน

บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม จัดได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเหนือ ซึ่งมีอยู่ 19 จังหวัด และมีวัฒนธรรมที่เรียกว่าวัฒนธรรมไทย-ลาว เป็นจังหวัดชายแดนแม่น้ำโขง ความเหมือนในการดำรงชีวิต ภาษา ประเพณี ดนตรี การแสดง จัดอยู่ในวัฒนธรรมสายเดียวกันจนเรียกได้ว่า บ้านพี่เมืองน้อง ไปมาหาสู่กันเป็นปกติวิสัยมีเพียงสายน้ำที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันเป็นเส้นแบ่งเขตประเทศเท่านั้น แต่ความผูกพันในเชื้อชาติและวัฒนธรรมยังคงดำเนินอยู่อย่างเป็นปกติ

ในหมู่บ้านท่าเรือ หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 8 มีครอบครัวอยู่ 500 กว่าครัวเรือนได้มีการถ่ายทอดสืบทอดและผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านทุกครัวเรือน นับว่าเป็นศูนย์กลางในการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ใหญ่ที่สุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหมอลำคณะต่าง ๆ จะมาสั่งเครื่องดนตรีจากหมู่บ้านนี้หรือพ่อค้าคนกลางก็จะมาสั่งไว้ไปจำหน่ายตามจังหวัดต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศไทยและมีการไปจำหน่ายในต่างประเทศอีกด้วย การผลิตเครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคอีสานเหนือของบ้านท่าเรือ นับได้ว่าเป็นการประกอบอาชีพโดยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านโดยตรง ทั้งด้านการใช้วัสดุ อุปกรณ์ กระบวนการผลิต และการเทียบระดับเสียงของเครื่องดนตรี ทำให้เกิดความรักท้องถิ่นของชาวบ้าน การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งการผลิตเครื่องดนตรีนั้นยังเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ชุมชนให้พออยู่พอกินกันอย่างมีความสุข กรณีการศึกษาการผลิตเครื่องดนตรีอีสาน ชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม นั้น ผู้ศึกษาได้นำทฤษฎีของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่กล่าวว่า “วัฒนธรรม คือพลังแห่งการพัฒนา” มาเป็นเครื่องมือที่ใช้วัดสังคม ดังนั้นสังคมหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมต้องมีคุณลักษณะ 8 ประการ คือ

1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจ
2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น
4. มีความบูรณาการ
5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน

6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง

7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม

8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

จากบทนำและแนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในชุมชนหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ซึ่งมีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานและยังมีความสอดคล้องกับ วัฒนธรรมดนตรีในท้องถิ่นและประเทศ เนื่องจากหมู่บ้านท่าเรือเป็นหมู่บ้านที่ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้าน อีสานที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการผลิตเครื่องดนตรีที่มีคุณภาพเป็นที่นิยมในหมู่ นักดนตรี อีกทั้งราคามีความสมเหตุสมผล สิ่งใดที่เป็นปัจจัยเสริมหรือมีผลกระทบต่อการผลิตเครื่อง ดนตรีของหมู่บ้านท่าเรือ สิ่งใดมีผลสืบเนื่องทำให้วัฒนธรรมด้านดนตรีพื้น บ้านเกิดการสืบสาน หรือ สูญหาย อนาคตของวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านนี้จะเป็นอย่างไร จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาค้นคว้าอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาประวัติชุมชน และสภาพแวดล้อม ชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษากรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
3. เพื่อวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทราบถึง ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมู่บ้าน ท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
2. ทราบถึงสภาพแวดล้อม ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของการผลิตเครื่องดนตรี พื้นบ้านอีสาน
3. ทราบถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของสังคม หรือกลุ่ม ชนกลุ่มหนึ่งที่ดำรงชีวิตด้วยการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน
4. ได้แนวทางในการส่งเสริมวัฒนธรรมการผลิตเครื่องดนตรี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

วัฒนธรรมการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอ นาหว้า จังหวัดนครพนม เครื่องดนตรีประเภท แคน โหวด พิณ โปงกลาง

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและสิ่งประดิษฐ์คิดค้นขึ้นใหม่

ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมหมายถึง การนำทฤษฎีที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งออกเป็น 8 ประการของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี มาใช้ตรวจสอบในกรณีของหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอ นาหว้า จังหวัดนครพนม

ดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง ดนตรีที่ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นโดยนักดนตรีพื้นบ้านด้วยเนื้อหาสำนวนและสำเนียงของชาวบ้าน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยความจำ มีการบรรเลงโดยใช้เครื่องดนตรีของท้องถิ่นซึ่งจะแตกต่างกันไปตามภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละภูมิภาค

เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมายถึง เครื่องดนตรีของกลุ่มวัฒนธรรมอีสานเหนือ ได้แก่ แคน พิณ โปงกลาง โหวด ซออีสาน

เทคนิคการทำเครื่องดนตรี หมายถึง วิธีการ ขั้นตอน การทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน ที่มีความเฉพาะตัวของช่างแต่ละคน

ลาย หมายถึง เพลง เช่น ลายสุดสะแนน เป็นชื่อเรียกของเพลงที่ใช้บรรเลงในวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน

กุ่มแคน หมายถึง ไม้ตระกูลไผ่ชนิดหนึ่งลำเล็ก ๆ นิยมใช้ทำแคน

ซี่สอด (ชั้นนระง ชั้นนางโง) หมายถึง วัสดุเนื้อไม้แกะยึดลูกแคนกับเต้าแคน และปิดช่องว่างอุดรูรั่วเพื่อกักลมที่เป่าไม่ให้ออกมาได้จากรังผึ้งป่าชนิดหนึ่ง ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ตัวแมงสูด หรือแมงน้อย ตัวแมงสูดมีสีดำและมีขนาดเล็กกว่าผึ้งทั่วไป ประมาณ 2-3 เท่า มักทำรังอยู่ตามโพรงดินเพรียง หรือโพรงจอมปลวก

ไม้แซ้น หมายถึง ไม้ที่มีรูปลักษณ์แบน ๆ เล็ก ๆ คล้ายไม้ควักปูนทำด้วยทองเหลือง สำหรับใช้งัดให้ลั่นแคนกระดกขึ้นและรองลิ้นแคนไว้ เพื่อชุดแต่งเสียงและทำให้เรียบร้อย

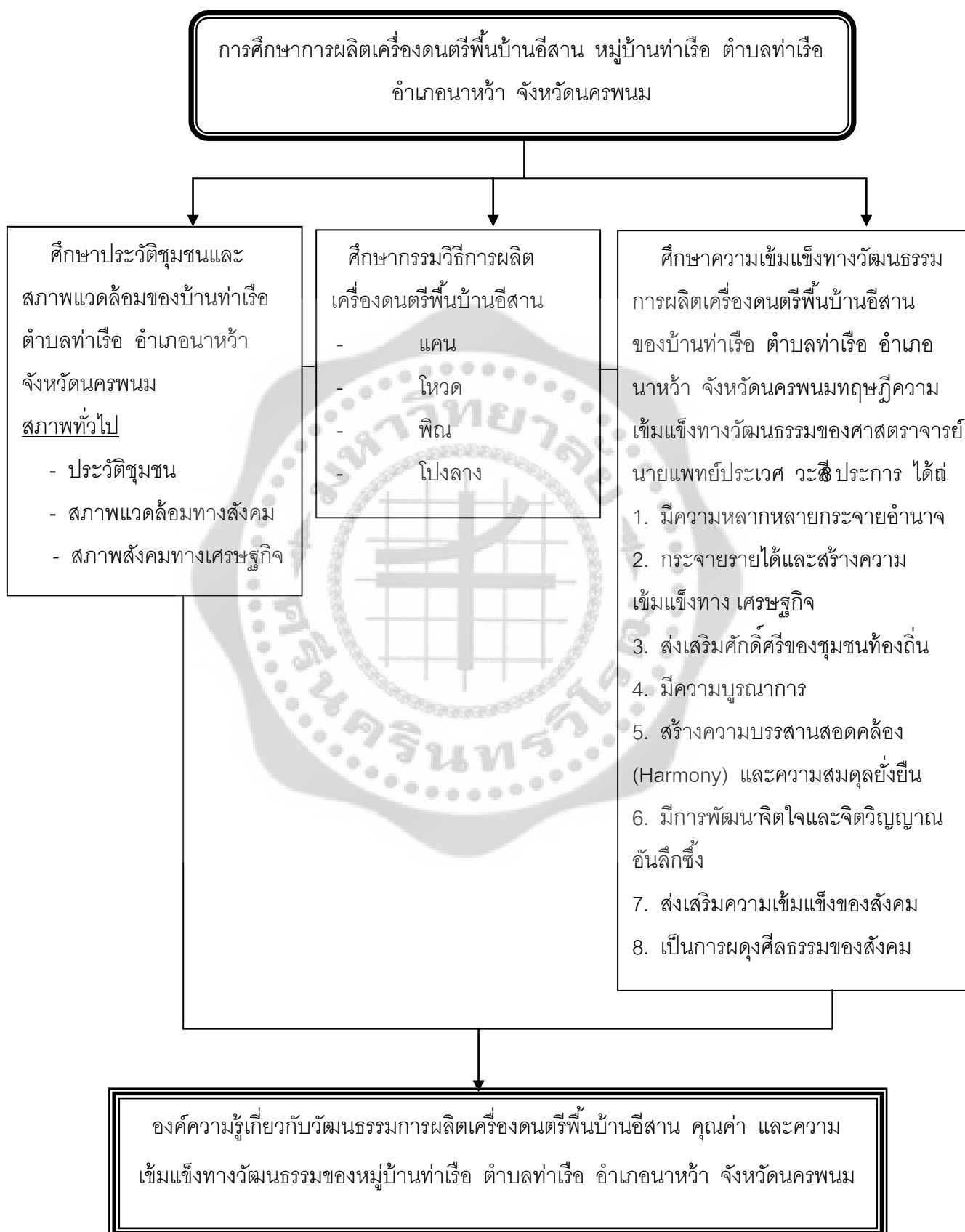
เหล็กซี่ หมายถึง เหล็กแท่งกลมตีปลายให้เรียวแหลมและคมคล้ายปลายดอก มีด้ามจับด้วยไม้เมื่อใช้งานต้องเผาไฟ ให้ความร้อนแดงเพื่อใช้แทงทะลุปล้อง ไม้เขี้ยน้อยที่ใช้ทำลูกแคน และใช้เจาะรูบนของลูกแคน

ไม้มีอลิง หมายถึง ไม้ที่ทำด้วยไม้จริง มีรูปแอ่งงอน สำหรับใช้ตัดลูกแคน เมื่อลนไฟร้อนแล้ว กดลงบนไม้ลูกแคนเพื่อตัดแต่งให้ตรง

ไม้ซา หมายถึง ไม้ตระกูลไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง คำว่า “ซา” แปลว่าคายน (ระคาย) เพราะฉะนั้นคำว่า “ไม้ซา” ก็คือไม้คายน ซึ่งได้แก่ ฝิวไม้ชางนั่นเอง ช่างทำแคนเขาเอากล้าไม้ไผ่ชางมาผ่าเกี่ยกออกเป็นแผ่น กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร เหลาให้สันคมทั้งสองข้าง ใช้ฝิวไม้ชางตัดถู ลินแคนให้เรียบร้อยเกลี้ยงเกลา และใช้คมตัดเฉือนด้านข้าง หรือริมลินแคนที่สับออกมาจากหลายส่วน ใหญ่ซึ่งยังขรุขระหรือยังมีคมอยู่นั้น ให้เรียบร้อยหายคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาดนตรีพื้นบ้านอีสานในปัจจุบันมีผู้ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการจัดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลายอีกทั้งยังนำมาใช้ในการแสดงอยู่บ่อยครั้ง แต่ในเรื่องของการสร้างเครื่องดนตรีอีสานยังไม่ค่อยมีการเผยแพร่กันมากนักถึงแม้จะมีการจัดทำเอกสารออกมาเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ ก็ตาม แต่เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการสร้างดนตรีพื้นบ้าน โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. เอกสาร ตำรา และหนังสือวิชาการ
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสาร ตำรา และหนังสือวิชาการ

เสถียร โกเศศ (สุรพล สุวรรณ. 2549: 3; อ้างอิงจาก เสถียร โกเศศ. 2516) ได้ให้คำนิยามของคำว่า วัฒนธรรม ดังนี้

วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความก้าวหน้าของงานในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม

วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในวงรวม ที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนรู้กันได้ เอาอย่างกันได้

วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่ มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบต่อกัน ประเพณีกันมา

วัฒนธรรม คือ ความคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในวงรวม ลงรูปพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น

สุมาลี นิมนานภาพ (2535: 133) ยังกล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การดำรงชีวิต หรือการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยพฤติกรรม อันสลับซับซ้อน เช่นความรู้ทางวิชาการแขนงต่างๆ ความเชื่อ ศิลปะ ภาษา วรรณคดี ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถเฉพาะตัว ตลอดจนอุปนิสัยของมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนของสังคมมีการแสดงออกในกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด เกิดเป็นการแสดงออก ที่เป็นลักษณะพิเศษบางชนิดของพฤติกรรม ที่บ่งบอกว่าเป็นกลุ่มหรือสังคมเดียวกัน เช่น ภาษา การแต่งกาย ดนตรี ศิลปะการวาดรูป เครื่องปั้นดินเผา การแสดง การประกอบอาชีพ การนับถือศาสนา การประกอบพิธีกรรม ฯลฯ

สุรพล สุวรรณ (2549: 9) สรุปความหมาย คำว่า วัฒนธรรม ได้ว่า กิจกรรมที่มนุษย์ได้มีการปะทะสังสรรค์ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นจากองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สะสมมาของกลุ่มสังคม และมีการยอมรับของสังคม เป็นสิ่งที่ดี มีคุณธรรม และศีลธรรมในการแสดงถึงความเจริญ งามงามใน ทุกด้านนำไปสู่ความรัก ความสามัคคี มีการจัดระเบียบ กฎเกณฑ์เดียวกันนำไปสู่คำว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่า “วัฒนธรรม คือพลังแห่งการพัฒนา ” มาเป็นเครื่องมือที่ใช้วัดสังคม ดังนั้นสังคมหรือชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมต้องมีคุณลักษณะ ประการคือ

1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจ
2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น
4. มีความบูรณาการ
5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน
6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง
7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม
8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

ซึ่งศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสีได้ให้คำอธิบายไว้ดังต่อไปนี้

1. มีความหลากหลาย กระจายอำนาจ จึงส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย

ในขณะที่อำนาจรัฐและอำนาจเงินพยายามรวมศูนย์และทำลายความหลากหลายวัฒนธรรม จะมีลักษณะหลากหลายไปตามชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมก็ต้องส่งเสริมความ เป็นตัวเองทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ก็เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจ และส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย

2. กระจายรายได้ และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

ถ้าอยากพูดเรื่องการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ก็ต้องคิดว่าการแข่งขันที่เราเอาชนะได้ง่ายคือแข่งขันจากจุดแข็งของเราเอง ถ้าแข่งขันในจุดแข็งของคนอื่นก็ยากที่จะชนะ ทุนและเทคโนโลยีไม่ใช่จุดแข็งของเรา จุดแข็งของเราที่คนอื่นไม่มีคือ วัฒนธรรมไทย ควรคิดเรื่องเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมให้ เชื่อมต่อกัน เรื่องกระจายรายได้พูดกันมานานแล้วแต่ไม่มีมาตรการที่แน่ชัด เศรษฐกิจในรูปแบบปัจจุบัน มีลักษณะกระจุกรายได้สูง วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการกระจายรายได้

เรื่องความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกับวัฒนธรรมมีดังต่อไปนี้

2.1 อาชีพของชาวบ้าน

สิ่งใดที่ประชาชนเป็นอันมากปฏิบัติอยู่ ถือเป็นวัฒนธรรมอาชีพที่ชาวบ้านเป็นอันมากปฏิบัติอยู่ก็เป็นวัฒนธรรม ถ้ามีการศึกษาสำรวจให้ทราบว่าชาวบ้านทำอะไรกันอยู่บ้าง ศึกษาวิจัยให้มีความรู้ในสิ่งนั้น ๆ ดีขึ้น ทำให้สามารถดัดแปลงปรับปรุงให้ดีขึ้นในทางที่ชาวบ้านจะได้ประโยชน์ การอุตสาหกรรมถ้าพัฒนาขึ้นมาจากสิ่งที่ชาวบ้านทำหรือมีฐานอยู่ในวัฒนธรรม ประโยชน์ก็จะตกอยู่กับคนจำนวนมาก ตรงข้ามกับอุตสาหกรรมที่ขาดฐานทางวัฒนธรรมที่ประโยชน์ตกอยู่กับคนจำนวนน้อย

2.2 ศิลปวัตถุและศิลปกรรม

ในวัฒนธรรมไทยมีศิลปวัตถุและศิลปกรรมที่สวยงามต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าหรือหัตถกรรมอื่น ๆ ดนตรี ภาพวาด ถ้าสังคมไทยเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ พยายามศึกษาและพัฒนาให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ก็ให้มูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างมาก

2.3 อาหารไทย

อาหารก็เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง อาหารไทยนอกจากอร่อย จัดให้สวยงามได้ ยังมีคุณค่าสูงทางสุขภาพ เพราะเป็นอาหารที่ได้ดูแลและมีส่วนประกอบที่เป็นยา ถ้าศึกษาให้เข้าใจสิ่งเหล่านี้ ก็จะสื่อคุณค่าของอาหารไทยได้ดีขึ้น ถ้าเห็นคุณค่าและพัฒนาอาหารไทยจะก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ

2.4 สมุนไพรและการแพทย์แผนไทย

สมุนไพรและการแพทย์แผนไทยเป็นวัฒนธรรมไทย ปีหนึ่ง ๆ ประเทศไทยใช้จ่ายเกี่ยวกับสุขภาพกว่า 100,000 ล้านบาท ในจำนวนนี้หลายหมื่นล้านบาทใช้ไปเพื่อเทคโนโลยีจากต่างประเทศหลายอย่างไม่จำเป็น ไม่มีประสิทธิผล หรือมีโทษ ถ้าส่งเสริมพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์แผนไทย นอกจากจะประหยัดเงินตราเป็นหมื่นล้านบาทต่อปีแล้วยังกระจายรายได้ให้ชาวบ้านที่ปลูกสมุนไพร และมีส่วนในกระบวนการเตรียมและกระจายยาและบริการ

2.5 ข้าวของเครื่องใช้แบบชาวบ้าน

ขณะนี้พลาสติกซึ่งเป็นของ นอกวัฒนธรรมได้เข้ามาตีตลาดข้าวของเครื่องใช้ตามวัฒนธรรมมาแต่เดิม การใช้พลาสติกเป็นการกระจุกรายได้ และก่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเพราะย่อยสลายได้ยาก กับอาจปล่อยสารพิษถ้านำไปใส่อาหารร้อนจัด ถ้าใช้ใบตองกันให้มากจะกระจายรายได้เพราะชาวบ้านปลูกต้นกล้วยได้ง่ายทั่วไป เตี้ย วนี่ชาวบ้านไปตลาดหรือจะไปบิณฑบาตจะได้ถุงพลาสติกกลับมาจำนวนมาก

2.6 การท่องเที่ยว

มักกล่าวกันว่า การท่องเที่ยวจะทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ควรจัดการท่องเที่ยวทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ประเทศเรามีวัฒนธรรมที่ดี นักท่องเที่ยวมาเที่ยวประเทศไทยควรจะได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่ดีติดตัวไปด้วย เรามีครอบครัวและชุมชนที่ดีติดตัวไปด้วย เรามีครอบครัวและชุมชนที่อบอุ่นซึ่งฝรั่งไม่มี เราควรอนุรักษ์ความอบอุ่นของครอบครัวและชุมชนไว้ เรามีวัดวาอาราม และวัตถุอันเนื่องด้วยพุทธศาสนาเป็นอันมาก เราควรอนุรักษ์ไว้ให้ดี และผี กอบภรมคน ไทยให้เข้าใจ ความหมายอันลึกซึ้งของพระพุทธศาสนาสามารถอธิบายถ่ายทอดให้คนอื่นเข้าใจคุณค่าอันสูงส่ง ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย คนไทยมีความรู้มากขึ้น ได้รายได้จากความรู้ นักท่องเที่ยวได้ยึดถือประโยชน์จากพุทธศาสนา

ควรมีการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมใน ทุกท้องที่ในทุกจังหวัด เพื่อให้เข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้ง เมื่อเข้าใจคุณค่าอันลึกซึ้งก็จะหวงแหนและอนุรักษ์ การท่องเที่ยวก็จะมีคุณภาพแห่งการพัฒนามากขึ้น

2.7 ความเป็นชุมชน

วัฒนธรรมต้องมีชุมชนที่มีชีวิตเป็นผู้ปฏิบัติจะยั่งยืน และมีพัฒนาการ ไม่ใช่ เป็นเพียงการแสดงเท่านั้น อย่างคนชาวท่าลายชุมชนอินเดียนแดงไปหมด เหลือวัฒนธรรมอินเดียนแดงแต่การแสดงซึ่งนับเป็นวัฒนธรรมที่ตายแล้ว ถ้าต้องการรักษาวัฒนธรรมไทยต้องส่งเสริมความเป็นชุมชน

องค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของประชาชน คือหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็น การพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปโดยสรุป ถ้านิยมไทยจะก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ประชาชนไทยอย่างมหาศาล นักเศรษฐศาสตร์น่าจะเข้ามา คำนวณมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการ “นิยมไทย” เพื่อให้สาธารณะได้รับรู้และเกิดจิตสำนึก

3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น

วัฒนธรรมคือภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นซึ่งมีรากย้อนไปไกล ถ้าเห็นคุณค่าของ วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นย่อมมีศักดิ์ศรีในสภาพที่อำนาจรัฐและอำนาจเงินรวมศูนย์ ชุมชนท้องถิ่นจะไม่มีศักดิ์ศรีเป็นเพียงบ้านนอกหรือบริวารของกรุงเทพฯ และกรุงเทพฯ เป็นบริวารของลอนดอน นิวยอร์ก โตเกียว ฯลฯ การที่ผู้คนจะมีความสุขจะขึ้นอยู่กับเงินอย่างเดียวก็หาไม่แต่ขึ้นกับศักดิ์ศรีด้วย ถ้าชุมชนท้องถิ่นมีศักดิ์ศรี คนทั้งประเทศก็มีเกียรติ มีความสุข เป็นการเปิดทางเลือกกว้างขวางอยู่ให้ผู้คนลด ความเครียดและความขัดแย้งในสังคมลง

4. ความเป็นบูรณาการ

ปัญหาของการพัฒนาเกิดจากการคิดและการกระทำแบบแยกส่วน และนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเชื่อมโยงอย่างเป็นบูรณาการทุกมิติ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของคนทั้งหมดในชุมชนหรือสังคม ที่มีความเชื่อและระบบคุณค่าและการปฏิบัติร่วมกัน การปฏิบัติเป็นทั้งเรื่องของเศรษฐกิจร่วมกัน การปฏิบัติเป็นทั้งเรื่องของเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม พร้อมกันไปหมดเป็นเรื่องเดียวกัน

5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน

เพราะความเป็นบูรณาการและความที่มีรากลึกยาวนาน วัฒนธรรมจึงมีลักษณะผสมหรือมีความบรรสานสอดคล้องระหว่างมนุษย์ทั้งกายและใจ กับสังคม และกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามธรรมชาติ ธรรมชาติหมายถึงความหลากหลายและทั้งหมด (Holism) ความหลากหลายและความเป็นทั้งหมดก่อให้เกิดความสมดุลเมื่อสมดุลก็ยั่งยืน

สังคมแต่เดิมซึ่งดำเนินไปตามพื้นฐานวัฒนธรรมจึงมีความยั่งยืน แต่การพัฒนาในปัจจุบันแบบแยกส่วนได้ก่อให้เกิดความไม่บรรสานสอดคล้อง (Disharmony) และความไม่ยั่งยืน

6. มีการพัฒนาจิตใจ และจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง

การพัฒนาทางวัตถุไม่คำนึงถึงคุณค่าทางจิตใจ และจิตวิญญาณ วัตถุอาารามและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่มีความสำคัญเท่าบาร ในทศลับ อาบอบนวด ศูนย์การค้า คอนโดมิเนียม ฉะนั้นจึงสร้างตึกสูงค่าโบสถ์ ค่าพระเจดีย์ บังทศนียภาพของพระธาตุดอยสุเทพ นำเอาบาปผิดศีล อาบอบนวดเข้ามาประชิดโบสถ์ ประชิดพระเจดีย์ เป็นต้น

วัฒนธรรมคำนึงถึงเรื่องจิตใจจิตวิญญาณอันลึกซึ้งสุนทรียกรรมให้ความสุขทางจิตใจ ศาสนาที่ประชาชนยอมรับนับถือและปฏิบัติก็เป็นวัฒนธรรมซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าอันสูงส่งลึกซึ้ง เป็นการยกระดับจิตใจให้สูง การเป็นมนุษย์ต้องมีจิตใจสูง ไซ้จะมีเพียงแต่วัตถุวัฒนธรรมจึงเป็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์

7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม

ต้นเหตุของความเสื่อมเสียทางศีลธรรมอยู่ที่อำนาจในสังคมไม่สมดุล ต้องส่งเสริมให้สังคมเข้มแข็งจึงจะถ่วงดุลอำนาจและฟื้นฟูบูรณะศีลธรรมได้ วัฒนธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม เพราะวัฒนธรรมมีชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมต้องมีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนต้องมืองค์กร การมีองค์กรชุมชนทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง

8. การผดุงศีลธรรมของสังคม

เมื่อวัฒนธรรมมีลักษณะทั้ง 7 ประการดังกล่าวข้างต้น คือ เป็นเรื่องของ การส่งเสริมอาชีพ โดย เป็นเรื่องของ เศรษฐกิจแบบกระจายรายได้ เป็นเรื่องส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น เป็นเรื่องบูรณาการ ที่ก่อให้เกิดความบรรสานสอดคล้อง และความสมดุล เป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณ อันลึกซึ้ง และเป็นเรื่องของการสร้างความเข้มแข็งให้สังคมจึงเป็นการผดุงศีลธรรม

ศีลธรรมเป็นเรื่องของความถูกต้องทั้งหมดทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม จิตใจ และจิตวิญญาณ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องวิชาการธรรมดาเท่านั้น

วัฒนธรรมเป็นเรื่องของวิถีชีวิตทั้งหมด จึงมีความสำคัญต่อการผดุงศีลธรรมของสังคม

สมชัย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์ (2544: 3-5) กล่าวถึงวัฒนธรรมในด้านปัจจัยที่เกื้อหนุน และบั่นทอนไว้ว่า วัฒนธรรมมีทั้งเจริญและเสื่อมสูญไปได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม ความเชื่อและ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งมีปัจจัยที่เกื้อหนุนวัฒนธรรม คือ

1. สอดคล้องหรือเข้ากับสภาพประเพณีที่มีอยู่เดิม
2. อิทธิพลของศาสนา
3. การเห็นคุณประโยชน์
4. กลุ่มผลประโยชน์
5. ตัวแทนของวัฒนธรรม
6. สภาพทางเศรษฐกิจ
7. สภาพทางการเมือง

ปัจจัยที่บั่นทอนวัฒนธรรม คือ

1. ความรู้สึกหรืออารมณ์
2. กลุ่มผลประโยชน์
3. ทศนคติหรือเจตคติ
4. การไม่เห็นคุณประโยชน์ของวัฒนธรรม
5. ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี
6. สภาพทางเศรษฐกิจ
7. สภาพทางการเมือง

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกื้อหนุนหรือบั่นทอนวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับสภาพสังคม เศรษฐกิจของแต่ละ ประเทศ ว่ามีความมั่นคงและเสื่อมโทรมเพียงไร

ในเรื่องของวัฒนธรรมของภาคอีสาน พวงผกา ประเสริฐศิลป์ (2541: 27-31) กล่าวถึงวัฒนธรรมด้านการละเล่นและการดนตรี ดังนี้ การละเล่นมีหลายรูปแบบตามสภาพของสังคมในท้องถิ่น ซึ่งแยกเป็นอีสานเหนือและอีสานใต้ เช่นทางอีสานเหนือจะมีหมอลำ ลายแคน ลำเต้ย โปงกลาง รำเซิ้ง การเส็งกลอง ฟ้อนชวมือ และยังมีการเล่นอีสานใต้ เช่น กันทรีม เรือมอันเร (รำกระบอง) เจริญ (การขับลำนำ) โฉมมั่วต (เข้าผีมด) เรือมจับเตราะ (รำจับกรับ) เรือมตรด (รำตระกูลสงกรานต์) เครื่องดนตรีมีหลายชนิด เช่น แคน โปงกลาง (ขอลอ) พิณ ซอ กลองเส็ง หมากกับแก๊บ ผางฮาด (ซ้องชนิดหนึ่ง) โหวด (เครื่องเป่าชนิดหนึ่ง) พิณไห (ไหของ ไหสวรรค์) ดนตรีอีสานใต้ คือ กันทรีม ปี่อ้อ ปี่เถื่อน ปี่เจริญ กลอง กันทรีม พิณน้ำเต้า เสนงเกล (ปี่เขาควาง) เป็นต้น

เจริญชัย ชนไฟโรจน์(2526: 10) ได้กล่าวถึงดนตรีพื้นบ้านไว้ว่า ดนตรีพื้นบ้านหรือเพลงพื้นบ้าน ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Folk music หรือ Folk song ซึ่งทั้งสองคำนี้ใช้แทนกันได้ และคำว่าเพลงพื้นบ้าน ดูจะนิยมใช้มากกว่าดนตรีพื้นบ้าน ซึ่งนักปราชญ์บางท่านให้เหตุผลว่า เนื่องจากดนตรีพื้นบ้านให้กำเนิดด้วยการขับร้องไม่ใช่กำเนิดด้วยการบรรเลง บางท่านบอกว่าที่ใช้คำว่า เพลงพื้นบ้านแทนคำว่า ดนตรีพื้นบ้าน เนื่องจากดนตรีพื้นบ้านประเภทขับร้องมีมากกว่าการบรรเลง

พรทิพย์ ช้างธาดา (2529: 23) กล่าวถึงประเภทของเพลงพื้นบ้านของภาคอีสานไว้ว่า ประเภทของเพลงพื้นบ้านอีสานสามารถแบ่งได้โดยยึดหลักการของเวลาและโอกาสในการร้อง ซึ่งสามารถแบ่งประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท คือ 1. เพลงร้องเล่นเพื่อความสนุกสนานในงานเทศกาลหรือวาระพิเศษ 2. เพลงพิธีกรรมซึ่งเป็นเพลงที่ใช้เกี่ยวกับพิธีการทำบุญเเวส การแห่ การบายศรีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ 3. เพลงกล่อมลูกเป็นเพลงที่ชาวบ้านร้องเพื่อกล่อมลูกให้หลับไม่กวนโยเย เนื้อหาและทำนองจะแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ท้องถิ่น นอกจากการแบ่งประเภทในรูปแบบดังกล่าวแล้ว ยังสามารถแบ่งประเภทในลักษณะอื่น ๆ เช่น การแบ่งประเภทตามกลุ่มวัฒนธรรมทางดนตรีที่ปรากฏในพื้นที่ของภาคอีสานดังที่เจริญชัย ชนไฟโรจน์ (สุกิจ พลประถม. 2538: 2; อ้างอิงจาก เจริญชัย ชนไฟโรจน์. 2529: 1) สามารถแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมอีสานออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มวัฒนธรรมโคราช กลุ่มวัฒนธรรมกันทรีม และกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ ซึ่งการแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ในทำนองเดียวกันจากเอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะ การละเล่น และการแสดงพื้นบ้าน ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธร มาธิราช (2533: 429) กล่าวถึงจังหวัดที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ ได้แก่ เลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด ยโสธร อุบลราชธานี จังหวัดที่อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเพลงโคราช มีจังหวัดนครราชสีมา เพียงจังหวัดเดียว ส่วนจังหวัดที่อยู่ในวัฒนธรรมเจริญกันทรีม มีจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ

มิลเลอร์ เทอร์ (1985: 15) ทำการศึกษาเรื่องดนตรีพื้นบ้านของภาคอีสานและได้กล่าวไว้ว่า การจำแนกแยกแยะถึงเครื่องดนตรีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และลาว ทั้งในอดีตและปัจจุบันนั้น ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีที่มีความหลากหลายถึง 25 ชนิด ซึ่งประกอบไปด้วย เครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า 10 ชนิด เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย 4 ชนิด เครื่องดนตรีประเภทซึงหน้าด้วยหนัง 4 ชนิดและเครื่องดนตรีประเภทเครื่องกระทบ 7 ชนิด ซึ่งสอดคล้องกับอนุกุล คลังบุญคลอง (2521: 69) ได้แบ่งประเภทของเครื่องดนตรีภาคอีสานตามลักษณะของการบรรเลงดังนี้ ดนตรีพื้นบ้านของภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและให้ความเบิกบานใจแก่ผู้ฟัง สำหรับเครื่องดนตรีของภาคอีสานมีหลายประเภท พอจะแบ่งได้ด้วยทั้ง ประเภทใหญ่ ๆ โดยยึดหลักการใช้การเล่นของเครื่องดนตรีนั้น ๆ ดังต่อไปนี้ ประเภทใช้ตีได้แก่ พิณ ประเภทใช้สี ได้แก่ ซอ ประเภทใช้ตี ได้แก่ ลึง(จิง) สาบ (ฉาบ) แส่ง (ฉาบใหญ่) แก๊็บ (กรับ) โปงกลาง กลอง และประเภทใช้เป่า ได้แก่ แคน

ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2549: 13) ได้กล่าวถึงดนตรีพื้นบ้านอีสานไว้ว่า มีวิวัฒนาการและใช้เวลาวิวัฒนาการมาเป็นเวลานาน เริ่มจากการเลียนเสียงของธรรมชาติ ป่า เขา ลำเนาไพร เสียงฝนตก และเสียงลมพัดเสียงใบไม้ไหว เสียงน้ำตก และนำเสียงเหล่านั้นมาใช้วัสดุในท้องถิ่นทำเลียนเสียง ต่อมาใช้วัสดุพื้นบ้าน มาใช้เลียนเสียงธรรมชาติ เช่น ใบไม้ ผิวไม้ ต้นหญ้าปล้อง ไม้ไผ่ หลังจากนั้นได้วิวัฒนาการจากเครื่องหนัง สายหนัง แรงสั่นสะเทือนจนเป็นวิวัฒนาการขั้นสูงสุดของดนตรีพื้นบ้าน มีความละเอียด มีความไพเราะมากขึ้น และเริ่มนำมาประสมประสานเกิดเป็นวงดนตรีพื้นบ้าน เช่น กรับ เกราะ โปง โปงกลาง ระนาด ซ้อง กลอง โหวด ปี่ พิณ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ในทำนองเดียวกัน สุกรี เจริญสุข (2538: 146-147) กล่าวถึงแคนว่า เป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยตระกูลไม้ไผ่ เป็นของชาวพื้นบ้านอีสานและลาวใช้เป่าเล่นประกอบกิจกรรมชาวบ้าน แคนเป็นพัฒนาการ รต่อจากปี่จุมของกลุ่มล้านนา ปี่จุมหรือปี่จุม (ไม้ไผ่หลายเล่มมัดรวมกัน) เป็นการเอาปี่หลาย ๆ เล่มมาชุมนุมเป่ากัน โดยมีคนเป่าปี่หลาย ๆ คน หนึ่งคนหนึ่งเล่ม และได้เสียงหนึ่งเสียง แคนเป็นการนำเอาปี่จุมหลาย ๆ เล่มมามัดรวมกันแล้วเป่าคนเดียวเพื่อใช้คนเป่าน้อยลงแต่ได้หลายเสียง ตรงนี้เป็นพัฒนาการที่สำคัญมากของวัฒนธรรมแคน ลักษณะของแคนเหมือนกับปี่จุม กล่าวคือเป่าลมให้ผ่านลิ้นซึ่งทำด้วยโลหะแล้วทำให้เกิดเสียง ดังนั้นเมื่อเอาปี่จุมมามัดรวมกันแคนจึงสามารถทำเสียงได้หลายเสียงในเวลาเดียวกัน

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2540: 116-228) ได้เขียนบทความเรื่อง “ดนตรีพื้นบ้านอีสาน ” ในหนังสือดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 28 โดยกล่าวถึงเครื่องเป่าของกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำมีหลายชนิด คือ

1. สะนู หรือธนู เป็นเครื่องดนตรีที่นิยมเล่นในภาคอีสานมานานแต่ดึกดำบรรพ์ โดยผูกติดไว้กับหัวว้า ซึ่งเล่นกันในหน้าหนาว คือฤดูเกี่ยวข้าว เมื่อปล่อยว้าขึ้นในตอนเย็นก่อนมืดก็จะนอนฟังเสียงสะนูว่าจวนหลับ สนุนี่แบ่งเป็น 2 ส่วน คือคันสนู และเป็นสนู คันสนูทำด้วยไม้ไผ่ ส่วนเป็นสนูทำด้วยใบตาลหรือหวาย
2. สโนง เสนง หรือสแนง เป็นภาษาเขมรแปลว่าเขาสัตว์ เป็นปีชนิดหนึ่งทำจากเขาควางโดยเจาะช่องด้านบนของเขาควางแล้วใช้ลิ้นอย่างลิ้นแคน ซึ่งอาจทำจากโลหะหรือทำจากไม้ไผ่มาประกบเข้าและผนึกด้วยขี้ผึ้งให้สนิทใช้เชือกผูกปลายเขทั้งสองข้างแขวนคอ ใช้ปากเป่าและใช้ข้อมือขวาปิดเปิด
3. โหวด เป็นเครื่องเป่าชนิดหนึ่งที่ทำจากกู่แคนหรือไม้ไผ่ลำ เล็ก ๆ โดยนำเอากู่แคนจำนวนประมาณ 7 ถึง 12 ชิ้น มาตัดให้ได้ขนาดลดหลั่นกัน ให้ปลายทั้งสองเปิด ปลายด้านล่างใช้ขี้ผึ้งปิดให้สนิท
4. การผิวปากเป็นกิจกรรมทางดนตรีที่นิยมกันมากของชาวอีสานในสมัยโบราณ ตามธรรมเนียมแล้วการผิวปากอนุญาตได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น เข้าใจว่าการผิวปากของผู้หญิงเป็นการไม่รักนวลสงวนตัว
5. โปไม้ เป็นเครื่องเป่าชนิดหนึ่งของชาวอีสาน ซึ่งสามารถเป่าเป็นทำนองเพลงได้ โปไม้ที่ใช้จะต้องเป็นใบที่ยืดหยุ่นได้ ไม่เปราะ หรือหักง่าย
6. ปีใบผักบัว (ปีใบหอม) เป็นปีสำหรับเด็กทำจากใบต้นหอม โดยเอา โปลมไฟให้ลวก เมื่อเป่าจะได้เสียงดังเป็นเสียงปี
7. ปีใบตองกล้วย เป็นปีสำหรับเด็กเช่นเดียวกัน โดยนำเอาใบตองกล้วยหรือใบพร้อมมาพันเข้าเป็นรูปกรวย แล้วเป่าบังคับเสียงด้วยการกดริมฝีปาก
8. ปีตองเฟือง หรือ กู่เฟือง (ปีซังข้าว) เป็นปีสำหรับเด็กอีกชนิดหนึ่งในหน้าเกี่ยวข้าว ตัดเอาตองเฟืองขนาดยาวประมาณหนึ่งฝ่ามือโดยให้เหลือด้านบนเอาไว้ เอาใบข้าวที่แห้งแล้วหมุนแยงเพื่อตั้งเอาเยื่อที่อยู่ภายในลำกู่เฟืองออก ใช้หัวแม่มือและนิ้วชี้กดคอกู่เฟืองตรงได้ข้อลงมาเล็กน้อยให้เหลกเพื่อทำเป็นลิ้นรอบทึศ
9. ปีผู้ไทย เป็นปีที่ทำจากไม้กู่แคนโดยเอาไม้กู่แคนปล้องหนึ่งมาตัดเปิดปลายข้างหนึ่งและข้างข้ออีกด้านหนึ่ง ตรงปลายด้านที่ปั้งข้อเจาะช่องสำหรับใส่ลิ้นที่ทำด้วยทองเหลือง หรือทำด้วยเงินผสมทองแดง เจาะรูเยื่อ 1 รู และรูนับ 5 รู
10. แคน เป็นเครื่องดนตรีที่นิยมแพร่หลาย ที่สุดของชาวอีสานมาแต่โบราณกาล มีหลักฐานยืนยันว่า ในสมัยก่อนเมื่อหลายพันปีมาแล้ว แคนเป็นเครื่องดนตรีที่มีคนนิยมและแพร่หลายที่สุดในเอเชีย เชื่อว่าแคนน่าจะมุดันกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกัน เพราะดูจากการเรียกชื่อ เช่น พวกมั่วเรียกว่า ไต้ง หรือ เค็ง จีนเรียกว่าชะอัง เกาหลีเรียกว่า แซง และญี่ปุ่นเรียกว่า โซ แคนทำจากไม้ตระกูลไผ่ชนิดหนึ่งเรียกกันในท้องถิ่นว่า ไม้เฮี้ยหรือไม้กู่แคน โดยเอาไม้เฮี้ยที่ได้ขนาด มาตัดและตัดให้ได้ความยาวตามสัดส่วนที่ต้องการแล้วตัดเอาลิ้นที่ทำด้วยทองเหลืองหรือทองแดงผสมเงินมาสอดใส่ลงในช่องของกู่แคน แล้วนำกู่แคนเหล่านี้ไปสอดใส่ลงในกรอบของเต้าแคน ซึ่งทำจากรากไม้ประดู่หรือไม้หน้า เกลี้ยง แล้วใช้ขี้ผึ้งเป็นชั้นสำหรับผนึกให้กู่แคนติดแน่นกับเต้าแคน

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เจริญชัย ชนไฟโรจน์ (2526: 1) สรุปว่า ดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง ดนตรีที่เกิดขึ้นมาจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านนำเอาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรีตามภูมิปัญญาของตนเพื่อความบันเทิงและสนองต่อความเชื่อของตน ดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมจะเป็นเพียงการขับร้อง แต่ต่อมาชาวบ้านได้คิดประดิษฐ์เครื่องดนตรีบรรเลงประกอบการขับร้องขึ้น ส่วนดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมายถึง ดนตรีที่เกิดขึ้นมาจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวอีสานในการนำเอาวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาคิดประดิษฐ์ทำเครื่องดนตรีสำหรับใช้ประกอบการขับร้องแบบดั้งเดิมเพื่อความบันเทิงและความเชื่อของตน การขับร้องและการเล่นเครื่องดนตรีของแต่ละท้องถิ่นในภาคอีสานมีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมด้านดนตรีและวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรมทางด้านภาษา วัฒนธรรมทางการแต่งกาย วัฒนธรรมทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ สามารถแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมอีสานออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

1. กลุ่มวัฒนธรรมโคราช เป็นวัฒนธรรมชาวไทยโคราชที่อาศัยอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์ ในอำเภอนางรอง อำเภอหนองกี่ อำเภอลำปลายมาศ มีการละเล่นและการแสดงที่เป็นหลักคือ เพลงโคราช และลิเก เป็นต้น

2. กลุ่มวัฒนธรรมกันตริ้ม เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยเขมรและชาวส่วยที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์ ในเขตอำเภอเมือง อำเภอประโคนชัย อำเภอบ้านกรวด อำเภอสตึก มีการละเล่นและการแสดงประกอบ ดนตรีที่เป็นหลักคือ เจริญ กันตริ้ม มโหรี และปี่พาทย์

3. กลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ เป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่ใหญ่ที่สุด มีวัฒนธรรมของชาวไทยลาวที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ุยโสธร มุกดาหาร นครพนม หนองคาย เลย ขอนแก่น อุตรดิตถ์ หนองบัวลำภู สกลนคร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ชัยภูมิ มีการละเล่นและการแสดงที่เป็นหลักคือหมอลำ หมอแคน

4. กลุ่มวัฒนธรรมวงโปงลาง ได้พัฒนามาจนมีรูปแบบที่ชัดเจนมากขึ้นประกอบด้วยเครื่องดนตรีอีสาน คือ โปงลาง พิณ แคน โหวด กลองยาว (กลองหาง) กลองตุ้ม ฉิ่ง ฉาบ นอกจากนี้ ยังได้มีการนำ เบส เข้าร่วมบรรเลง ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้ไหของ เพื่อให้ กิดความไพเราะ สวยงาม ในบทเพลง และสามารถบรรเลงดนตรีอีสานได้หลากหลาย ทั้งแนวเพลงสากล ลูกทุ่ง รวมทั้งสะดวงในการบรรเลง ในปัจจุบันยังมีการประดิษฐ์ชุดการแสดงประกอบการแสดงวงโปงลางมากมายหลายชุด ทำให้ได้รับความนิยมมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมในสถานศึกษา ให้ระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา

ภราดร สาขามูละ (2544: 2) ทำการศึกษาเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้าน คือ เป็นดนตรีที่เกิดขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านที่นำเอาวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรีตามภูมิปัญญาของตน เพื่อความบันเทิงและตอบสนองต่อความต้องการของตน ดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมจะเป็นเพียงการขับร้อง แต่ต่อมาชาวบ้านได้คิดประดิษฐ์เครื่องดนตรีขึ้นมาเพื่อใช้บรรเลงประกอบการขับร้องนั้น ดนตรีพื้นบ้านอีสาน เป็นดนตรีที่เกิดขึ้นมากจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวอีสานในการนำเอาวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาคิดประดิษฐ์ทำเป็นเครื่องดนตรี สำหรับใช้ประกอบการขับร้องแบบดั้งเดิมเพื่อความบันเทิงและความเชื่อของตน เครื่องดนตรีในภาคอีสาน เป็นเครื่องดนตรีที่มีการบรรเลงครบทุกกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีต่าง ๆ ดังนี้

1. เครื่องดีด ได้แก่ พิณ พิณเบส
2. เครื่องสี ได้แก่ ซอบัง ซอกระป๋อง
3. เครื่องตี ได้แก่ โปงกลาง กลองนาง
4. เครื่องเป่า ได้แก่ โหวด แคน

ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2546: 110-111) ศึกษาแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้านอีสานในเขตลุ่มน้ำชี พบว่า จากการศึกษาแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้านอีสานในเขตลุ่มน้ำชี มีช่างทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จำนวน 32 คน และเป็นช่างทำเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ช่างทำพิณโปร่ง ช่างทำพิณไฟฟ้า ช่างทำพิณเบส ช่างทำกลอง ช่างทำโปงกลาง ช่างทำโหวด ช่างทำซออีสาน ช่างทำฆ้องวง ช่างทำโหม่ง ช่างทำฆ้อง ช่างทำหุ่ย (หิ้น) และช่างทำปี่เขาควาง ซึ่ง กระจายอยู่ใน 6 จังหวัด คือ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดยโสธร

ธานี คำศรี (2546) ได้จัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดนตรี : กรณีศึกษาขลุ่ยซุ่มชนบางไส้ไก่ พบว่ามี การสร้างความเข้มแข็งในระดับที่ยั่งยืน โดยวิเคราะห์ตามแนวคิดของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี สรุปองค์มติได้ดังนี้ ด้านเศรษฐกิจ ชาวซุ่มซุ่มผู้ซึ่งผลิตขลุ่ยมีรายได้เพียงพอ สามารถดำรงชีวิตโดยการประกอบอาชีพขายขลุ่ยได้อย่างมีความสุข ด้านสังคม การถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สังคม กระทำโดยการรับคำเชิญจากสถาบันต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งกันและกัน ด้านจิตใจ มีความประพฤติอยู่ในจริยธรรม คุณธรรม ตามแนวทางของศาสนาพุทธ และมีขนบธรรมเนียมประเพณี สร้างเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีมาสู่ตนเอง ด้านการปกครอง มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกิจกรรมทางการเมืองในชุมชน เช่น การเข้าสมัครเลือกตั้งเป็นประธาน และกรรมการชุมชน

ในทำนองเดียวกัน พรณศิริ จุลกาฬ (2542: 106-108) ศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดนตรีไทยในตำบลบางปลา : กรณีศึกษาดนตรีไทยคณะสุคนธ์ประเสริฐ ผลการศึกษาพบว่า คณะสุคนธ์ประเสริฐเป็นคณะดนตรีไทยที่สร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนบางปลา โดยการใช้ดนตรีไทยเป็นเครื่องมือในการรวบรวมคนในหมู่บ้านให้เป็นกลุ่มมีภาระรับผิดชอบร่วมกันเป็นทีม เนื่องจากอาชีพการบรรเลงดนตรีไทยและแสดงละครชาตรีนั้นเป็นอาชีพของคน ส่วนใหญ่ในชุมชน ดังนั้นทำให้คนมีความเชื่อถือในสิ่งเดียวกันและมีการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งคณะสุคนธ์ประเสริฐเป็นคณะดนตรีที่ปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์ในยุคปัจจุบันได้ดีกว่าคณะอื่นในชุมชนเดียวกัน เนื่องจากเป็นคณะที่มีการจัดการที่ดี ทำให้สามารถรับงานได้อย่างสม่ำเสมอมีอุดมการณ์เป็นของตนเอง ตลอดจนมีความรักในศักดิ์ศรีและชื่อเสียงต่อวิชาชีพของตนจึงทำให้สามารถรักษาคุณภาพของวงดนตรีจนเป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง

อภิชาติ ภูระหงษ์ (2540) ได้จัดทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ชื่องวง : วัฒนธรรมการสร้างและผลกระทบทางดนตรี โดยอธิบายว่า วัฒนธรรมการสร้างชื่องวง เป็นเรื่องของช่างบุ ซึ่งเป็นวิชาชีพช่างโบราณของไทยอย่างหนึ่งในจำนวนหมู่ช่างที่เรียกกันว่า “ช่างสิบหมู่” มีความผูกพันกับวัฒนธรรมดนตรีในฐานะเป็นผู้สร้างชื่องวง ให้นักร้องขับ ร้อง จากการศึกษาพบว่า ชื่องวงมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมดนตรี จัดได้ว่าเป็นหัวใจของดนตรีไทย เพราะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับดนตรีไทยทั้งหมดทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ การสร้างสรรค์ดนตรีนั้นโบราณจารย์ใช้ชื่องวงซึ่งเกิดจากผลผลิตของวัฒนธรรมการสร้างชื่องวงที่เรียกว่า “ชื่องดี” เป็นเครื่องมือสำคัญและสร้างวิชาดนตรีสอดคล้องกับคุณภาพของชื่องวงอย่างนั้น ปัจจุบันวัฒนธรรมการสร้างชื่องวงได้รับความกระทบกระเทือนจากสภาพของกระบวนการผลิตเอง ได้แก่ จำนวนช่างบุที่สามารถตีชื่องวงได้มีจำนวนลดลง การขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ การผลิตซึ่งต้องพึ่งพาธรรมชาติ การสร้างชื่องหล่อ ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นความบีบคั้นให้วัฒนธรรมการสร้างชื่องวงที่มีมาอย่างโบราณต้องเปลี่ยนแปลงจึงเป็นผลกระทบต่อเนื่องเกี่ยวโยงไปถึงดนตรีด้วย

สนอง คลังพระศรี (2541) ได้จัดทำวิทยานิพนธ์เรื่อง หมอลำซิ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน กล่าวว่า การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของหมอลำในภาคอีสาน องค์ประกอบดนตรีและการแสดงหมอลำซิ่ง บทบาทหมอลำซิ่งในบริบทสังคม และวัฒนธรรมอีสาน กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน ปัญหาและแนวโน้มในการแสดงหมอลำซิ่ง โดยใช้วิธีการทางมานุษยวิทยาในการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างปีพ.ศ. 2537-2540 พร้อมทั้งตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ผลจากการวิจัยพบว่า หมอลำมีประวัติและพัฒนาการ 3 ทางคือ พัฒนามาจากลัทธิบูชาแถนหรือผีฟ้าพัฒนามาจากประเพณี ความเชื่อในพระพุทธศาสนา และพัฒนามาจากประเพณีเกี่ยวพาราสิระหว่าง

หนุ่มสาว ในด้านองค์ประกอบดนตรีและการแสดงหมอลำซึ่ง พบว่า หมอลำซึ่งพัฒนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยแนวคิดของหมอลำสุนทร ชัยรุ่งเรือง และหมอลำราตรี ศรีวิไล ที่ได้นำเอาเครื่องดนตรี ตะวันตกประเภททวงส ตริงมาบรรเลงและนำทางเครื่องมาเล่นประกอบการแสดงหมอลำกลอนทำนอง ขอนแก่น ส่วนบทบาท หมอลำซึ่งในบริบทสังคมและวัฒนธรรมอีสานพบว่า มีบทบาทเฉพาะใน ด้าน ความบันเทิงเท่านั้น ในด้านกระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของหมอลำพบว่า เกิดจากปัจจัย หลายด้านโดยเฉพาะด้านความเชื่อและการเมืองการปกครองจากรัฐบาลส่วนกลาง มีผลต่อกระบวนการ เปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน ปัญหาและแนวโน้มของหมอลำซึ่ง พบว่า หมอลำซึ่งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในกลุ่มผู้ฟัง คือกลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ เนื่องจากทั้งสองกลุ่ม มีรสนิยมไม่ตรงกัน ทำให้คาดการณ์ได้ว่าแนวโน้มของหมอลำซึ่งในอนาคตอาจจะไม่หลงเหลือร่องรอย ของหมอลำกลอนตามแบบฉบับเดิม

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามและนำข้อมูลต่าง ๆ มารวบรวม เรียบเรียง เพื่อทำ การศึกษาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย ในรูปแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ เป็นความเรียง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการดำเนินการตาม ขั้นตอนดังต่อไปนี้

วิธีการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ทั้งด้านเอกสาร งานวิจัย และข้อมูลภาคสนามรายละเอียด ดังนี้

ขั้นรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการทำวิจัยสามารถแบ่งที่มาได้ 2 ประเภท คือ

1. การเก็บข้อมูลทางภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีการสังเกตและ สัมภาษณ์
2. รวบรวมจากเอกสาร ตำราวิชาการ วารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้ทำการศึกษา จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้
  - สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
  - หอสมุดแห่งชาติ
  - หอสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล
  - หอสมุดกลางสถาบันวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
  - ห้องสมุดศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
  - สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยสยาม
  - ห้องสมุดประชาชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

วิธีดำเนินการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการนำไปสู่ความรู้และเป็นการเชื่อมต่อของข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารข้างต้น โดยคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

1. ติดต่อกับหน่วยงานราชการต่าง ๆ และเจ้าของบ้านที่มีการผลิตเครื่องดนตรี
2. ชี้แจงวัตถุประสงค์ในการทำวิทยานิพนธ์
3. ขอความร่วมมือ และขออนุญาตเข้าไปศึกษาในเขตพื้นที่ต่าง ๆ
4. สร้างความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลในหมู่บ้าน
5. บันทึกภาพ และสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ และวิทยากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ได้แก่

- นายจันทร์ แก้วอินธิ ผู้ทรงคุณวุฒิ และที่ปรึกษากลุ่มผู้ผลิตดนตรีพื้นบ้าน บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
- นายทองศักดิ์ ประทุมสินธุ์ ศิลปินมรดกอีสาน และผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- นายทองคำ แสนสุริยวงศ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ และช่างแคนอาวุโสบ้านท่าเรือ
- นายคุณ ลีภา ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน
- นายนุช แมดมิ่งเหง้า ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน
- นายสวรรค์ แก้วอินธิ ผู้ทรงคุณวุฒิ และช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน
- นายสวรรค์ วัฒนานาม ช่างแคนอาวุโสบ้านท่าเรือ
- นายเกษชัย มิ่งวงศ์ธรรม ครูโรงเรียนราษฎร์สามัคคี ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
- นายจำนง แสนสุริยวงศ์ กำนันบ้านท่าเรือ และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 , ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน
- นายประหยัด ชัยปิ่น ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 , ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน
- นายราวี แมดมิ่งเหง้า ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 , ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน

การสัมภาษณ์เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลอีกวิธีหนึ่งที่สำคัญของการวิจัย ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์ 2 รูปแบบ คือ

1. สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นวิธีการที่ใช้ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจะเลือกใช้กับชาวบ้านทั่วไปและรวมถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วย โดยใช้สัมภาษณ์ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องสภาพทั่วไปของชุมชนและวัฒนธรรมในการผลิตเครื่องดนตรีอีสาน
2. สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ วิธีการสัมภาษณ์แบบนี้ ผู้วิจัยจะกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้าแล้วโดยคำถามจะมีลักษณะที่ต้องการคำตอบที่เฉพาะเจาะจงในประเด็นที่เกี่ยวกับการผลิตเครื่องดนตรีอีสาน

อุปกรณ์และเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

1. อุปกรณ์ในการจดบันทึก
2. เครื่องบันทึกเสียง
3. กล้องถ่ายทำวีดีทัศน์
4. กล้องถ่ายภาพนิ่ง

การจัดทำข้อมูล

1. ผู้วิจัยได้ทำการถอดข้อมูลจากวีดีทัศน์ และเครื่องบันทึกเสียงแล้วทำการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร
2. เรียบเรียงข้อมูล สภาพแวดล้อมของจังหวัด อำเภอดำบล และหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
3. นำข้อมูลทางเอกสาร และข้อมูลทางภาคสนามมาประมวล เปรียบเทียบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงที่สุด
4. นำข้อมูลที่ได้มาสรุปผล โดยตรวจสอบความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของการผลิตเครื่องดนตรีอีสาน
5. อภิปรายผลที่ได้จากการออกภาคสนาม องค์กรรวบรวมแห่งความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาค้นคว้าทางวัฒนธรรมครั้งนี้

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ทำเอกสาร และข้อมูลทางภาคสนาม มารวบรวมแล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. ศึกษาประวัติชุมชน และสภาพแวดล้อม ชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ในด้านข้อมูลทั่วไป อาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ
2. ศึกษากรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จำนวน 4 ชนิด ซึ่งเป็นที่นิยม และมี ยอดจำหน่ายสูง ได้แก่ แคน โหวด พิณ โปงลาง
3. วิเคราะห์ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอ นาหว้า จังหวัดนครพนม โดยใช้ทฤษฎีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของศา สตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี จำนวน 8 ประการ มาใช้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่
  1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจ
  2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
  3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น
  4. มีความบูรณาการ
  5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน
  6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง
  7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม
  8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม
4. ขึ้นสรุปผล อภิปรายผล
  - 4.1 นำข้อมูลที่ได้มาสรุปผล โดยตรวจสอบความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
  - 4.2 อภิปรายผลที่ได้จากการออกภาคสนาม องค์มวบรวมแห่งความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา ค้นคว้าทางวัฒนธรรมครั้งนี้

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเพื่อให้เกิดความง่ายต่อการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ประวัติชุมชน และสภาพแวดล้อม ชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า

จังหวัดนครพนม

ตอนที่ 2 กรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จำนวน 4 ชนิด ได้แก่ แคน โหวด พิณ
โปงลาง

ตอนที่ 3 ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า
จังหวัดนครพนม โดยใช้ทฤษฎีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี
จำนวน 8 ประการ ได้แก่

1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจ
2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น
4. มีความบูรณาการ
5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน
6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง
7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม
8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดนครพนม

จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดที่เก่าแก่จังหวัดหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประวัติสืบ
ทอดกันมานานหลายร้อยปี ซึ่งเดิมพื้นที่จังหวัดนครพนมเคยเป็นม หานครของอาณาจักรศรีโคตรบูรณ
ที่รุ่งเรืองในอดีตประมาณราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นอาณาจักรอิสระไม่ขึ้นกับใคร มีอาณาจักรร่วม
สมัยคือ อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรละโว้ และอาณาจักรศรีวิชัย เป็นต้น ซึ่งอาณาจักรต่างๆ ได้
ผลัดเปลี่ยนกันมีอำนาจเหนืออาณาจักรอื่น ประมาณพุทธ ศตวรรษที่ 16 อาณาจักรศรีโคตรบูรณได้
เสื่อมอำนาจลง ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรขอม ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ชื่อของ
ศรีโคตรบูรณได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งในนาม เมืองโคตรบูรณ เป็นเมืองในอาณาจักรล้านช้าง มีฐานะเป็น
เมืองลูกหลวง โดยพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคน หุตล้านช้าง ทรงสร้างเมืองที่ปากห้วยหินบูรณ (ปากห้วย
บรรจบลำน้ำโขงฝั่งซ้ายตรงข้ามอำเภอท่าอุเทน เหนือเมืองนครพนม) ให้ชื่อเมืองใหม่ว่า ศรีโคตรบูรณ
สืบราชสมบัติมาได้หลายองค์ ต่อมาย้ายเมืองมาตั้งที่ป่าไม้รวก ห้วยศรีมัง ริมแม่น้ำโขงฝั่งซ้าย (คือ
เมืองเก่าใต้เมืองท่าแขกในปัจจุบัน)

ถึงปี พ.ศ. 2297 มีพระนครานุรักษ์ ครองเมืองศรีโคตรบูรณ์ มีความเห็นว่าเมืองมิได้ตั้งอยู่ที่ปากห้วยหินบูรณ์แล้ว จึงได้เปลี่ยนนามเมืองใหม่ว่า เมืองมรุกขนคร เพราะถือว่าสร้างขึ้นในดงไม้รวง นามเมืองศรีโคตรบูรณ์ จึงได้เปลี่ยนไปตั้งแต่นั้น

ปี พ.ศ. 2330 ย้ายเมืองมาตั้งทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงที่ปากห้วยบังฮวก บรรจบกับแม่น้ำโขง (ปัจจุบันอยู่ระหว่างบ้านดอนนางหงส์ท่า ตำบลดอนนางหงส์ อำเภอธาตุพนม เลยลงไปถึงบ้านธาตุ น้อยศรีบุญเรือง ตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม) เมืองมรุกขนคร เมื่อย้ายมาตั้งที่ปากห้วยบังฮวก โดยประมาณ 20 ปี น้ำได้กัดเซาะตลิ่งพังลงมามาก จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งที่บ้านหนองจันทร์ (ห่างจากตัวเมืองนครพนมปัจจุบันไปทางทิศใต้ประมาณ 4 กิโลเมตร) ตั้งชื่อเมืองใหม่ว่า นครบุรีราชธานี

ปี พ.ศ. 2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามเมืองเสียใหม่ว่า เมืองนครพนม ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ การที่พระราชทานนามว่า เมืองนครพนม สันนิษฐานได้ว่าอาจจะเนื่องด้วยแต่เดิมเมืองนี้เป็นเมืองลูกหลวงมาก่อน เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ จึงให้ใช้คำว่า นคร หรืออีกนัยหนึ่งคำว่า นคร นี้ อาจรักษาชื่อเมืองเดิมคือเมืองนครบุรีราชธานีไว้ ส่วนคำว่า พนม อาจจะเนื่องด้วยจังหวัดนี้มีเมืองค้พระธาตุพนมประดิษฐานอยู่ หรืออาจจะเนื่องจากเดิมมีอาณาเขตกินไปถึงดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง คือบริเวณเมืองท่าแขก ซึ่งมีภูเขาสลับซับซ้อนมากมายไปถึงดินแดนของประเทศเวียดนาม จึงใช้คำว่า พนม เพราะแปลว่า ภูเขา

จังหวัดนครพนม มีองค์พระธาตุพนมเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองมาแต่โบราณกาล เป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวลาว มีงานเฉลิมฉลององค์พระธาตุพนม ในระหว่างวันเพ็ญเดือนสามของทุกปี

ภาพประกอบ 1 แผนที่จังหวัดนครพนม

ที่มา: แผนที่จังหวัดนครพนม. (ม.ป.ป.: ออนไลน์)

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดชายแดน ตั้งอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีลักษณะเป็นแนวยาวตามฝั่งของแม่น้ำโขง ประมาณ 53 กิโลเมตร อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 - 18 องศาเหนือ และระหว่างเส้นแวงที่ 104 - 105 องศาตะวันออก มีระยะห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 35 กิโลเมตร จังหวัดนครพนมมีเนื้อที่ประมาณ 5,512.668 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,445,418 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3 ของพื้นที่ตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 140 เมตร มีอาณาเขตติดต่อกับเขตใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตอำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย
ทิศใต้	ติดต่อกับเขตอำเภอดงหลวง อำเภอห้วยน้ำใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นที่กั้นพรมแดน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตอำเภอกุสุมาลย์ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

การแบ่งเขตการปกครองแผนที่จังหวัดนครพนม

ในปี พ.ศ.2545 จังหวัดนครพนม แบ่งการปกครอง ส่วนภูมิภาคออกเป็น 12 อำเภอ โดยมีอำเภอ ดังนี้

1. อำเภอเมืองนครพนม
2. อำเภอท่าอุเทน
3. อำเภอธาตุพนม
4. อำเภอนาแก
5. อำเภอนาหว้า
6. อำเภอบ้านแพง
7. อำเภอปลาปาก
8. อำเภอโพนสวรรค์
9. อำเภอเรณูนคร
10. อำเภอศรีสงคราม
11. อำเภอนาทม
12. อำเภอวังยาง

สภาพภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศ แบ่งเป็น 2 เขต คือ

เขตตอนเหนือ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินสูงและที่ดอน มีป่าไม้สลับกับพื้นที่ราบใช้ทำนาทางเหนือสุดของจังหวัดในเขตอำเภอบ้านแพ้วมีเทือกเขาภูดงกาทอดผ่าน นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน คือแม่น้ำสงครามและแม่น้ำอูน สำหรับอำเภอบ้านแพ้ว อำเภอศรีสงคราม อำเภอท่าอุเทน อำเภอนาหว้า อำเภอโพนสวรรค์ และอำเภอนาทม

เขตตอนใต้ พื้นที่บริเวณใกล้แม่น้ำโขงทางทิศตะวันออก เป็นที่ราบลุ่ม ส่วนทางทิศตะวันตกซึ่งอยู่ห่างจากแม่น้ำโขงออกไปมีพื้นที่ดอนมีสภาพเป็นป่าเต็งรัง พื้นดินส่วนมากมีลักษณะเป็นหินลูกรัง บางแห่งมีลักษณะที่เนินและที่ราบสลับกัน มีแม่น้ำก่ำไหลผ่านพื้นที่ทางใต้สุดของจังหวัด ในเขตอำเภอนาแกมีเทือกเขาภูพานทอดเป็นแนวกั้นเขตระหว่างจังหวัดนครพนมและจังหวัดมุกดาหาร สำหรับอำเภอที่อยู่ในเขตนี้ได้แก่ อำเภอเมืองนครพนม อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม อำเภอปลาปาก อำเภอนาแก และอำเภอวังยาง

จังหวัดนครพนม มีประเพณี และการดำเนินชีวิตตามแบบของชาวอีสานเป็นส่วนใหญ่ มีสถานที่ที่มีวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน ดังนี้

สถานที่	วัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน
อำเภอเมือง	แสกเต็นสาก ฟ้อนผู้ไท เซิ้ง
อำเภอนาหว้า	เซิ้งบั้งไฟ เซิ้งเก็บหมากหว้า
อำเภอนาแก	ฟ้อนผู้ไท แคนประยุกต์
อำเภอปลาปาก	ฟ้อนผู้ไท เซิ้งกระติบข้าว เซิ้งสวิง การขับร้องสรภัญญะ การขับร้องเพลงพื้นบ้านต่างๆ
อำเภอท่าอุเทน	รำไทญ้อ ไซ่ทั้งบั้ง
อำเภอธาตุพนม	รำศรีโคตรบูรณ์ รำไทพวน
อำเภอเรณูนคร	รำภูไท รำเบิ่งโขง รำก้อบแก้ว
อำเภอโพนสวรรค์	การแสดงไซ่ทั้งบั้ง

สังคมและวัฒนธรรม

จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับมาอันยาวนานทั้งในด้านศิลปหัตถกรรม และหัตถกรรมพื้นบ้านหลากหลายได้ชื่อว่าเป็นแอ่งสะสมทางวัฒนธรรม และยังเป็นจังหวัดที่มีชนเผ่าหรือชาติพันธุ์ต่าง ๆ รวมกันถึง 7 ชาติพันธุ์ด้วยกัน คือ

ชาติพันธุ์เผ่าผู้ไท	อาศัยอยู่ที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
ชาติพันธุ์เผ่าไทยญ้อ	อาศัยอยู่ที่อำเภอท่าอุเทน อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
ชาติพันธุ์เผ่าไทยกะเลิง	อาศัยอยู่ที่อำเภอนาแก อำเภอธาตุพนมบางท้องที่ จังหวัดนครพนม
ชาติพันธุ์เผ่าไทยแสก	อาศัยอยู่ที่ตำบลอาจสามารถ อำเภอเมือง อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
ชาติพันธุ์เผ่าไทยลาว	อาศัยอยู่ที่เขตอำเภอเมือง และผสมปนเปออยู่ ณ ท้องถิ่นหลายแห่ง เขตจังหวัดนครพนม
ชาติพันธุ์เผ่าไทยย้อย	อาศัยอยู่ที่อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

ชาติพันธุ์เผ่าไทยโซหรือไล่ อาศัยอยู่ที่เขต อำเภอพนสวรรค์ อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม แต่ละชาติพันธุ์จะมีเอกลักษณ์ประจำเผ่าของตนเอง มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย มีวัฒนธรรม ประเพณีประจำเผ่าของตนเองสืบทอดกัน มาชั่วลูกชั่วหลาน เช่น การละเล่นของชาติพันธุ์เผ่าไทยแสก คือ แสกเต้นสาก การทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม เป็นต้น ซึ่งแต่ละชนิพันธุ์ก็จะมีลายประจำเผ่าของตนเอง เช่น ไทยกะเลิง มีการทอผ้ามัดหมี่ ผ้าฝ้าย และผ้าไหม หมี่ซ้อ หมี่ขี้ลายโคมห้า ลากหมากกระจับ เผ่าผู้ไท จะเป็นลายแบบดอกเล็ก ๆ เผ่าไทยลาวจะเป็นผ้าทอลายมุกโบราณ เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์

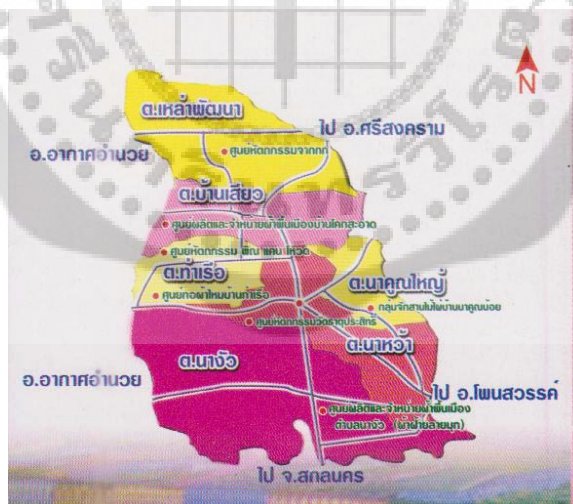
1. **พระธาตุพนม** ประดิษฐาน ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ในเขตอำเภธาตุพนมห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 50 ก.ม. มีความสำคัญ คือ มีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในองค์พระธาตุ และฉัตรทองคำบนยอดพระธาตุพนม มีน้ำหนักถึง 110 ก.ก. ปัจจุบันพระธาตุพนม มีฐานกว้างด้านละ 12.33 เมตร เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมสูงและดูสง่างามยิ่งนัก งานนมัสการพระธาตุพนม จัดเป็นประจำทุกปีของชาวจังหวัดนครพนม โดยเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ ถึงแรม 1 ค่ำ เดือน 3

2. **พระธาตุ ท่าอุเทน** ประดิษฐานอยู่ ณ บ้านท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน รูปทรงคล้ายพระธาตุพนม สูงจากพื้นดินถึงยอด 33 วา ฐานกว้างด้านละ 6 วา 3 ศอก พระธาตุท่าอุเทนนี้เป็นศิลปกรรมและปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งองค์หนึ่ง บรรจุพระธาตุของพระอรหันต์ ซึ่งพระอาจารย์ศรีทัตต์ ผู้สร้างพระธาตุได้อัญเชิญมาจากเมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า การเดินทางไปในมัสการพระธาตุจากตัวเมืองนครพนม ใช้เส้นทางหมายเลข 212 ไปยังอำเภอท่าอุเทน 26 ก.ม. ถึงที่ว่าการอำเภอท่าอุเทน ซึ่งอยู่ใกล้วัดพระธาตุท่าอุเทน และอยู่ตรงข้ามกับเมืองหินบูรณ์ แขวงคำม่วน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

3. พระธาตุเรณูนคร ประดิษฐานอยู่ ณ บ้านเรณูนคร อำเภอเรณูนคร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2461 โดยอาจารย์เฝ้า วงษา และอุปัชฌาย์อินทร์ โดยจำลองมาจากองค์พระธาตุพนม สูง 35 เมตร กว้าง 8.37 เมตร มีซุ้มประตู 4 ด้าน ภายในเป็นโพรงบรรจุพระไตรปิฎก นอกจากมีองค์พระธาตุเรณูนครแล้วยังมีพระพุทธรูปพระองค์แสน เป็นพระพุทธรูปทองคำ น้ำหนัก 1,200 ก.ก. หน้าตักกว้าง 50 ซม. สูง 50 ซม. ประกอบด้วยพระพุทธรูปลักษณะสวยงาม การเดินทางไปนมัสการพระธาตุเรณูนคร ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 212 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 44 มีทางเข้าไปพระธาตุอีก 7 ก.ม. จังหวัดนครพนม

อำเภอนาหว้า

คำขวัญอำเภอ พระธาตุประสิทธิ์วิมลใจ ผ้ามุกไหมงามตา อาชีพรักษา พัฒนาหัตถกรรมไทย ประวัติความเป็นมา อำเภอนาหว้าประกอบด้วยชนเผ่า 5 เผ่า ได้แก่ ผู้ไท แสก ญ้อ กะเลิง และไทอีสาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเผ่าญ้อที่อพยพมาจากตอนเหนือของเมืองหลวงพระบาง ส.ป.ป. ลาว เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2112 และอีกส่วนหนึ่งอพยพมาจากอุบลราชธานี โดยแรกเริ่มได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ตั้งบ้านนาหว้าในปัจจุบัน เพราะเป็นที่ราบลุ่มติดกับแม่น้ำ (ลำน้ำอูน) เหมาะแก่การทำนา ประกอบกับในบริเวณพื้นที่มีต้นหว้าอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาหว้า” สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 2 แผนที่อำเภอนาหว้า

ที่มา: แผนที่อำเภอนาหว้า. (ม.ป.ป.: ออนไลน์).

ในอดีตอำเภอนาหว้ามีฐานะเป็นตำบลในเขตการปกครองของ อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ต่อมาได้โอนเอาตำบลนาหว้าไปขึ้นการปกครองกับกิ่งอำเภอศรีสงคราม จนเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2514 ทางราชการจึงได้ประกาศตั้ง “กิ่งอำเภอนาหว้า ” ขึ้น มีพื้นที่การปกครอง 3 ตำบลมี ร.ต.อนิวัฒน์ พะโยมเยี่ยม ร.น.เป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอคนแรก และได้รับยกฐานะขึ้นเป็น “อำเภอนาหว้า” เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2522 โดยมีนายพงศ์โพยม วาศภูมि เป็นนายอำเภอคนแรก

อำเภอนาหว้าจัดเป็นอำเภอที่เก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน มีมรดกทางศิลปวัฒนธรรม มากมาย เช่น มีพระธาตุประสิทธิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีอาชีพที่จัดว่าเป็นภูมิปัญญาที่ องถิ่น ได้แก่ การทำพิน แคน โหวด โป่งกลาง ที่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ การจักสานไม้ไผ่ที่บ้านนาคุณ ตำบลนาคุณ การทอเสื่อกกที่บ้านเหล่า ตำบลเหล่าพัฒนา การทำอาชีพตุ๊กแก ปลิง ไล่เดือนตากแห้ง ที่บ้านตาล ตำบลนาหว้า เป็นต้น อำเภอนาหว้ามีเฝ้าชนที่มาตั้งหลักแหล่งอยู่หลาย ายเฝ้า ซึ่งแต่ละเฝ้าชนก็มีวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย

ที่ตั้งอำเภอนาหว้า

อำเภอนาหว้าตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดนครพนม (ระหว่างเส้นรุ้งที่ 21 - 25 และเส้นแวงที่ 101 - 105) ห่างจากจังหวัดนครพนม 98 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานคร 90 กิโลเมตร

เนื้อที่

ประมาณ 288 , 448 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 204,375 ไร่

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับอำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
ทิศใต้	ติดกับอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอศรีสงคราม และอำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภออากาศอำนวย และอำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ข้อมูลการปกครอง

อำเภอนาหว้าแบ่งเขตการปกครองย่อยเป็น 6 ตำบล 68 หมู่บ้าน ได้แก่

1. ตำบลนาหว้า 15 หมู่บ้าน
2. ตำบลนาหว้า 13 หมู่บ้าน
3. ตำบลบ้านเสี้ยว 10 หมู่บ้าน
4. ตำบลนาคุณใหญ่ 7 หมู่บ้าน
5. อำเภอเหล่าพัฒนา 15 หมู่บ้าน
6. อำเภอท่าเรือ 8 หมู่บ้าน

-เทศบาล จำนวน 1 แห่ง และ อบต. จำนวน 6 แห่ง

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านท่าเรือ

บ้านท่าเรือ เดิมเรียกว่าบ้านแต่ เมื่อปี พ.ศ.2445 ได้มีราษฎรกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากหมู่บ้านนาซ่อม (อพยพมาจากอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบล ราชธานีในขณะนั้น) เนื่องจากมีพื้นที่คับแคบ จึงมีหัวหน้ากลุ่มเคลื่อนย้ายไปทางทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นพื้นที่เนินสูงกว่าที่เดิม มีสภาพเป็นป่าเต็งรัง บริเวณด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบลุ่มมีหนองน้ำเล็ก ๆ มีต้นไม้ใหญ่ โบราณ ชาวบ้านเรียกว่า “บ้านแต่” (ภาษากลางเรียก ไม้มะค่าแต่ เป็นไม้เนื้อแข็งชนิดหนึ่ง) ต่อมาจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแต่” หมู่ที่ 14 ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม นับแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมาได้ขึ้นกับตำบลนาหว้า กิ่งอำเภอบ่อศรีสงคราม

ในราวปี พ.ศ.2480 ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนมีน้ำมากและไหลเชื่อมโยงกับแม่น้ำสายใหญ่ ๆ ได้แก่ แม่น้ำอูน แม่น้ำสงคราม และแม่น้ำโขง เป็นต้น ได้มีเรือฟาง (ชาวบ้านเรียก เรือกระแซง) มีขนาดใหญ่ที่ใช้ไม้ค้ำถ่อแทนการพาย บรรทุกสินค้าประเภทของป่า ได้แก่ สีสียด หวาย ผลไม้ และจำพวกอาหาร ได้แก่ ปลาแห้ง ปลาร้า เป็นต้น มาจากท่าบ่อสงคราม (ปัจจุบันคืออำเภอศรีสงคราม) มาจอดเทียบฝั่งทางตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างออกไปประมาณ 0.5 กิโลเมตร เพื่อมาแลกเปลี่ยนสินค้ากัน จำนวนเรือ 8-10 ลำ และจอดพักแลกเปลี่ยนสินค้าครั้งละ 10-15 วันทุกปี

ต่อมาในราวกลางปี พ.ศ. 2493 นายเหลียม บินศรี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้ประชุมชาวบ้านและมีมติตกลงให้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่จากเดิมว่า “บ้านแต่” เป็น “บ้านท่าเรือ” จนถึงปัจจุบัน

สภาพการพัฒนา

การพัฒนาหมู่บ้านตั้งแต่อดีต- ปัจจุบัน ทั้งการพัฒนาด้านกายภาพ และการพัฒนาด้านอาชีพความเป็นอยู่ มีลำดับการพัฒนาดังต่อไปนี้

- พ.ศ. 2445 เริ่มตั้งหมู่บ้าน (บ้านแต่)
- พ.ศ. 2493 เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจาก “บ้านแต่” เป็น “บ้านท่าเรือ”
- พ.ศ. 2518 แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน
- พ.ศ. 2518 มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพเสริมขึ้นภายในหมู่บ้านเป็นครั้งแรก ทำแคน พิณ โหวด และมีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรปลูกหม่อนเลี้ยงไหม
- พ.ศ. 2536 ได้รับคัดเลือกเป็นหมู่บ้านพัฒนา อันดับที่ 1 (ระดับอำเภอ) อันดับที่ 2 (ระดับจังหวัด)
- พ.ศ. 2542 ได้รับคัดเลือกเป็นชุมชนผู้ภัยเศรษฐกิจดีเด่น (ระดับจังหวัด)
- พ.ศ. 2543 ได้รับคัดเลือกเป็นตำบลเขียวขจีดีเด่น (ระดับจังหวัด) และรางวัลชนะเลิศการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองดีเด่น ระดับจังหวัด

- พ.ศ. 2544 ได้รับรางวัลชุมชนการพัฒนาผลิตภัณฑ์พึ่งตนเองดีเด่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พ.ศ. 2549 ได้รับคัดเลือกเป็นหมู่บ้านหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดนครพนม (หมู่บ้าน OVC)
- พ.ศ. 2551 ได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านนครพนมเมืองน่าอยู่ ได้รับคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบระดับ “อยู่ดี กินดี” จังหวัดนครพนม
- พ.ศ. 2553 ได้รับรางวัลพระราชทานรองชนะเลิศอันดับ 1 การประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สภาพทั่วไป

บ้านท่าเรือ มีระยะทางห่างจากอำเภอนาหว้า ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีสภาพป่าเป็นไม้เต็งรัง และป่าละเมาะอยู่กระจุกกระจายทั่วไปประมาณ 2% ของพื้นที่ทั้งหมด บางพื้นที่เป็นที่ราบสูงประมาณ 10 – 20 เมตร เรียงรายตามลุ่มแม่น้ำทางทิศตะวันตกเป็นแหล่งดินเค็มมีเกลือปนอยู่ประมาณ 50% (เป็นแหล่งดินเค็มที่สุดของจังหวัดนครพนม)

อาณาเขตของหมู่บ้าน

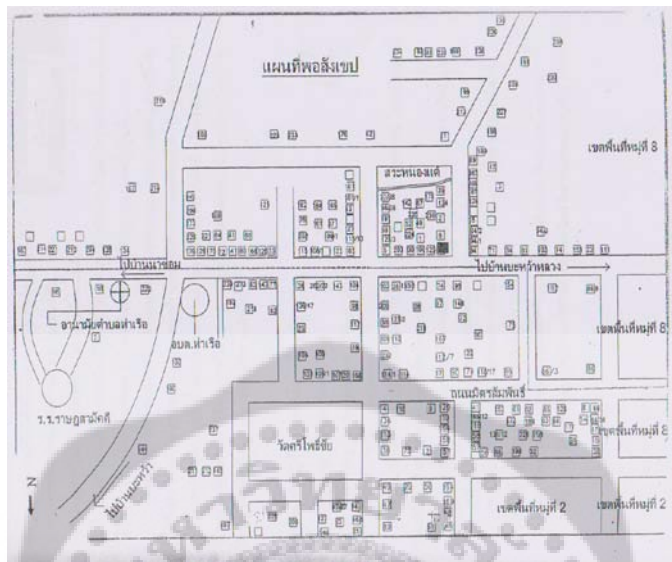
ทิศเหนือ	จรด บ้านเสียว/โคกสะอาด	ตำบลบ้านเสียว	อำเภอนาหว้า	จังหวัดนครพนม
ทิศใต้	จรด บ้านนาซ่อม	ตำบลท่าเรือ	อำเภอนาหว้า	จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันออก	จรด บ้านปะหว่า	ตำบลท่าเรือ	อำเภอนาหว้า	จังหวัดนครพนม
ทิศตะวันตก	จรด บ้านเม่น	ตำบลปะหว่า	อำเภอพรรณานิคม	จังหวัดสกลนคร

จำนวนหมู่บ้าน

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าเรือ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่

1. หมู่ที่ 1 บ้านท่าเรือ
2. หมู่ที่ 2 บ้านท่าเรือ
3. หมู่ที่ 3 บ้านนาซ่อม
4. หมู่ที่ 4 บ้านนาซ่อม
5. หมู่ที่ 5 บ้านปะหว่า
6. หมู่ที่ 6 บ้านสามแยก

7. หมู่ที่ 7 บ้านปะหว้า
8. หมู่ที่ 8 บ้านท่าเรือ

ภาพประกอบ 3 แผนที่หมู่บ้านท่าเรือ

ที่มา: เอกสารแผนผังแนะนำการท่องเที่ยวบ้านท่าเรือ. (ม.ป.ป.).

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในพื้นที่หมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ในหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 8 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 1

จำนวนหลังคาเรือนและประชากร

หมู่ที่ 1 จำนวน 256 หลังคาเรือน ประชากรชาย 577 คน หญิง 609 คน รวม 1,186 คน

จำนวนคุ้มหมู่บ้านท่าเรือ ของหมู่ที่ 1

จำนวน 9 คุ้ม ประกอบด้วย 1) คุ้มโรงเรียน 2) คุ้มอยู่ดีมีสุข 3) คุ้มแสนสำราญ 4) คุ้มรุ่งนรินทร์

5) คุ้มมุจลินทร์ 6) คุ้มเศรษฐกิจ 7) คุ้มมิตรสัมพันธ์ 8) วังแคน 9) คุ้มหนองแต้สุดสยาม

ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 2

กระทรวงมหาดไทย ประกาศจัดตั้ง หมู่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 2 ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม โดยแยกเขตการปกครองออกมาจากบ้านท่าเรือ หมู่ที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2518

จำนวนหลังคาเรือนและประชากร

หมู่ที่ 2 จำนวน 163 หลังคาเรือน ประชากรชาย 392 คน หญิง 438 คน รวม 830 คน

จำนวนคุ้มหมู่บ้านท่าเรือ ของหมู่ที่ 2

จำนวน 5 คุ้ม ประกอบด้วย 1) คุ้มหลักเมือง 2) คุ้มโพธิ์แหงน 3) คุ้มเหมันต์ 4) คุ้มรีนรมย์

5) คุ้มมุ่งเจริญ

ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 8

จำนวนคุ้มหมู่บ้านท่าเรือ ของหมู่ที่ 8

หมู่ที่ 8 จำนวน 145 หลังคาเรือน ประชากรชาย 340 คน หญิง 359 คน รวม 719 คน

จำนวนคุ้มหมู่บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 8

จำนวน 5 คุ้ม ประกอบด้วย 1) คุ้มรังสรรค์ 2) คุ้มหนาวหมอก 3) คุ้มสนธยา 4) คุ้มทรัพย์เจริญ

5) คุ้มเจ้าปู่

ซึ่งในแต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าคุ้มและผู้ทรงคุณวุฒิทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านในการพัฒนาและบริหารงานในหมู่บ้าน

สรุปจำนวนครัวเรือนและประชากร ทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 8 มีจำนวน 564 หลังคาเรือน ประชากรชาย 1,309 คน หญิง 1,406 คน รวม 2,715 คน

ด้านอาชีพ

ประชากรบ้านท่าเรือหมู่ที่ 1 , หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 8 ประกอบอาชีพหลักด้านการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ คือ ทำนา นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ คือ การทอผ้าไหม การทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน พิณ โหวด โปงลาง

วัฒนธรรม / ประเพณี / ศาสนา / ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

กิจกรรมของชุมชนบ้านท่าเรือส่วน ใหญ่เป็นการร่วมกันทำความสะอาดหมู่บ้านในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น ตัดต้นไม้ริมทาง ถางหญ้าในที่สาธารณะประโยชน์ ทำความสะอาดถนนในหมู่บ้าน เป็นต้น เพื่อให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกในการหวงแหนและรักษาสิ่งของส่วนรวม ทางด้านวัฒนธรรมจัดให้มีการบายศรีสู่ขวัญ เพื่อเป็นการต้อนรับแขกที่เข้ามาเยี่ยมเยียนหรือบุคคลสำคัญที่เข้ามาปฏิบัติงานหรือภารกิจในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะร่วมกันทำพานบายศรี มีการรำบายศรี มีหมอลำสุตรขวัญ และผูกข้อมือรับขวัญ

ชาวบ้านท่าเรือมีการทำบุญตาม ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ฮีตบ้านคองเมือง ทำบุญประจำทั้ง 12 เดือน ซึ่งเป็นงานบุญประเพณีอีสานที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น

เดือนที่ 1

บุญเข้ากรรม เมื่อถึงเดือนอ้าย (เดือน 1) ตามประเพณีพระสงฆ์จะมาชุมนุมเพื่อเข้ากรรมหรือการปฏิบัติกิจวิสาขกรรมประมาณ 15 วัน เป็นการชำระอาบัติ (โทษทางพระวินัย) ที่เป็นโทษเบา เช่น การที่พระภิกษุสงฆ์แสดงกิริยาอาการคึกคะนอง ร้องรำทำเพลง เคี้ยวอาหารเสียงดังหรือการไม่สำรวมกิริยาอาการสมกับที่ตนดำรงเพศสมณศักดิ์เหล่านี้ ส่วนชาวบ้านญาติโยมก็มาปรนนิบัติพระสงฆ์มีการทำบุญถวายทานร่วมรักษาศีลภาวนา ฟังพระธรรมเทศนาตลอดกาล

ภาพประกอบ 4 บุญเข้ากรรม

เดือนที่ 2

ตามโบราณประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ของชาวอีสานนั้น เมื่อถึงเดือนยี่จะมีการทำบุญตักบาตรหรือบุญคุณข้าว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าวเปลือกและวัดศรีโพธิ์ชัยก็ได้จัดงานบุญกองข้าวหรือบุญคุณลานนี้เป็นประจำทุกปี มีกิจกรรมดังนี้

- รวมข้าวเปลือกจากชาวบ้าน
- ตั้งกองบุญอุทิศส่วนกุศลถึงอดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโพธิ์ชัยทุกรูป
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
- พิธีสูขวัญข้าว
- ทำบุญตักบาตร ถวายกองบุญ ถวายภัตตาหาร ถวายข้าวเปลือก

เดือนที่ 3

เมื่อถึงเดือนสามจะมีการจัดงานบุญข้าวจี๋ ดังมีคำกล่าวที่ว่า “เดือนสามค้อย เจ้าหัวค้อย บั้นข้าวจี๋ ข้าวจี๋มีน้ำอ้อย จ้วน้อยเซ็ดน้ำตา ” มูลเหตุของการจัดงานบุญข้าวจี๋ก็คือ การหาอุบายให้พุทธศาสนิกชนชาวอีสานได้ถวายทานเพื่อสั่งสมบุญบารมีของตนให้สูงขึ้น และเนื่องจากเดือนนี้เป็นช่วงฤดูหนาวและเสร็จจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว นิยมเอาข้าวเหนียวมาทำเป็นบั้นข้าวจี๋รับประทานกัน ด้วยความเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีจิตใจเป็นกุศลก็จะนำข้าวจี๋มา ถวายพระสงฆ์ก่อน นับเป็นประเพณีที่ดีงามควรสืบทอดต่อไปชั่วลูกหลาน และวัดศรีโพธิ์ชัยก็จัดงานบุญข้าวจี๋มาเป็นประจำทุกปี มีกิจกรรมดังนี้

- ตั้งกองบุญ
- ชาวบ้านทำเรือทุกหมู่บ้านใหญ่ หมู่ละ 1 ก้อน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
- ขบวนแห่บั้นข้าวจี๋ใหญ่รอบหมู่บ้าน
- ทำบุญตักบาตรข้าวจี๋
- ถวายภัตตาหาร กองบุญ

เดือนที่ 4

งานบุญผะเหวด หรือบุญพระเวสสันดร เป็นงานบุญใหญ่ประจำปี จัดขึ้นในวันแรม 14-15 ค่ำ เดือน 4 ชาวบ้านจะนิมนต์พระมาเทศน์มหาชาติ หากใครฟังจบครบ 13 กัณฑ์ ในวันเดียว เชื่อกันว่าจะได้อานิสงส์มาก ก่อนวันงานบุญใหญ่เป็นวันเตรียมบุญ ชาวบ้านจะ “บิขข้าวปุ้น” เพื่อนำไปทำบุญ ตอนกลางคืนจะมีการละเล่น “กลองเลง” ตระเวนไปรอบ ๆ หมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำบุญถวายปัจจัยแก่วัด

ภาพประกอบ 5 งานบุญผะเหวด

เดือนที่ 5

สมัยก่อนการเริ่มต้นของปีได้ถือเดือน 5 เป็นต้นปี เมื่อถึงเดือน 5 พระอาทิตย์โคจรเข้าสู่ราศี “เมษ” ทางโหราศาสตร์เดือนนี้เป็นช่วงเวลาของการจัดงานประเพณีสงกรานต์ตามแบบโบราณงาน สงกรานต์ของวัดมีกิจกรรมดังนี้

- ทำบุญตักบาตร ถวายทาน อุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย
- พิธีบูชาพระพุทธรูปโบราณ
- สรงน้ำพระพุทธรูป , สรงน้ำพระสงฆ์
- พิธีคารวะผู้สูงอายุ (โดยลูกหลานเป็นผู้นำคารวะ / บายศรีสู่ขวัญให้ผู้สูงอายุ)
- ขนทรายเข้าวัดและก่อพระเจดีย์ทรายของชาวบ้าน
- แห่ดอกไม้รอบหมู่บ้าน

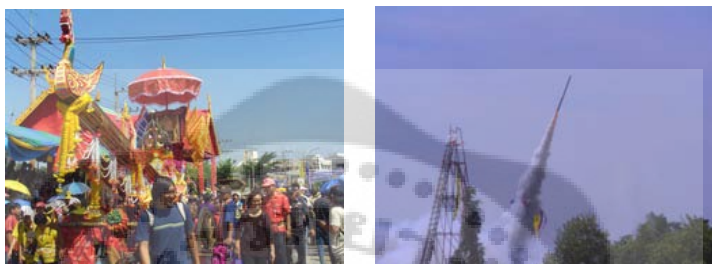

ภาพประกอบ 6 ประเพณีสงกรานต์

เดือนที่ 6

บุญบั้งไฟ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุญเดือน6 เมื่อถึงเดือน6 ประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ จะประชุมกันหาวันเวลาที่จะทำบุญเดือนหก เมื่อได้วันเวลาแล้วก็จัดพิมพ์ใบฎีกาบอกบุญกับหมู่บ้าน ใกล้เคียงมาร่วมทำบุญ นอกจากการคบ เงินด้วยหมอลำแล้ว ในวันงานจะมีการเส็งกลอง เรียกว่าเส็ง กลองกิ่งหรือจิ้ง และมีขบวนแห่บั้งไฟอย่างสนุกสนาน ในเวลาภาคบ่าย ๆ จะแห่บั้งไฟรอบอุโบสถหรือ ศาลาการเปรียญ 3 รอบ แล้วแห่เข้าไปในหมู่บ้านด้วยขบวนกลองยาว พร้อมทั้งเซ็งบั้งไฟด้วยคำพูด สนุกสนาน 3 พวก คือ พวกชั้นสูง บทเซ็งจะใช้ คำสูง พวกชั้นกลางเป็นแบบเรียบ ๆ ขบวนพวกชั้นต่ำจะ

แต่งกายแบบตลกคะนองใช้วาจาหยาบโลนบาดหุ มีการนุ่งร่างแหแทนกางเกง เขียนคิ้วทาปาก การเซ็งบางบทก็เป็นการเกี่ยวพาราสิสุภาพสตรี ซึ่งในการเซ็งนั้นจะมีหัวหน้าพากล่าวคำเซ็งคนในขบวนก็ว่าตามเมื่อไปรอบ ๆ หมู่บ้านแล้วก็แห่กลับเข้าวัด นำบั้งไฟไปไว้ ณ ที่จัดแต่งไว้ พอกกลางคืน ก็มีการคบงันไหว้พระสวดมนต์ ฟังเทศน์จบลงก็จะมีการเส็งกลองกิ่งหรือกลองจิ้ง รุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระ แล้วก็เอาบั้งไฟขึ้นร้านเพื่อทำการจุดไฟในการจัดบั้งไฟนี้จะมีการเสี่ยงบั้งไฟด้วยว่า หากบั้งไฟขึ้นดีไม่แตกกลางอากาศหรือแตกอยู่กับร้านเชื่อกันว่าในปีนั้นฟ้าฝนดี ข้าว ปลูกอาหารจะอุดมสมบูรณ์แต่ถ้าบั้งไฟไม่ขึ้นแตกอยู่กับร้านหรือขึ้นไปแตกกลางอากาศเชื่อกันว่าปีนั้น ข้าวปลูกอาหารไม่ดีฟ้าฝนแห้งแล้ง

ภาพประกอบ 7 งานบุญบั้งไฟ

เดือนที่ 7

บุญข้าสะ หรือบุญชำระ เป็นการทำบุญเพื่อเป็นการปัดรังควานและขับไล่สิ่งไม่ดีไม่งามหรือสิ่งที่เป็นอัปมงคลออกไปจากหมู่บ้าน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญเบิกบ้าน หรือบุญชำระบะเป็ก พอถึงวันทำบุญชาวบ้านทุกครัวเรือนจะนำดอกไม้ ธูปเทียน ชันน้ำมนต์ และชันใส่กรวดทรายและฝ้ายผูกแขนมารวมกันที่ศาลากลางบ้าน ตกตอนเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดชัยมงคลคาถา (ชาวอีสาน เรียกว่า ตั้งมุงคุณ) ตอนเช้าวันรุ่งขึ้นจะพากันนำข้าวปลาอาหารมาทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระถวายจังหัน

ภาพประกอบ 8 บุญข้าสะ

เดือนที่ 8

บุญเข้าพรรษา เป็นประเพณีของบ้านเมืองมาแต่โบราณกาล และทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันรวมเตรียมการหล่อเทียนพรรษา ตกแต่งประดับเทียนให้สวยงาม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นำไปถวายพระภิกษุตามวัดต่าง ๆ และทุก ๆ หลังคาเรือนก็จะมีรูปเทียน นำลงไปรวมกันที่วัด ถวายเป็นพุทธบูชาตลอดพรรษาคตกกลางคืนก็มีการคบงันต้นเทียน ผู้เฒ่าผู้แก่ หนุ่มสาว มีมหรสพคบงัน เช่น หมอลำ แคนววง พอรุ่งเช้าซึ่งเป็น วันแรม 1 ค่ำ เป็นวันเข้าพรรษาก็ทำบุญใส่บาตร ถวายภัตตาหารเช้า ถวายกองบุญ แห่เทียนพรรษา ฟ้าอาบน้ําฝน และต้นฟ้าป่าสามัคคีของชาวบ้าน ฟังพระธรรม เทศนา รักษาศีล สำหรับในส่วนขอพระภิกษุสามเณรก็เตรียมการจัดทำไม้เจีย (ไม้สีฟัน) เพื่อนำไปคารวะแต่พระผู้ใหญ่ และขอขมาแต่ พระภิกษุด้วยกัน อันเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่ดิงาม นอกจากขอขมาพระภิกษุที่มีอํวโสกว่าในวันเดียวกันแล้วก็นำไม้ เจียไปขอขมาพระที่อื่น ๆ ต่อไป ระดับชาวบ้านก็จะมีนำข้าวตอกดอกไม้พร้อมรูปเทียนไปขอขมาพ่อแม่และปู่ย่าตายาย นอกจากนั้นในช่วงเข้าพรรษา ในวันพระใหญ่ เช่น 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ ชาวบ้านจะมีการจุดเทียนบูชาไว้ตามหัวกะไดบ้านเพื่อบูชาผู้มีพระคุณ

ภาพประกอบ 9 บุญเข้าพรรษา

เดือนที่ 9

บุญเดือน 9 “บุญข้าวประดับดิน”

เมื่อถึงเดือนเก้าแต่โบราณสืบมาเชื่อกันว่ากลางคืนของเดือนเก้าดับ (วันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้า) เป็นวันที่ประตูรกเปิดให้ภูตผีวิญญูณได้ออกมาเยี่ยมญาติในโลกมนุษย์ในคืนนี้คืนเดียวเท่านั้นในรอบปี ดังนั้นจึงพากันห่อข้าวทำบุญไปให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

วัดศรีโพธิ์ชัย ได้จัดกิจกรรมสำคัญ ดังนี้

- ตั้งกองบุญ
- พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ / ฟังเทศน์
- ถวายภัตตาหาร / ถวายกองบุญ / ข้าวสาร
- แห่ต้นรอบหมู่บ้าน / ถวายต้น

ภาพประกอบ 10 บุญเดือน 9 “บุญข้าวประดับดิน”

เดือนที่ 10

บุญข้าวสาก ทางพระพุทธศาสนาเรียกเดือนนี้ว่า “สารทกาล” แปลว่า กาลฤดูดอกบวบขม พิธีทำบุญข้าวสาก ชาวบ้านเรียกว่า บุญข้าวแจก ซึ่งมีความประสงค์อยู่ 2 อย่างคือ พิธีส่งข้าวพวกเปรต กับพิธีอุทิศส่วนกุศลแด่ปู่ย่าตายาย ญาติมิตรผู้ล่วงลับไปแล้ว การทำบุญข้าวสากนี้ชาวบ้านจะเตรียมอาหารทั้งคาวหวาน บางแห่งมีการห่อด้วยใบกล้วย บางแห่งก็ใส่ถาด ในห่อหรือในถาดนั้นจะมีอาหารหลายประเภท เช่น ผัก ผลไม้ ปิ้งปลา มะละกอสุก มะเขือ แตง ก้อยสุก แตงโมสุก เนื้ฟักทอง หมากพลู บุหรี่ และเงิน 2 บาท ใส่ห่อและถาดพาข้าววนั้น เมื่อรุ่งเช้ามีดส่วนหนึ่งไปส่งให้เปรตโดยนำห่อข้าวหรือถาดพาข้าวไปวางเรียงรายตามไร่นา อีกห่อหนึ่งก็นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ ก่อนถวายก็มีการจับสลากว่าถูกพระเถรรูปใดแล้วก็ถวายพระเถรรูปนั้นพระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำรับพรฟังเทศนา

เดือนที่ 11

บุญออกพรรษา เป็นประเพณีที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวบ้านทำเรือได้ร่วมกัน สืบสานประเพณีของชาวอีสานในการ จัดสร้างปราสาทผึ้ง โดยชาวบ้านเอากาบกล้วยมาแทงเป็นลาย เรียกว่าแทงหยวก แล้วปิดและมุงด้วยกาบกล้วยให้เป็นรูปปราสาท เอาขี้ผึ้งไปต้มให้เปื่อยแล้วมานำเป็นดอกผึ้งหรือดอกผึ้ง มาเสียบกับไม้ปลายแหลมแทงติดไว้กับกาบกล้วย ประดับด้วยผ้าแพร ไม้ขีด กระดาษ ดินสอ ฝ้าย ไหม แล้วแห่ไปถวายที่วัดพร้อม ๆ กันเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลเหตุของการทำมีเรื่องเล่าในธรรมบทว่า ครั้งหนึ่งพระภิกษุชาวโกสัมพีเกิดทะเลาะวิวาทกัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนแล้วไม่ฟัง พระพุทธองค์จึงเสด็จไปจำพรรษาที่ป่ารักขิตวัน มีช้างลิงเป็นอุปัฏฐาก ช้างทำหน้าที่ต้มน้ำถวาย ลิงหาผลไม้ รังผึ้งและน้ำผึ้งมาถวาย รังผึ้งที่พระพุทธองค์คั้นเอามาฉันแล้วมีผู้เห็นประโยชน์จึงนำไปทำเทียนมาถวาย ครั้นจะเอาขี้ผึ้งและเทียนไปถวายก็ดูจะไม่สำคัญ จึงทำเป็นต้นประดับตกแต่งให้สวยงามแห่ไปถวายถือเป็นประเพณีสืบมา

เดือนที่ 12

ชาวอีสานถือสืบเนื่องมาจากสาเหตุเดียวกันกับทางภาคกลาง ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึง วันเพ็ญเดือน 12 บุญกฐินทางภาคอีสานจะมีพิธีการเหมือนกับการทอดกฐินในภาคกลางทุกประการ คือ มีจุลกฐิน ชาวอีสานเรียกว่า กฐินแล่น (กฐินที่ทอดวันสุดท้าย เขตกฐินคือ วันเพ็ญเดือน 12 เป็น กฐินที่เร่งรีบต้องทำให้เสร็จภายในวันนั้น)

ภาพประกอบ 11 งานบุญกฐิน

งานประจำปีของหมู่บ้านท่าเรือ

งานประเพณีของดีท่าเรือ (บุญเดือน 4) ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุก ๆ ปี คือ งานบุญสวนแตง เป็นงานบุญประจำปี que แสดงถึงความ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวบ้านท่าเรือ เพราะเมื่อผลผลิตแรก ของแตงร้านที่ปลูกไว้รอบ ๆ หนองเรือเก็บเกี่ยวได้ ชาวบ้าน จะนำแตงร้านตามกำลังศรัทธามารวมกันที่ วัดศรีโพธิ์ชัย ทำบุญเลี้ยงพระถวายแตงร้านให้วัด และจัดงานรื่นเริงสนุกสนาน มีทั้งประกวดแตงคุณภาพ ประกวดธิดาแตง แข่งขันปรุงอาหารจากแตงร้าน และการแสดงดนตรีของลูก ๆ หลาน ๆ ปีไหนน้ำมาก ก็ จะแข่งพายเรือกันที่หนองเรือ

ภาพประกอบ 12 งานบุญสวนแตง

ศาสนา

ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรื่อนับถือพุทธศาสนา มีศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน คือ วัดศรีโพธิ์ชัย วัดประจำหมู่บ้าน เป็นสถานที่ทำกิจกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา และเป็น แหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้คนรุ่นหลังได้สืบสานเอกลักษณ์นี้ดั่งงามประจำท้องถิ่นท่าเรือภายในวัดเป็นที่ตั้งของ

- ศูนย์หัตถกรรมผ้าไหมบ้านท่าเรือ แหล่งทอผ้าไหมคุณภาพระดับ OTOP 5 ดาวที่ ทอจำหน่ายและส่งเข้าประกวดจนได้รับรางวัลในระดับต่าง ๆ มากกว่า 200 รางวัล
- โรงเรียนหมอแค้น แหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญาแห่งเสียงดนตรี ที่มี “ครู” ที่พร้อมจะให้ทั้ง ความรู้และความสนุกสนานกับการฝึกเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 13 โรงเรียนหมอแค้น

- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านท่าเรือ แหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนบ้าน ท่าเรือ

วัฒนธรรมความเชื่อ

ชาวบ้านชุมชนบ้านท่าเรือมีความเชื่อในเรื่องเทพ อารักษ์ เช่น เชื่อในเรื่องผีปู้ตา ศาลปู้ตา เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมและที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชุมชนบ้านท่าเรือ เป็นหลักบ้านหลัก เมือง ปู้ตาเป็นบรรพบุรุษผู้ปกป้องรักษาหมู่บ้าน คุ่มครองดูแลให้อยู่ดีมีความสุข ข ศาลเจ้าปู้ หรือปู้ตานี้ ตั้งอยู่ในป่าชุมชนของหมู่บ้านโดยชาวบ้านได้ปลูกฝังความเชื่อสืบต่อกันมาว่าผู้ใดบุกรุกหรือเข้าไปหัก ร้างถางพงตัดโค่นต้นไม้ไม้ได้เด็ดขาด จะได้รับการลงโทษจากปู้ตา ในทุก ๆ ปี ชาวบ้านท่าเรือจะทำพิธี เลี้ยงผีปู้ตาการเลี้ยงผีปู้ตานี้ต่างคนก็ จัดหาอาหารเครื่องคาวหวานนำไปเช่นไหว้โดยมีเจ้าจ้ำ หรือ กวานจ้ำ (ผู้ทรง) ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นผู้แทนรับเอาเครื่องเช่นไหว้นั้น ไปถวายผีปู้ตาในศาลดอนปู้ตา เวลาชาวบ้านคนใดจะออกนอกหมู่บ้านไปแรมคืน เช่น ไปค้าขายเป็น แรมเดือนก่อนออกจ จากบ้านไปต้องกราบลาผีปู้ตา พร้อมทั้งขอความคุ้มครองให้มีความปลอดภัยและ ทำมาค้าขายเกิดผลดี

ภาพประกอบ 14 ศาลปู่ตา

ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าเรือมีหลายประเภทด้วยกัน ดังนี้

- ภูมิปัญญาเรื่องการทำเครื่องดนตรีอีสาน (พิณ แคน ฆ้อง โปงกลาง)
- ภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้าไหม
- ภูมิปัญญาเรื่องหมอเป่า / ต่อกะตุก
- ภูมิปัญญาเรื่องผู้นำศาสนา ประเพณี ท้องถิ่น
- ภูมิปัญญาเรื่องหมอสตรีช้วน / ทำขวัญ
- ภูมิปัญญาเรื่องการสานแห ช้อง ไซ ลอบ เป็นต้น

ระบบสังคมของบ้านท่าเรือเป็นแบบปฐมนิยม คือ เป็นแบบลักษณะครอบครัวใหญ่ ความสัมพันธ์ทางครอบครัวแน่นแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านและบ้านใกล้เคียง เช่น การส่งอาหาร การให้ของฝาก มีการพบปะรวมทั้งการติดต่อสื่อสารกับชุมชนอื่นเป็นนิจ สำหรับประเพณีบางอย่าง เช่น การออกแรงลงแขกปักดำนา หรือเก็บเกี่ยวข้าว ยังพอมืออยู่บ้างในหมู่บ้าน

หมู่บ้านแห่งเสียงดนตรี

“แคน” นับว่าเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านเก่าแก่และมีประวัติอันยาวนานมานับเป็นพัน ๆ ปีที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เสียงของแคนมีความไพเราะมากจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน และกำลังเป็นที่นิยมของคนทั่ว ๆ ไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

สำหรับประวัติความเป็นมาของแคนที่ “บ้านท่าเรือ” (เดิมชื่อว่า “บ้านแต่” เปลี่ยนมาเป็นบ้านท่าเรือเมื่อปี พ .ศ. 2493) ได้เริ่มเป็นที่รู้จักกันเมื่อประมาณปี พ .ศ. 2470 มีนายโชน แสนสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นบุตรนายชิน แสนสุริยวงศ์ (ไปอยู่กับภรรยาที่บ้านยอดขาด อำเภอนาแก) มาเยี่ยมบ้านของบิดาที่บ้านท่าเรือ ก่อนหน้านั้นนายโชน ได้เคยเรียนวิชาการทำแคนจากพี่ชายคือนาย เสน่ห์ แสนสุริยวงศ์ ช่างทำแคนจากบ้านพะนอม อำเภอท่าอุเทน เมื่อนายโชนมาเยี่ยมบ้านท่าเรือได้รู้จักกับญาติ มิตรและเพื่อนฝูงหลายคนเมื่อจะกลับบ้านก็มีเพื่อนขอติดตามเพื่อไปเรียนและฝึกการทำแคนกับนายโชน ที่บ้านยอดขาด ด้วยจำนวน 2 คน คือ นายไกร แมดมิ่งเหง้า และนายไคว้ แมดมิ่งเหง้า ฝึกทำแคนอยู่ 1 ปีก็กลับบ้านท่าเรือ เมื่อมาอยู่ที่บ้านท่าเรือแล้ว นายไกร และนายไคว้ ก็พากันฝึกทำแคนประกอบกับนายโชน ก็มาเยี่ยมญาติที่บ้านท่าเรือบ่อย ๆ จึงได้ร่วมกันทำแคนในกลุ่มที่ไปฝึกฝนมา และนำมาฝึกเป่าเล่นในยามว่าง หรือในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้านจนเป็นที่รู้จักและเป็นที่สนใจของชาวบ้านท่าเรือ

ต่อมาเมื่อปี พ .ศ. 2475 ปี นายโชน ได้แต่งงานกับนางแดง ที่บ้านท่าเรือได้บุตร 1 คน คือ นายทองคำแสนสุริยวงศ์(ปัจจุบันเป็นผู้ทรงคุณวุฒิและช่างผู้ผลิตแคนอาวุโสที่มีฝีมือดีของหมู่บ้านท่าเรือ

ในขณะนี้แคนที่หมู่บ้านท่าเรือได้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้นทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรือสนใจและสมัครเป็นลูกศิษย์เรียนวิชาทำแคนกับกลุ่มของนายโชน แสนสุริยวงศ์ กันมากขึ้น เมื่อแคนทำกันมากจึงได้นำแคนไปขายตามหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน โดยระยะแรก ๆ ก็จะไปขายตามบ้านคนเฒ่าไปขายตามที่ต่าง ๆ เดินทางพักแรมตามศาลาวัดในหมู่บ้านนั้น ๆ โดยผู้ขายจะเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำแคนไปพร้อม

ต่อมาจึงมีการใช้เกวียน จักรยาน รถยนต์ เป็นพาหนะตามลำดับเนื่องจากมีความเจริญด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดความสะดวกรบายในการออกไปจำหน่ายแคน

ในปัจจุบันแคนที่บ้านท่าเรือเป็นที่นิยมในหมู่บ้านแคน และหมอลำเป็นอย่างมากเพราะฝีมือในการผลิตแคนของช่าง แคนบ้านท่าเรือนั้นผลิตแคนได้มีคุณภาพเสียงที่ดี มีความสวยงามและความคงทน การผลิตแคนจึงเริ่มขยายตัวออกไปในหมู่บ้านท่าเรือ หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 8 ชาวบ้านทั้งชายและหญิงเมื่อว่างจากกุดทำนาก็จะมาทำแคนกันแทบทุกครัวเรือน การปลูกหม่อน เลี้ยงไหมจึงเป็นอาชีพรอง เพราะการจำหน่ายแคนมีรายได้ดีและในแต่ละเดือนสามารถผลิตได้เป็นจำนวนมาก ในปี พ .ศ. 2529 นายสวรรค์ แก้วอินธิ ชาวบ้านตำบลท่าเรือได้มีการนำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทอื่นมาศึกษาเรียนรู้และประดิษฐ์ขึ้นเพื่อฝึกเล่นและจำหน่าย ได้แก่ “โหวด” ซึ่งทำจากไม้กู่แคนเป็นส่วน นที่เหลือใช้จากการทำแคน มีทั้งโหวดใหญ่ (มาตรฐาน) โหวดกลาง โหวดเล็ก และโหวดแผง ซึ่งก็ทำให้เป็นที่รู้จักโดยมีการปรับปรุงพัฒนาในการผลิตมาอย่างต่อเนื่องจนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ต่อมาก็ได้มีการริเริ่มการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านประเภท “พิณ” ที่เป็นมาตรฐานที่ นิยมทั่วไปมีทั้งพิณธรรมดา (พิณโปร่งหรือพิณฝึกหัด) พิณไฟฟ้าและพิณเบส ซึ่งทำด้วยไม้ขนุน ไม้ประดู่ หรือไม้พุง

ส่วนโปงลาง เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ได้ในรูปแบบการทำมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อศึกษาเรียนรู้และประยุกต์ปรับปรุงผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มี ผู้เคยประดิษฐ์หรือทำมาก่อนแล้วในหมู่บ้าน โปงลางที่บ้านท่าเรือจะทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้มะหาดหรือไม้พยุง

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านท่าเรือสามารถผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานไม่ว่าจะเป็นแคน พิณ โหวด โปงลาง ได้มากมายหลายขนาดตั้งแต่ขนาดมาตรฐาน จนถึงขนาดจิ๋ว (ของที่ระลึก) ซึ่งก็ได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ และสามารถสร้างรายได้ที่ดีให้กับชาวบ้านท่าเรือ ทั้งนี้ก็ด้วยอาศัยการส่งเสริมสนับสนุนและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์จากส่วนราชการ เอกชน และองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องเสมอมา

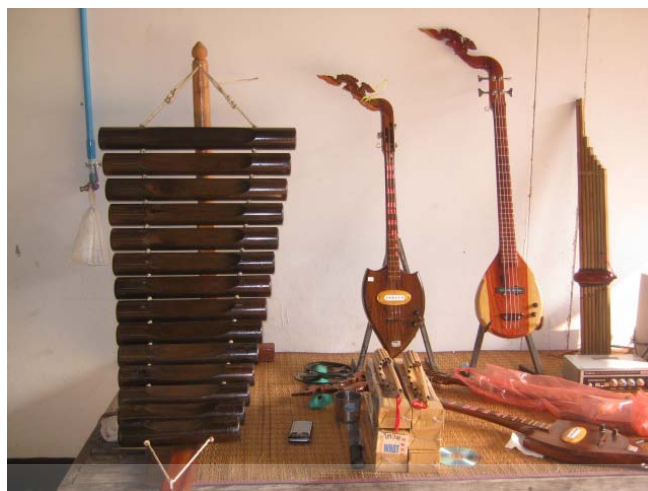
ภาพประกอบ 15 หมู่บ้านเสียงดนตรี

ตอนที่ 2 ศึกษากรรมวิธีการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน โหวด พิณ โปงลาง กรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน

การผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เครื่องดนตรีที่ชาวบ้านผลิตมีหลากหลายชนิดด้วยกัน ในสมัยก่อนทำเพื่อเป็นเครื่องดนตรีเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันได้ผลิตขึ้นเพื่อเป็นงานศิลปหัตถกรรมเป็นของที่ระลึกของนักท่องเที่ยวอีกด้วย การผลิตเครื่องดนตรีของบ้านท่าเรือจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดเป็นเกณฑ์

ขั้นตอนวิธีการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานแต่ละชนิดของหมู่บ้านท่าเรื่อนั้น มีวิธีการทำ และเทคนิคในการผลิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะซึ่งแตกต่างจากแหล่งผลิตเครื่องดนตรีอีสานที่อื่น ๆ

เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานที่ผลิตในหมู่บ้านท่าเรือปัจจุบัน เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมยามว่างจากการทำนา เครื่องดนตรีที่ผลิตได้แก่ แคน โหวด พิณ โปงลาง

ภาพประกอบ 16 เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน หนองพิบูลย์ ชัยภูมิ

แคน

ส่วนประกอบและวัสดุที่ใช้ทำแคน

แคนทุกเต้ามีส่วนประกอบและวัสดุที่นำมาใช้ทำ ดังต่อไปนี้

1. ไม้กู่แคน หรือไม้ไผ่เสี้ย
2. ไม้เต้าแคน
3. ขี้สูด
4. หลาบโลหะ
5. ไม้ไผ่
6. ต้นค่า

1. **ไม้กู่แคน** คือไม้สำหรับทำลูกแคน กู่แคน หมายถึง ไม้ส่วนที่เป็นท่อขยายเสียงแคนมีลักษณะเป็นข้อปล้อง เปลือกบางคล้ายไม้ซางแต่เปลือกแข็งแน่น ผิวละเอียดกว่า ซางแคนจะเจาะทะลุปล้องและนำมาประกอบแคน ภาษาถิ่นเรียกว่า ไม้เสี้ย ไม้กู่เป็นไม้ไผ่ชนิดหนึ่งชอบขึ้นตามภูเขา ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “ไม้ไผ่เสี้ย” ทางภาคกลางเรียกว่า “ไม้ซาง” การเลือกไม้ไผ่เสี้ยทำลูกแคน ต้องเลือกลำไม้ไผ่ที่มีลักษณะดังนี้

1.1 มีอายุระหว่าง 8 เดือน ถึง 1 ปี โดยสังเกตที่ตาไม้จะมีสีน้ำตาลเข้ม หรืออาจจะแตกแขนงออกมาจากตาบ้างแล้ว

1.2 มีลำปล้องยาว โดยปกติไม้ไผ่เสี้ยนจะมีลำปล้องยาวประมาณ 1-2 ฟุต ซึ่งปล้องยาวเท่าใดจึงจะให้คุณภาพเสี้ยนที่ดีเท่านั้น

1.3 ตาและข้อไม้โปน

1.4 ลำปล้องใหญ่ ควรมีเส้นผ่าศูนย์กลางระหว่าง 0.8 ถึง 1.0 เซนติเมตร

1.5 ลำปล้องตรงหรือถ้ามีงอก็ให้งอเล็กน้อยเพื่อให้ดัดง่าย

ไม้ไผ่เสี้ยน ที่นำมาใช้เป็นไม้กู่แคนหรือลูกแคนของชาวบ้านท่าเรือ นั้น สั่งซื้อมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เนื่องจากว่าในท้องถิ่นยังไม่มีไม้ไผ่เสี้ยน จะมีบ้างก็อยู่ที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ แต่ไม่ดังกล่าว มีจำนวนน้อยไม่พอเพียงกับความต้องการในการผลิต ชาวบ้านท่าเรือที่ประกอบอาชีพหัตถกรรมทำเครื่องดนตรีพื้นเมือง (แคน) จำเป็นต้องพึ่งพาวัตถุดิบในการทำแคนจากประเทศลาว

ภาพประกอบ 17 ไม้กู่แคน

2. **ไม้เต้าแคน** ชาวผู้ผลิตแคนชุมชนบ้านท่าเรือ นิยมใช้แก่นไม้รักใหญ่ (ภาษาถิ่นเรียกว่า ไม้ น้ำเกลือ) นำมาทำเต้าแคนเพราะไม้รักใหญ่จะมี ผิวของเนื้อไม้ที่สวยงาม มีความทนทาน และหาง่าย ในท้องถิ่น เป็นไม้เนื้ออ่อนที่สะดวกต่อการนำมาตัด ถาก เจาะ และตกแต่งรูปทรง คุณสมบัติพิเศษของ ไม้ น้ำเกลืออีกอย่างหนึ่งคือสามารถกำจัดกลิ่นปาก กลิ่นน้ำลายได้ด้วย

ภาพประกอบ 18 ไม้เต้าแคน

3. **ขี้สูด** (ชั้นนะรง ชั้นนางโรง) ใช้เป็นวัสดุผนังเกาะ ยึดลูกแคนกับเต้าแคน และปิดช่องว่าง อุดรูรั่วเพื่อกักลมที่เป่าไม่ให้ออกมา ได้จากรังผึ้งปาชนิดหนึ่ง ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ตัวแ มงสูด หรือ แมงน้อย ตัวแ มงสูดมีสีดำและมีขนาดเล็กกว่าผึ้งทั่วไป ประมาณ 2-3 เท่า มักทำรังอยู่ตามโพรงดิน เปรียง หรือโพรงจอมปลวก ขี้สูดหรือรังของตัวแ มงสูดนี้มีสีดำปนน้ำตาล เมื่อขูดขึ้นมาจากโพรงจะมี น้ำหวานไหลเยิ้มปนอยู่ สามารถบีบออกมาใช้รับประทานได้ เมื่อบีบเอาน้ำหวานออกแล้ว นำขี้สูดไปหุง ต้มจนขี้สูดให้เป็นเนื้อเดียวกัน แล้วนำมาเทใส่กาบตันกล้วยสด เมื่อแห้งแล้วนำขี้สูดไปทุบตี ด้วยสาก หรือค้อนไม้ที่ชุบน้ำให้ชื้น หลาย ๆ เทียวพลิกจนเนื้อขี้สูดนุ่มเหนียวและไม่ติดมือ การทำเช่นนี้เรียกว่า การฆ่าขี้สูด ขี้สูดที่ดีต้องมีสีดำเข้มมากกว่าสีน้ำตาล เหนียวเหนียวแน่นและไม่ติดมือ

ภาพประกอบ 19 ขี้สูด

4. **หลาบโลหะ** คือแผ่นโลหะบาง ๆ ที่สกัดออกมาทำเป็นล้นแค้นโดยมากใช้โลหะผสมระหว่างทองแดงผสมกับเงิน เพราะไม่แข็งและอ่อนเกินไป ถ้าใช้แผ่นเงินบริสุทธิ์ หรือทองแดงบริสุทธิ์ ก็จะทำให้ล้นแค้นอ่อน หรือแข็งเกินไป ซึ่งไม่เหมาะในการทำล้นแค้น ดังนั้นจึงนิยมใช้โลหะผสม แผ่นโลหะหลาบหนึ่งหรือแผ่นหนึ่ง (หลาบเป็นหน่วยนับแผ่นโลหะ) มีความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร กว้างหนา 1 มิลลิเมตร

ภาพประกอบ 20 หลาบโลหะ

5. **ไม้เฒ่า** ใช้ฝายเป็นซี่เล็ก ๆ ทำเป็นไม้คั่นกลางระหว่าง 2 แพของลูกแคน ภาษาซำทำแค้น เรียกว่า “ไม้กั้น” หรือ “ไม้คั่น” ในแค้นเต้าหนึ่ง ๆ จะใช้ไม้คั่นกลางถึง 4 จุด คือที่บริเวณปลายแค้นที่ บริเวณเต้าแค้น และแกนกลาง กับที่บริเวณกอกแค้น ความสั้นยาวของไม้กั้นหรือไม้คั่นนี้ขึ้นอยู่กับความ กว้างของแพลูกแค้นแต่ละเต้า

6. **ต้นค่า** ซำแค้นบ้านท่าเรือนิยมใช้ต้นค่าเป็นเชือกสำหรับมัดแพซำขวาของลูกแค้นให้ ยึดติดกันเป็นเต้าเดียวกันแทนเครือหญ้านาง ลักษณะของต้นค่าจะมีความเหนียวความทนทานไม่ขาดง่าย ต้นค่านั้นหาง่ายในท้องถิ่นบ้านท่าเรือ และในเขตอำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม

ภาพประกอบ 21 ต้นค่า

เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ทำแคน

เครื่องมือที่ใช้ทำแคน ได้แก่ สิวเล็ก สิวใหญ่ มีดตอกขนาดต่าง ๆ ค้อนเล็ก ทั้ง กระจุกข้าง ไม้แซน เหล็กซี ไม้มือลิง ปูนขาว ไม้ซา และเปลือกหอย ซึ่งหน้าที่ของเครื่องมือมีดังนี้

1. **สิวลเล็ก** ใช้สับลินแคน โดยการสกัดแผ่นโลหะจากแผ่นใหญ่ให้ออกเป็นเส้นพอเหมาะกับการทำลินแคน จากนั้นก็สกัดให้เป็นรูป ซึ้นสี่เหลี่ยมสกัดตรงกลางให้เป็นลินแคน คือสกัดตรงกลางซึ้นโลหะสามด้าน คือด้านยาวสอง และด้านสกัดคือด้านกว้างหนึ่ง ให้ขาดเหลือด้านสกัดข้างหนึ่งไว้

2. **สิวลใหญ่** สำหรับเจาะเต้าแตนที่ได้กึ่งหรือเหลาให้กลมได้รูปดีแล้ว มีรูปร่างป่องตรงกลาง หัวท้ายลุ่ม การเจาะกลางเต้าเป็นรูทะลุรูสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างไม่เท่ากันทางหัวของเต้า ได้แก่ ทางด้านที่เจาะรูปากกว้างกว่าทางปลาย เต้าแคนหก เต้าแคนเจ็ด เต้าแคนแปด เต้าแคนเก้า ย่อมมีขนาดเต้าใหญ่และยาวไม่เท่ากัน รูที่เจาะไว้ นี้สำหรับเสียบลูกแคนที่ได้เตรียมไว้เรียบร้อยแล้วลงไป และเจาะรูทางด้านหัวเต้าเป็นรูกลมให้ทะลุร่วมกับรูใหญ่ เพื่อใช้ปากพ่นลมเข้าไปเมื่อเป่าแคน

ภาพประกอบ 22 สิว

3. **มีดตอก** ต้องให้คมและปลายต้องแหลมและคมด้วย สำหรับใช้เหลาและเจาะรู เต้าแคน และใช้ตัดไม้กู่แคน

ภาพประกอบ 23 มีดตอก

4. **ค้อนเล็ก** อย่งเดียวกับค้อนตอกตะปู แต่เป็นค้อนขนาดเล็กสำหรับใช้ตีแผ่นโลหะที่สับออกมาแล้วจากแผ่นใหญ่ เพื่อรีดออกให้บางพอดีและให้เรียบ และจึงสกัดแผ่นเล็กนี้ให้เป็นลึ้น

ภาพประกอบ 24 ค้อนเล็ก

5. **ทั่ง** อย่งเดียวกันกับทั่งที่รองตีเหล็กทั่วไป แต่เป็นทั่งขนาดเล็ก สำหรับรองตีแผ่นโลหะหรือชิ้นโลหะที่สกัดออกทำลึ้นแคน

ภาพประกอบ 25 ทั่ง

6. **กระดุกข้าง** โดยมากใช้กระดุกขา ใช้รองสับหรือสกัดแผ่นโลหะออกเป็นชิ้นเพื่อทำลึ้นแคนเหตุใดจึงใช้กระดุกข้าง จะใช้สิ่งอื่นไม่ได้หรือทั้งนี้พวกช่างแคนให้เหตุผลว่าที่ใช้กระดุกข้างรองสกัดแผ่นโลหะก็เพื่อไม่ให้เสียคมสิ่ว คือเมื่อตอกสกัดแคนทะลุลงไปกระทบกับกระดุกข้างคมสิ่วจะไม่เสีย แต่ถ้าหากหากกระดุกข้างไม่ได้ อาจใช้เขาควายแทนก็ได้ แต่จะใช้กระดุกสัตว์ชนิดอื่น หรือวัสดุสิ่งอื่นนอกจากสองสิ่งที่กล่าวมานี้ไม่ได้จะทำให้คมสิ่วเสีย

ภาพประกอบ 26 กระดูกข้าง

7. **ไม้แฉ่น** (ออกเสียงเป็น ไม้แชน่ หรือไม้แฉ่น) มีรูปสัณฐานแบน ๆ เล็ก ๆ คล้ายไม้ควักปูน ทำด้วยทองเหลือง สำหรับใช้จัดให้ลิ่มแค้นกระดกขึ้นและลงลิ่มแค้นไว้ เพื่อขุดแต่งเสียงและทำให้เรียบร้อย

ภาพประกอบ 27 ไม้แฉ่น

8. **เหล็กชี** มี 2 ขนาดคือขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ ขนาดเล็กสำหรับเจาะรูนับ คือรูลูกแค้น ที่อยู่เหนือเต้า เวลาเป่า ใช้นิ้วมือทั้งสองบิดปิดที่รู เพื่อให้เกิดเสียงเป็นเพลง เรียกว่า “นับ” เหล็กชีขนาดใหญ่สำหรับใช้ ชีทะลุข้อไม้กู่แค้น กล่าวคือไม้ที่เอามาทำลูกแค้น ต้องนำมาชี ทะลุข้อด้านในก่อนที่จะนำไปลงไฟเพื่อตัดให้ตรงถ้า ไม่ทำเช่นนั้นหากนำไปลงไฟโดยไม่มีชี ทะลุข้อเสียก่อน ไม้กู่แค้นจะระเบิด และเสียใช้ทำลูกแค้นไม่ได้

ภาพประกอบ 28 เหล็กชี

9. **ไม้มือลิง** ทำด้วยไม้จริง มีรูปแฉ่งงอน สำหรับใช้ตัดลูกแคน เมื่อลนไฟร้อนแล้วก็กดลงบน ไม้ลูกแคนตัดแต่งให้ตรง

ภาพประกอบ 29 ไม้มือลิง

10. **เปลือกหอย** ใช้ฝนกับหินขณะตีฝนนกียอดน้ำผสมจนได้ปูนสีขาวข้นใช้ทาพื้นแคนเพื่อ ถ่วงให้เสียงสดใสกับทั้งช่วยอุดรูร้าวระหว่างลิ้นแคนกับลูกแคนอีกด้วย ในสมัยโบราณใช้เปลือกหอยกบซึ่ง เป็นหอยน้ำจืดที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั่ว ๆ ไป แต่ในปัจจุบันช่างแคนนิยมใช้ เปลือกหอยทะเลเพราะเนื้อหอย จะมีความเหนียวแน่นมากกว่าหอยกบก็

ภาพประกอบ 30 เปลือกหอย

11. **ไม้ซา** หรือภาษาอีสานเรียกว่า “ไม้เหี้ย” เป็นไม้ตระกูลไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง คำว่า “ซา” แปลว่า คาย (ระคาย) เพราะฉะนั้นคำว่า “ไม้ซา” ก็คือไม้คายนั่นเอง ซึ่งได้แก่ ฝิวไม้ซางนั่นเอง ช่างทำแคนเขาเอาลำ ไม้ไผ่ซางมาผ่าเรียกออกเป็นแผ่นกว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร เหลาให้ สันคมทั้งสองข้าง ใช้ฝิวไม้ซางขัดถูลิ้นแคนให้เรียบร้อยเกลี้ยงเกลา และใช้คมตัดเฉือนด้านข้าง หรือริม ลิ้นแคนที่สับออกมาจากหลายส่วนใหญ่ซึ่งยังขรุขระหรือยังมีคมอยู่นั้น ให้เรียบร้อยหายคม

ภาพประกอบ 31 ไม้ซา

ขั้นตอนการผลิต

1. จัดเตรียมไม้ไผ่เฮี้ยโดยการคัดสรรขนาดของ ไม้ที่จะใช้ผลิตแคนจากขนาดลำใหญ่เรียงตามลำดับไปหาลำเล็กให้ได้ขนาดและความสวยงาม
2. นำลำไม้ไผ่เฮี้ยที่คัดเลือกแล้วนั้นมาตัดให้มีขนาดความยาวลดหลั่นกันลงไปเป็นรูปแคน ช่างทำแคนเรียกการตัดลำกลองไม้ไผ่เฮี้ยให้ได้ขนาดความสั้นยาวนี้ว่า “การเจียนกู่แคน” หรือ “การหยุดลูกแคน” เมื่อเจียนเสร็จแล้วนำลูกแคนมาเรียงลำดับจากขนาดยาวที่สุดไปหาสั้นที่สุด โดยขนาดความยาวของแคนแปด ซึ่งเป็นแคนมาตรฐานที่ได้รับความนิยมมากในหมู่ผู้เป่าแคน มีขนาดความยาว - สั้นของลูกแคนแต่ละคู่ ดังนี้

คู่ที่ 1 และคู่ที่ 2	ขนาดความยาวประมาณ	98 เซนติเมตร
คู่ที่ 3	ขนาดความยาวประมาณ	82 เซนติเมตร
คู่ที่ 4	ขนาดความยาวประมาณ	76 เซนติเมตร
คู่ที่ 5	ขนาดความยาวประมาณ	72 เซนติเมตร
คู่ที่ 6	ขนาดความยาวประมาณ	70 เซนติเมตร
คู่ที่ 7	ขนาดความยาวประมาณ	67 เซนติเมตร
คู่ที่ 8	ขนาดความยาวประมาณ	66 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 32 ตัดไม้ไผ่เสี้ยน

3. นำเหล็กสีมาเผาไฟให้เกิดความร้อนจนปลายของเหล็กสีที่เผาไฟนั้นร้อนแดง แล้วนำมาเจาะทะลุปล้องของกุ่มแคนทุกลูก

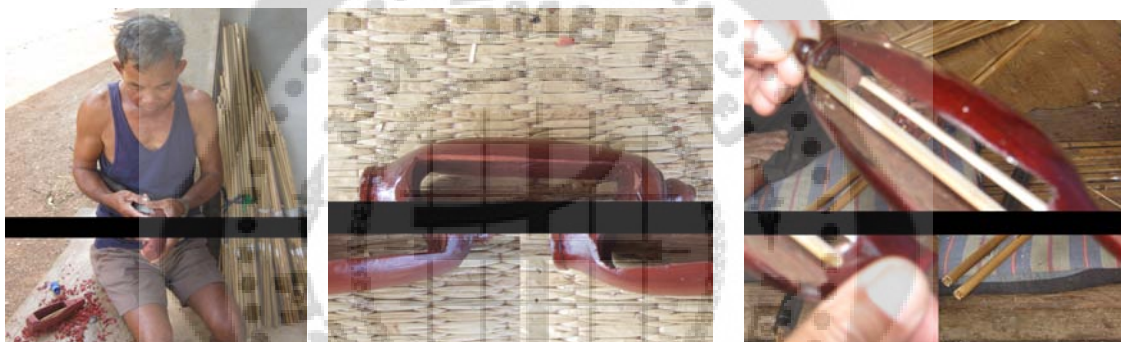
ภาพประกอบ 33 เหล็กสีเจาะทะลุปล้องกุ่มแคน

4. นำลูกแคนทุกลูกไปลนไฟให้เกิดความร้อน แล้วใช้ไม้มือลิง (ไม้สำหรับตัดลูกแคน) มาตัดลูกแคนให้ตรงไม่คดงอ ลูกแคนเมื่อถูกความร้อนจากการลนไฟ จะทำให้ลูกแคนมีความเหนียว แข็งแกร่ง และสามารถกันมอดกินไม้ได้อีกด้วย

ภาพประกอบ 34 ตัดไม้กุ่มแคน

5. นำไม้ น้ำเกลือ ซึ่ง เป็นไม้เนื้ออ่อน มา ตบแต่ง รูปทรง เป็นเต้า แคน ช่างทำ แคน จะ ตัดแต่ง เต้า แคน ด้วย คม มีด ตอก แล้ว จึง ใช้ สิว เจาะ ทะลุ ช่อง เป็น สี เหลี่ยม ผืน ผ้าย ตาม แนว ความ กว้าง ยาว ของ ตัว เต้า ช่อง ทะลุ นั้น ต้อง กว้าง และ หน้า ตัด ของ แพ ทั้ง สอง ที่ จะ สอด เข้า ไป ผนึก ไว้ ใน ช่อง เต้า นั้น เรียก ช่อง ทะลุ นี้ ว่า “ช่อง เสียบ ลูก แคน ” ตอนที่ กะ ความ กว้าง ของ ช่อง ช่าง ทำ แคน จะ วัด ความ กว้าง ของ ลูก แคน 2 ลูก ได้ ความ ยาว เท่า ไດ ก็ จะ ขยาย ออก รว ๆ 3-4 เซนติเมตร เพื่อ ไว้ สำหรับ “ไม้ กั้น” หรือ “ไม้ คั่น” ระหว่าง แพ ลูก แคน ก็ จะ คว้าน ผนัง ด้าน ใน ให้ ว่าง โค้ง เข้า ไป ใน เนื้อ ผนัง ทั้ง สอง ด้าน เพื่อ ไว้ ให้ เป็น ที่ ว่าง ให้ ลิ่น แคน กระ ดก เข้า ออก ได้ จะ ได้ ไม้ ต่ อ ต่ อด ปะ ทะ กับ ผนัง ช่อง เสร็จ แล้ว ช่าง ก็ จะ แบ่ง ช่อง ทะลุ นั้น ออก เป็น 2 ส่วน เท่า ๆ กัน ความ ยาว ของ ช่อง ด้วยการ พาด สี ไม้ ไผ่ สี เล็ก ๆ ลง ไป เหน็บ หัว ทำ ไม้ ไว้ ใน ร่อง เหน็บ ที่ ปาก เขา เนื้อ เต้า ที่ อยู่ ริม สุด ทั้ง สอง ข้าง ของ ช่อง สี เหลี่ยม ทั้ง ด้าน บน และ ด้าน ตรง กัน ข้าม เรี ยก สี ไม้ ไผ่ ที่ แบ่ง ช่อง นี้ ว่า “ไม้ กั้น” หรือ “ไม้ คั่น” แผล ลูก แคน ซึ่ง จะ มี 2 อัน อัน หนึ่ง อยู่ ด้าน บน อีก อัน หนึ่ง อยู่ ด้าน ล่าง

ภาพประกอบ 35 ขั้นตอนการทำเต้าแคนและใส่ไม้คั่น

6. นำหلابโลหะ หรือหلابเงิน มา สับ ออก ด้วย สิว ให้ เป็น เส้น เล็ก ๆ ขนาด ยาว พอ ประมาณ

ภาพประกอบ 36 นำหلابโลหะมาสับ

7. นำหลายโลหะมาตีรีดออกเป็นเส้นยาว ๆ และบางโดยใช้ค้อนเหล็กขนาดเล็กตีแนวหลายโลหะที่รองกับทั่งจนหลายโลหะเป็นเส้นยาว เรียวบางได้ขนาดที่ต้องการ

ภาพประกอบ 37 ตีรีดหลายโลหะ

8. นำสีวมาสับลั่นแคนโดยใช้กระดุกงา ข้าง เป็นที่รองสับหรือสกัดโลหะเพื่อไม่ให้สีวทะลุลงลึกจนเกินไป เพราะจะทำให้รูของลั่นแคนนั้นกว้าง เป็นเหตุที่ทำให้แคนกินลมในเวลาเป่า

9. นำเม็ดตอกมาชุดลั่นให้มีควมบาง ตามลักษณะเสียงต่ำ เสียงสูง หรือควมหนาควมบางของลั่นแคน จากนั้นนำไม้ ซาก หรือตีวไม้ไผ่ ที่มีผิวไม้คล้ายกระดาษทรายละเอียดมาขัดลั่นแคนให้เรียบเกลี้ยงเกลา และใช้คมต้องตัดเฉียงข้างหรือริมลั่นแคน ที่สับออกมาจากหลายใหญ่ ซึ่งยังขรุขระหรือคมอยู่นั้นให้เรียบร้อยหายคม

10. นำลั่นแคนมาวางทาบกับลูกแคนทีบริเวณที่กำหนดให้บนตำแหน่งลั่นหันด้านปลายลั่นไปด้านปลายลำ ลูกแคน เมื่อทาบได้ที่ตามต้องการแล้วให้ใช้เม็ดตอกกดเป็นช่องที่จะตัดลั่นทีบริเวณดังกล่าว โดยให้ ช่องมีความยาวน้อยกว่าควมยาวของลั่นประมาณครึ่งมิลลิเมตร เพื่อจะได้ทำร่องเสียบลั่นเข้าไปในเนื้อไม้ลูกแคนทั้งด้านบนและด้านล่างของช่อง ลั่นนั้น ๆ ส่วนควมกว้างนั้นให้ ปลายแหลมของเม็ดตอกกรีดเปิดช่องให้กว้างกว่าขนาดของลั่นแคนไม่รวมกรอบเล็กน้อย เพื่อให้ลั่นแคนกระดกขึ้นลงภายในช่องนั้น ๆ ได้เมื่อถูกลมเป่า บริเวณช่องลั่นซึ่งจะใช้เป็นฐานรองรับลั่นนั้น ต้องชุุดแต่งให้ราบเสมอกันตลอดแนว

11. นำลูกแคนแต่ละลูกมาเจาะรูแพว รูหนึ่ง อยู่เหนือบริเวณที่ติดลั่นแคนเรียกว่า “รูแพวบน” และอีกรูหนึ่งอยู่ใต้บริเวณที่ติดลั่นเรียกว่า “รูแพวล่าง” การเจาะรูแพวทั้งสองรูนี้จะต้องเจาะทีด้านตรงกันข้ามกับตำแหน่งลั่นแคน ในการเจาะรูแพวนั้นจะทำไปพร้อม ๆ กันกับการเทียบเสียง ข่างผู้ผลิตแคนจะใช้เครื่องตั้งเสียง (Tuner) เป็นหลักเทียบเสียงแรก ต่อจากนั้นก็จะมีวิธีการวัดระยะห่างรูแพว แต่ละเสียงให้เข้าคู่กันโดยวัดหาตำแหน่งตามไม้แบบที่กำหนดระยะไว้ การเทียบเสียงของแคนนั้นจะเรียงลำดับการเทียบดังนี้

ลา (ต่ำ) ขวามือ	เทียบหา	ลา (กลาง) ขวามือ	เท่ากับ คู่ 8
ลา (กลาง) ขวามือ	เทียบหา	เร ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 4
ลา (กลาง) ขวามือ	เทียบหา	มี ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 5
เร ซ้ายมือ	เทียบหา	ซอล ขวามือ	เท่ากับ คู่ 4
ซอล ขวามือ	เทียบหา	ซอล ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 1 Unison
ซอล ซ้ายมือ	เทียบหา	โด (ต่ำ) ขวามือ	เท่ากับ คู่ 4
โด (ต่ำ) ขวามือ	เทียบหา	โด (สูง) ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 8
โด (สูง) ซ้ายมือ	เทียบหา	ฟา (ต่ำ) ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 4
มี ซ้ายมือ	เทียบหา	ที ขวามือ	เท่ากับ คู่ 5
ที ขวามือ	เทียบหา	ที ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 8
เร ซ้ายมือ	เทียบหา	เร (สูง) ขวามือ	เท่ากับ คู่ 8
มี ซ้ายมือ	เทียบหา	มี (สูง) ขวามือ	เท่ากับ คู่ 8
ฟา ซ้ายมือ	เทียบหา	ฟา (สูง) ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 8
ซอล ซ้ายมือ	เทียบหา	ซอล (สูง) ซ้ายมือ	เท่ากับ คู่ 8
ลา (กลาง) ขวามือ	เทียบหา	ลา (สูง) ขวามือ	เท่ากับ คู่ 8

เมื่อติดลิ้นแคนใส่ลงลูกแคนตัดตกแต่งรูแพวและ เทียบเสียงจนเสร็จเรียบร้อยแล้วนำปุ่นขาวที่ได้จากการฝนเปลือกหอยผสมน้ำให้ข้นทาอุดรูที่รั่ว ระหว่างลิ้นแคนกับฐานรองรับลิ้นแคนให้สนิท ถ้ามีรอยรั่วเสียงแคนจะฟาว คือเสียงจะไม่แน่น ไม่กระชับ และจะกินลมในเวลาเป่า

ภาพประกอบ 38 เจาะรูแพว

ภาพประกอบ 39 นำปูนขาวที่ได้จากเปลือกหอยทะเลขึ้นแคน

12. นำลูกแคนทีละลูกสอดผืนักเข้าไปในเต้าแคน และนำขี้สูดที่ผ่านการนวดแล้วมาเคียนผืนักครอบลำแคนทั้งด้านบนและด้านล่างเต้าเหมือนกันทุก ๆ ลูก โดยการสอดลูกแคนเข้าเต้าแคนนั้นจะเรียงตามลำดับเป็นคู่ ๆ ดังนี้

ลูกแคนคู่ที่ 1 ด้านซ้าย เรียกว่า “โป้ซ้าย” (เสียง โด)	ด้านขวา เรียกว่า “โป้ขวา” (เสียง ลา)
ลูกแคนคู่ที่ 2 ด้านซ้าย เรียกว่า “แม่เวียง” (เสียง ที)	ด้านขวา เรียกว่า “แม่เซ” (เสียง โด)
ลูกแคนคู่ที่ 3 ด้านซ้าย เรียกว่า “แม่แก” (เสียง เร)	ด้านขวา เรียกว่า “สะแนน” (เสียง ซอล)
ลูกแคนคู่ที่ 4 ด้านซ้าย เรียกว่า “แม่ก้อยขวา” (เสียง มี)	ด้านขวา เรียกว่า “ฮับทุ่ง” (เสียง ลา)
ลูกแคนคู่ที่ 5 ด้านซ้าย เรียกว่า “แม่ก้อยซ้าย” (เสียง ฟา)	ด้านขวา เรียกว่า “ลูกเวียง” (เสียง ที)
ลูกแคนคู่ที่ 6 ด้านซ้าย เรียกว่า “สะแนน” (เสียง ซอล)	ด้านขวา เรียกว่า “แก่น้อย” (เสียง เร)
ลูกแคนคู่ที่ 7 ด้านซ้าย เรียกว่า “ก้อยซ้าย” (เสียง ฟา)	ด้านขวา เรียกว่า “ก้อยขวา” (เสียง มี)
ลูกแคนคู่ที่ 8 ด้านซ้าย เรียกว่า “เสฟซ้าย” (เสียง ซอล)	ด้านขวา เรียกว่า “เสฟขวา” (เสียง ลา)

สำหรับคู่แรกลูกแคนคู่ที่ 1 นั้นให้หันด้านที่จะเจาะรูนับมาทางปากเต้า นอกนั้นให้หันรูนับออกทางด้านซ้ายหรือด้านขวา แล้วใช้ไม้สอดคั่นไว้ระหว่างลิ้นแคนทั้ง ๒ แถว เพื่อไม่ให้ลูกแคนเบียดเสียดกัน

ภาพประกอบ 40 การประกอบเข้าเต้า

13. เอานิ้วแม่มือข้างใดข้างหนึ่งจุ่มในชันน้ำ แล้วบีบซี่ซู้ดที่เคียนอยู่รอบ ๆ ลูกแคนทุกลูก ให้แผ่ออกเชื่อมเข้าหากันจนกลายเป็นมวลชุดเนื้อเดียวกันตลอดแผ่นทั้งด้านแพะซ้ายและแพะขวา แผ่นซี่ซู้ดนั้นก็ปิดรอยร้าวระหว่างเต้าแคนกับลูกแคน และยึดลูกแคนให้ติดกันแน่นกับเต้าแคนด้วย

14. ใช้ซี่กไม้ไผ่แผ่นเท่านิ้วมือ เหลกปลายให้แบนคล้ายใบมีด เรียกว่า “ไม้ยัดซู้ด” ยัดปลายเข้าไประหว่างแพะลูกแคน กดอัดให้ซี่ซู้ดที่อยู่ระหว่างแพะลูกแคนแบบเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วจึงเอาซี่ซู้ดออกมาสอดเข้าระหว่างลูกแคนแต่ละลูก ๆ กดซี่ซู้ดลงในลักษณะเดียวกันกับที่กดระหว่างแพะ ก็จะ ทำให้ซี่ซู้ดปิดรอยร้าวระหว่างลูกแคนต่อลูกแคนได้อย่างสนิท

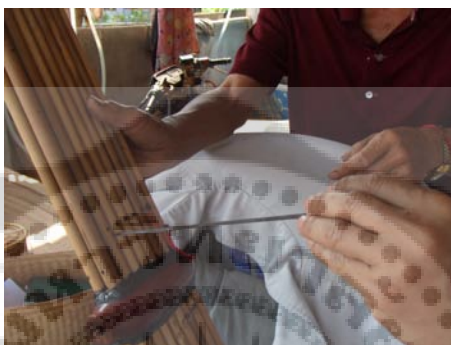

ภาพประกอบ 41 ไม้ยัดซู้ดกดซี่ซู้ด

15. นำเหล็กซี่ (เหล็กไซ) ขนาดเล็กมาเผาไฟให้ร้อนจัดจนแดง และนำไปเจาะรูนับ (รูนับคือรูที่ใช้นิ้วมือทั้งสิบนิ้วกดปิดและเปิด เมื่อเป่าลมเข้าไปในเต้าแคนเพื่อให้เกิดเสียงเป็นเพลง มีอาการเหมือนคนใช้นิ้วนับสิ่งของ จึงเรียกว่ารูนับ) ที่ลูกแคนให้ทะลุเป็นรูทุกลูก

รูนับของลูกแคนคู่แรกอยู่ทางปากเต้าที่ใช้ปากเป่านั้นให้อยู่สูงจากระยะปากเต้าขึ้นไปประมาณ $2\frac{1}{2}$ เซนติเมตร รูนับนี้สำหรับนิ้วโป้ (หัวแม่มือ) ทั้งสองนับ

รูนับของลูกแคน คู่สุดท้ายที่อยู่ปลายเต้า เจาะรูให้มีระยะสูงจากปลายเต้าขึ้นไปประมาณ $2\frac{1}{2}$ เซนติเมตรเหมือนกัน รูนับนี้สำหรับนิ้วก้อยทั้งสองนับ ส่วนรูนับของลูกแคนที่อยู่ระหว่างกลางทั้งหมด เจาะรูทางด้านข้างสูงจากเต้าประมาณ 5 เซนติเมตรเสมอกันทุกลูก สำหรับนิ้วชี้ นิ้วกลาง และนิ้วนาง ทั้งสองข้างนับ

ภาพประกอบ 42 เจาะรูนับ

16. นำแคนมาเป่าทดสอบระดับเสียงอีกครั้งหากแคนมีเสียงเพี้ยน ช่างแคนก็จะมีกรรมวิธี การแก้เสียงเพี้ยนหลายวิธี เช่น ในกรณีเสียงใหญ่ (ต่ำ) เกินไปให้เจาะรูแพวลงมา ถ้าเสียงน้อย (สูง) เกินไปให้ปิดรูแพวโดยนำไม้กู่แคนที่ได้ปาดออกไปแล้วมาติดคืนและใช้กาวลาเท็กซ์มาทาติดยึด หรือใช้ซี่สุดอุด หากเสียงแคนยังเพี้ยนอยู่ช่างแคนก็จะไปตกแต่งที่ลิ้นแคนต่อไป

ภาพประกอบ 43 ทดสอบระดับเสียง

17. ทดสอบเป่าแคน ให้ได้ระดับเสียงที่ถูกต้องได้มาตรฐานแล้ว จึงนำต้นค้ำมัดแคน ช่างทำแคนมักจะมัดแคน 3 จุด คือตรงปลายสุดจะมัดลูกแคน 4 ลูกยาวเท่ากัน จุดที่ 2 จะมัดตรงปลายสุดของลูกเสฟ รวมเป็นมัดเดียวกันทั้ง 2 แพ้ซ้ายขวาอยู่ภายในลูกแคน จุดที่ 3 มัดที่ปลายสุดของกอกแคน ในทุก ๆ จุดที่มัดจะมีซี่ไม้ไผ่สอดคั่นแบ่งซ้ายขวาอยู่ภายใน

ภาพประกอบ 44 ต้นค้ำมัดแคน

โหวด

อุปกรณ์ในการทำโหวด

1. ไม้ไผ่เสี้ยหรือไม้กู่แคน อายุประมาณ 1 ปี ลักษณะของไม้ไผ่เสี้ยที่นำมาทำโหวดต้องมีลักษณะท่อนบางผิวสวย ด้านในต้องไม่เป็นขุย ไม่มีเชื้อราจะทำให้คุณภาพเสียงของโหวดดี ส่วนใหญ่จะใช้ปลายไม้ ส่วนที่เหลือจากการทำไม้กู่แคน ไม้ไม่อ่อนไม่แก่เกินไป ถ้าไม้อ่อนเมื่อนำมาตากแดดให้แห้งจะมีลักษณะเหี่ยวย่นไม่คงรูป แต่ถ้าแก่เกินไปจะมีลักษณะผิวหยาบไม่สวยงาม

ภาพประกอบ 45 ไม้ไผ่เสี้ย

2. ไม้ไผ่รวกหรือไม้ไผ่ป่าหรือไม้ชนิดอื่น ๆ ที่มีความเหมาะสมที่มีขนาดความยาวประมาณ 2 ปล้อง ไว้ทำแกนกลางโหนดไม้รวกที่ใช้มาทำแกนนั้นมักจะนิยมนำไม้ที่สดมาตากแห้งแกนกลางโหนดก่อนเพราะเนื้อไม้จะไม่เหนียวสามารถตบแต่งได้ง่ายกว่าไม้ที่แห้งแล้ว

ภาพประกอบ 46 ไม้แกนกลางโหนด

3. ชี้สูดหรือชันนะรง เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกชี้ผึ้งชนิดหนึ่ง ที่ได้จากผึ้งป่าซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “แมงชี้สูด” ใช้เป็นวัสดุในการยึดไม้ลูกโหนดให้ติดกับแกนกลาง ทำจมูกโหนดและใช้อุดรูลูกโหนด ชี้สูดที่จะนำมาใช้ต้องผ่านการนวดหรือภาษาอีสาน เรียกว่า ฆ่าชี้สูด เพื่อให้เนื้อชี้สูดมีความอ่อนตัว อ่อนนุ่มและละเอียด ชี้สูดที่จะนำไปใช้ทำโหนดจะแบ่งชี้สูดออกเป็น 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 ชี้สูดที่มีเนื้อชี้สูดที่อ่อนนุ่มนำไปอุดรูลูกโหนดเพื่อปรับระดับเสียง

ส่วนที่ 2 ชี้สูดที่นำไปใช้สำหรับเป็นการยึดลูกโหนดโดยการนำชี้สูดส่วนหนึ่งไปติดรอยแกนของโหนดเพื่อขยายหรือลดสัดส่วนขนาดของโหนด

ส่วนที่ 3 ชี้สูดที่จะนำไปทำจมูกโหนดจะต้องผสมด้วยรังที่แข็งตัวของชี้สูดหรือชันที่บดละเอียดแล้ว นำมานวดผสมเพื่อให้ได้ชี้สูดที่มีความแข็งตัวเหมาะสมสำหรับนำไปติดที่จมูกโหนด (หัวโหนด) ให้มีความทนทานต่อแรงกระแทกและความร้อน

ภาพประกอบ 47 ชี้สูด

4. ไม้สำหรับปรับระดับเสียงทำ ด้วยไม้ไผ่บ้าน ภาษาอีสานเรียกว่า ไม้ไผ่เซียงไฟ ใช้สำหรับสอดเข้าไปในท่อของลูกโหวด ที่ตัดเอาไว้ความยาวประมาณ (ให้ยาวกว่าลูกโหวด) เพื่อใช้ปรับระดับเสียง

ขั้นตอนในการทำโหวด

1. นำไม้ไผ่เขี้ย ตามขนาดที่ต้องการตัดไว้ทำลูกโหวดโดยตัดเป็นท่อนจำนวน 13 ท่อนหรือจำนวนท่อนความที่ต้องการ (9-10-11-12) ลูกที่ยาวที่สุดมีความยาวประมาณ 22 เซนติเมตร ส่วนลูกอื่น ๆ มีความยาวลดหลั่นกันลงไปลูกละประมาณ 1 เซนติเมตร

ภาพประกอบ 48 ไม้ลูกโหวด

2. เหลาไม้ไผ่รวกที่เตรียมไว้เพื่อใช้ทำเป็นแกนกลางของโหวดหรือภาษาถิ่นบางที่เรียกว่า “ตั้งโหวด” ซึ่งนำมาจากส่วนปลายของไม้ไผ่โดยเหลาในลักษณะให้ลูกโหวดบังส่วนของไม้แกนกลาง ไม้ให้มองเห็นเป็นรูปกระบอกลมของไม้ไผ่แต่จะเห็นไม้แกนกลางในส่วนที่เหลาเอียง และส่วนล่างเป็นหางของโหวดเพื่อความสวยงามและเหมาะสมมือในการบรรเลง

ภาพประกอบ 49 เหลาไม้แกนกลางโหวด

3. นำลูกหวดมาทากาวลาเท็กซ์ติดเข้ากับ ไม้แกนกลางโดยเริ่มจากลูกที่ 1 โดยเรียงจากลูกหวดที่มีลำขนาดใหญ่ไปหาลูกหวดที่มีลำขนาดเล็ก เรียงตามลำดับไปจนครบทุกลูก

ภาพประกอบ 50 ประกอบลูกหวด

4. นำลูกหวดที่ติดยึดกับไม้แกนกลางแล้วมารัดด้วยหนังยางให้แน่น ผึงแดดให้แห้งเพื่อความอยู่ตัวของลูกหวด

ภาพประกอบ 51 รัดลูกหวด

5. เจียปากลูกหวด ในส่วนที่จะใช้เป่าโดยตัดเฉียงเอียงประมาณ 45 องศา ตัดให้ครบทุกลูกคู่ให้เหมาะสมกลมกลืน ลาดเอียงให้พอดีกัน

ภาพประกอบ 52 เจียปากลูกหวด

6. นำขี้สตูดูดเข้าไปในท่อพอประมาณในส่วนล่างของลูกโหวด ถ้าต้องการเสียงสูงให้ใช้ไม้ปรับระดับเสียงต้นขี้สตูดูดขึ้นด้านบนของลูกโหวดตรงกันข้ามถ้าต้องการให้เสียงต่ำให้ต้นขี้สตูดูดต่ำลงไป ส่วนล่างของลูกโหวดเทียบระดับเสียงของลูกโหวดแต่ละลูกให้ได้ตรงตามระดับเสียง ตามไม้แบบปรับระดับเสียง ลูกที่ 1 (ยาวที่สุด) ถ้าต้องการทำโหวดเป็นलयน้อยก็ให้เทียบเป็น “เสียงลา” ถ้าต้องการทำโหวดเป็นलयใหญ่ก็ให้เทียบเป็น “เสียงมี” โดยเทียบเสียง กับแคนหรือเครื่องเทียบเสียง (Tuner) โดยระบบเสียงโหวดระบบ 5 เสียง จะเทียบเสียงได้ดังนี้

6.1 ลายน้อย ประกอบด้วยเสียง ลา โด เร ฟา ซอล เป็นระบบ 5 เสียง มีลูกโหวด 13 ลูก ลูกที่ 1 ลูกยาวที่สุด เสียงลา ลูกที่ 2 เสียงโด ลูกที่ 3 เสียงเร ลูกที่ 4 เสียงฟา ลูกที่ 5 เสียงซอล ลูกที่ 6 เสียงลา ลูกที่ 7 เสียงโด ลูกที่ 8 เสียงเร ลูกที่ 9 เสียงฟา ลูกที่ 10 เสียงซอล ลูกที่ 11 เสียงลา ลูกที่ 12 เสียงโด ลูกที่ 13 เสียงเร

6.2 ลายใหญ่ ประกอบด้วยเสียง มี ซอล ,ลา ,โด ,เร ระบบ 5 เสียงมีลูกโหวดจำนวน 13 ลูก ลูกที่ 1 ลูกยาวที่สุด เสียงมี ลูกที่ 2 เสียงซอล ลูกที่ 3 เสียงลา ลูกที่ 4 เสียง โด ลูกที่ 5 เสียงเร ลูกที่ 6 เสียงมี ลูกที่ 7 เสียงซอล ลูกที่ 8 เสียงลา ลูกที่ 9 เสียงโด ลูกที่ 10 เสียงเร ลูกที่ 11 เสียงมี ลูกที่ 12 เสียงซอล ลูกที่ 13 เสียงลา

ในปัจจุบันช่างผลิตโหวดนิยมการปรับระดับเสียงให้สามารถเล่นได้ทั้งลายน้อยและลายใหญ่ในโหวด 1 อัน โดยจะเทียบเสียง ดังนี้

ลูกที่ 1 ลูกยาวที่สุด เสียงมี ลูกที่ 2 เสียงซอล ลูกที่ 3 เสียงลา ลูกที่ 4 เสียงโด
ลูกที่ 5 เสียงเร ลูกที่ 6 เสียงมี ลูกที่ 7 เสียงฟา ลูกที่ 8 เสียงซอล ลูกที่ 9 เสียงลา
ลูกที่ 10 เสียงโด ลูกที่ 11 เสียงเร ลูกที่ 12 เสียงมี ลูกที่ 13 เสียงซอล

ภาพประกอบ 53 ขูดรูโหวด และเทียบเสียงตามไม้แบบ

7. นำขี้สูดมาติดส่วนหัว ให้ได้ขนาดที่เหมาะสมสำหรับการเป่าโดยติดขี้สูดให้เต็มหน้าตัดของไม้แกนกลาง และแต่งให้มนคล้ายหมวกเรียกว่า “ จมูกโหวด ” เพื่อให้เกิดความลาดในการส่งลมที่เป่าผ่านเข้าไปในท่อลูกโหวดได้สะดวกจนทำให้เกิดเสียงดังดี การตกแต่งหัวโหวดข้างโหวดจะใช้ไม้ไผ่ หัวคมแบนขนาดประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 15 เซนติเมตร ขี้สูดที่จะนำมาติดหัวของโหวดนั้นในปัจจุบันจะนิยมนำขี้ชั้นมาผสมเพื่อให้ขี้สูดมีความแข็งกว่าธรรมชาติ เพื่อป้องกันการกระแทกและความร้อนโดยจะนำขี้สูดที่ผสมชั้นมาตกแต่งหัวลูกโหวด ถ้าขี้สูดมีความแข็งเกินไปข้างโหวดก็จะนำโหวดไปลนไฟอ่อน ๆ เพื่อให้ขี้สูดมีความอ่อนตัวปรับรูปลักษณะได้ง่ายขึ้น

ภาพประกอบ 54 ทำจมูกโหวด และปรับแต่งจมูกโหวด

8. ตกแต่งส่วนหัวที่พอกด้วยขี้สูดให้ลมผ่านเข้าไปในท่อโหวดได้สะดวกและใช้พลาสติกกรองทับบนขี้สูดเพื่อให้เกิดความลื่นป้องกันขี้สูดติดค้างเวลาเป่า

ภาพประกอบ 55 นำพลาสติกติดหัวโหวด

9. ทดสอบระดับเสียงของลูกหวอดจำนวน 13 ลูกให้ได้ระดับเสียงตามความต้องการจนครบทุกลูกอีกครั้ง

ภาพประกอบ 56 ทดสอบเสียง

10. ใช้ผ้าชุบน้ำสะอาด เช็ดล้างชำระคราบขี้ผึ้งที่ติดกับลูกหวอดและตัวหวอด ทั้งภายในและภายนอกให้สะอาด เมื่อล้างทำความสะอาดเรียบร้อยแล้วนำไปผึ่งลมให้แห้งสนิทจึงนำไปใช้บรรเลงได้

พิณ

อุปกรณ์สำคัญที่ใช้ทำพิณ

1. **ตัวพิณ** เป็นส่วนที่ทำด้วยไม้ชิ้นเดียวกันตลอดทั้งตัว ช่างนิยมทำตัวพิณด้วยไม้ขนุน เนื่องจากไม้ขนุนเป็นไม้ที่ขูด เจาะ บากได้ง่ายตกแต่งแล้วสีสวยงาม สมัยก่อนไม้ขนุนมีมากมักจะใช้ทั้งท่อนทำตัวพิณชาวอีสานจึงเรียกพิณว่า “ซุง” ปัจจุบันมักจะต่อไม้ช่วงระหว่างเต้าพิณกับคอพิณและช่วงคอพิณ กับหัวพิณ ซึ่งเป็นรูปไม้แกะสลักรูปพญานาค หรือรูปสุพรรณหงส์

2. **ลูกบิด** การทำพิณจะใช้ลูกบิด 2 อย่าง คือ ลูกบิดไม้ ลักษณะปลายกลมเกลียวสอดเข้าไปในรูบนปลายคันทวน ส่วนท้ายที่มือจับเป็นรูปเหลี่ยม เพื่อให้กระชับมือ และหมุนได้ง่าย ส่วนลูกบิดกีตาร์จะขึงตึงสายได้มั่นคง มีประสิทธิภาพในการใช้งานสูงและมีขายทั่วไป ถ้าใช้พิณเพื่อบรรเลงในการแสดงทางวัฒนธรรม มักจะใช้พิณที่เป็นลูกบิดไม้แบบเดิม ส่วนพิณที่เล่นเป็นอาชีพมักจะใช้พิณที่เป็นลูกบิดกีตาร์ เนื่องจากมีคุณสมบัติที่สามารถตึงสายพิณได้ดีกว่า

3. **สายพิณ** ปัจจุบันใช้สายกีตาร์แทนสายเบรกรถจักรยานเพราะหาซื้อง่าย และมีคุณภาพดีให้เสียงไพเราะ ดังกังวานและเวลาดีดจะไม่เจ็บมือเหมือนสายเบรกรถจักรยาน

4. **หย่องรองสายหรือหมอนรองสาย** สมัยก่อนใช้หย่องหรือหมอนไม้ มักมีปัญหาเสียงไม่ดังเต็มที่หรือเสียงอาจจะดังแต่ไม่สดใสกังวาน ปัจจุบันจึงใช้ หย่องหรือหมอนที่ทำด้วยอลูมิเนียมทำให้แก้ปัญหาดังกล่าวได้

5. **ชั้นเสียง** ในสมัยก่อนช่างผู้ผลิตพิณ ใช้ตีวไม้ไผ่ (ส่วนผิวด้านนอกของลำไม้ไผ่) ขนาดประมาณ 1 นิ้ว ถึง 1 นิ้วครึ่ง ตีบนคานพิณด้วยซี่สู้ด สามารถเคลื่อนย้ายหาตำแหน่งเสียงที่ต้องการได้ จุดอ่อนคือเมื่อเสียงไม่ถูกต้องในกรณีทีตีตื้นเสียงผิดและชั้นเสียงจะหลุดร่วงง่าย ปัจจุบันชั้นเสียงพิณจะติดอย่างถาวรโดยใช้ทองเหลืองเส้นเล็ก ๆ แทนตีวไม้แบบเก่าเพราะมีความคงทนไม่สึกกร่อนง่ายและไม่เป็นสนิม

6. **หัวพญานาค** สัญลักษณ์ของเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน นิยมใช้ไม้ขนุน ซึ่งเป้นไม้เนื้ออ่อน นำมาแกะสลักเป็นหัวพญานาคแล้วนำหัวพญานาคนั้นมาสวมประดับบนส่วนหัวของคอพิณ ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นเทพเจ้าที่มีอิทธิฤทธิ์ มีความศักดิ์สิทธิ์ คอยปกป้องคุ้มครองรักษาให้ร่มเย็นเป็นสุข มีความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์

เครื่องมือที่ใช้ทำพิณ

เครื่องมือที่ใช้สำหรับทำพิณนั้นก็คล้าย ๆ กับเครื่องมือที่มือที่ใช้ทำเครื่องดนตรีประเภทอื่น ๆ ซึ่งเครื่องมือหลัก ๆ ที่ใช้ทำพิณมีดังต่อไปนี้

1. เลื่อยฉลุไฟฟ้า ใช้สำหรับเลื่อยฉลอรูปร่างของพิณที่ได้วาดเค้าโครงไว้

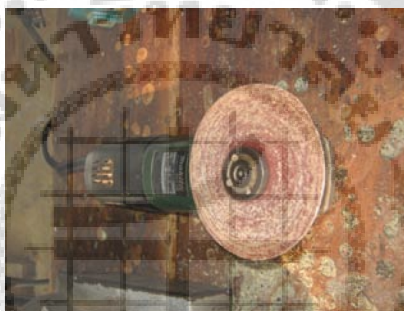
ภาพประกอบ 57 เลื่อยฉลุไฟฟ้า

2. ส่วนไฟฟ้า ใช้สำหรับเจาะรูเพื่อใส่ลูกบิดพินและเจาะรูอื่น ๆ

ภาพประกอบ 58 ส่วนไฟฟ้า

2. เครื่องขัดกระดาษทรายไฟฟ้า ใช้สำหรับขัดชิ้นงานให้เรียบและสวยงาม

ภาพประกอบ 59 เครื่องขัดกระดาษทรายไฟฟ้า

4. เกรทเตอร์ ใช้สำหรับเจาะเนื้อไม้ด้านหลังของพินเพื่อเป็นกล่องเสียงของพิน

ภาพประกอบ 60 เกรทเตอร์

5. เลื่อยวงเดือน ใช้สำหรับตัดรูปแบบไม้ให้ได้ตามรูปทรง

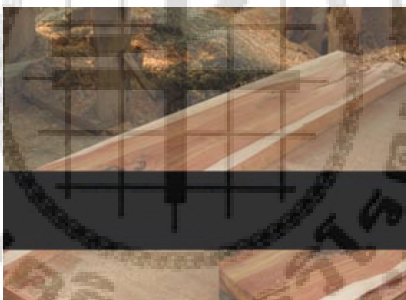

ภาพประกอบ 61 เลื่อยวงเดือน

6. เครื่องมืออื่น ๆ เช่น ดินสอ , ยางลบ , ไม้บรรทัด ตลับเมตร กาวลาเท็กซ์ , กระดาษทราย, สี สำหรับทาสี

ขั้นตอนการผลิต

1. นำไม้ท่อนที่ได้ตัดเตรียมไว้มาแปรรูปให้เป็นแผ่นกระดาน ขนาดความหนา 3 นิ้วขึ้นไป

ภาพประกอบ 62 ไม้ทำตัวพิมพ์

2. นำแบบพิมพ์รูปพิมพ์มาประกบกับไม้แผ่นแล้วจึงวาดรูปทรงพิมพ์ตามแบบพิมพ์

ภาพประกอบ 63 วาดรูปทรงตามแบบพิมพ์

3. นำไม้แผ่นไปเลื่อยฉลุตามแบบที่วาดไว้ให้ออกมาเป็นตัวพิน

ภาพประกอบ 64 เลื่อยฉลุตัวพิน

4. ใช้เลื่อย เลื่อยส่วนด้านหน้าของเต้าพินออกเป็นแผ่นบาง ๆ ประมาณ 1/2 เซนติเมตร เพื่อที่จะนำมาฉลุแพ (รูเสียง) เป็นหน้าพิน

ภาพประกอบ 65 เลื่อยหน้าพิน

5. นำส่วนเต้าพินมาเจาะกล่องเสียงโดยเจาะเอาเนื้อไม้ออกเพื่อให้เต้าพินเป็นโพรง

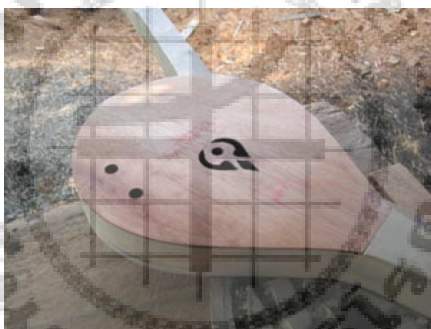
ภาพประกอบ 66 เจาะกล่องเสียง

6. ชัดและตกแต่งพินทั้งตัวให้กลมกลิ้งด้วยตะไบหรือเครื่องขัดกระดาษทรายไฟฟ้า

ภาพประกอบ 67 ชัดตกแต่งพิน

7. นำแผ่นไม้ที่เลื่อยมาฉลุเป็นลายดอกจิกหรือลายอื่น ๆ แล้วนำแผ่นหน้าพินไปประกบกับ
เต้าพินและติดยึดด้วยกาวลาเท็กซ์ หรือกาวร้อน

ภาพประกอบ 68 ช่องเสียงบนเต้าพิน

8. นำไม้เนื้ออ่อนเช่นไม้โมกหรือไม้ขนุนมาไสแปรรูป นำแบบพิมพ์หัวพญานาคมาทาบนแผ่น
ไม้ที่เตรียมไว้ใช้ดินสอวาดลวดลายให้ออกเป็นรูปทรง แล้วจึงนำไม้แผ่นที่เป็นหัวพญานาคไปฉลุ โดยใช้
วัสดุอุปกรณ์แกะสลัก เช่น สิว แกะตามรูปแบบที่เขียนแบบไว้เมื่อแกะสลักแล้วนำหัวพญานาคมา
ตกแต่งกับส่วนคอของพินใช้เครื่องขัดตกแต่งให้ได้รูปทรงและสวยงาม ปัจจุบันช่างผู้ผลิตพินนิยมทำ
หัวพญานาคแบบถอดออกจากคอพินได้เพื่อสะดวกแก่การเก็บรักษา

ภาพประกอบ 69 ขั้นตอนการทำหัวพิณพญานาค

9. นำไม้แบบระดับชั้นเสียง (ห้องเสียง) มาวางทาบบนตัวพิณ ใช้ดินสอขีดตำแหน่งบริเวณที่ติดชั้นเสียงตามไม้แบบ

ภาพประกอบ 70 วัดตำแหน่งติดชั้นเสียง

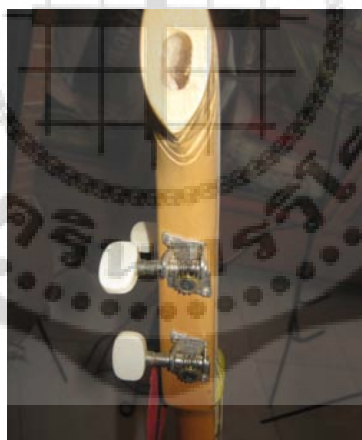
10. นำใบเลื่อยมาเลื่อยตรงบริเวณที่ได้ขีดจุดตำแหน่งไว้ให้เป็นร่องเล็ก ๆ แล้วจึงนำชั้นเสียง (เฟรตเสียง) มาติดฝั่งตรงรอยร่อง และใช้กาวแห้งทาติดให้แน่นสนิท ในปัจจุบันเฟรตเสียงของพิณจะติดอย่างถาวรโดยช่างผู้ผลิตพิณได้ใช้ทองเหลืองเส้นเล็ก ๆ หรือใช้เฟรตเสียงของกีตาร์ที่มีขายสำเร็จรูป มาตัดขนาดให้พอดี เพื่อความสะดวกรวดเร็วและสวยงามของพิณ

ภาพประกอบ 71 ขั้นตอนการติดเฟรตเสียง

11. นำเครื่องขัดหรือหินเจียรมาขัดตกแต่งที่ชั้นเสียงพิณ เพื่อให้ชั้นของพิณมีความเรียบไม่สะดุดมือในเวลาดีด

12. ร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าเข้าที่ด้านหน้าของส่วนที่ จะติดลูกบิดนำสว่านเจาะรูให้พูนแต่ไม่ให้ทะลุออกไปด้านหลังแล้วเอาสิ่งชะรูดอกสว่านให้ทะลุถึงกันจนเกิดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลึกลงไปใ้เนื้อไม้เจาะลูกบิดจากด้านข้าง 3 รู ให้ 2 รูอยู่ข้างหนึ่ง อีก 1 รู อยู่อีกข้างหนึ่ง แล้วติดลูกบิดเข้าที่รูนั้น ๆ

ภาพประกอบ 72 ติดลูกบิด

13. นำตัวพิณพร้อมหัวพิณพญานาคไปเคลือบสียูริเทนเพื่อความสวยงามและความคงทนของพิณ

14. ตัดที่ยึดสายเข้าที่บริเวณส่วนท้ายของตัวพิน ซึ่งจะต้องห่างจากขอบของตัวพินจากด้านท้ายเข้ามาประมาณ 3 เซนติเมตร ในแนวขวางกับแนวคอปิณวัสดุที่ใช้ทำอาจเป็นโลหะหรือไม่เจาะรูร้อยสายไว้ 3 รู

15. นำไม้เนื้อแข็งมาตัดให้ได้ขนาดเพื่อทำเป็นหย่องหรือสะพานพาดสาย โดยยึดเข้าบริเวณกึ่งกลางระหว่างที่ยึดสายกับรูแพ (รูเสียง) ระยะห่างระหว่างหย่องหน้ากับหย่องหลังประมาณ 48 เซนติเมตร ความสูงของหย่องนั้นยิ่งทำให้สายอยู่ชิดกับรูแพมากเท่าใด ยิ่งจะทำให้เสียงกังวานมากขึ้นเท่านั้นแนวของหย่องจะต้องขนานกับเฟรตบนคอปิณ หรือขนานกับที่ยึดสาย

16. ร้อยสายทั้งสามสายเข้าทางนอกของที่ยึดสาย โผล่ปลายสายพาดเลยไปร้อยเข้าที่รูร้อยสายของลูกบิด หมุนลูกบิดขึ้นสายให้เครื่องดนตรีได้ระดับเสียงที่ต้องการ คือให้สายที่ 1 ซึ่งอยู่ริมขวาสุดของที่ยึดสายให้เป็นเสียง “มี” ให้สายที่ 2 ซึ่งอยู่กลางให้เป็นเสียง “ลา” และสายที่ 3 ให้เป็นเสียง “มีต่ำ” ด้วยวิธีเทียบเสียงกับเสียงดนตรีแม่บท เช่น แคน โปงกลาง หรือเครื่องเทียบเสียง (Tuner)

17. นำหัวพญานาคสวมประกอบเข้าบนคอปิณ และทำการทดสอบระดับเสียงของพินโดยการบรรเลงลายเพลงต่าง ๆ เพื่อเช็คมาตรฐานระดับเสียงที่ถูกต้องของพินอีสาน

ภาพประกอบ 73 ทดสอบพิน

โปงลาง

ขั้นตอนการเตรียมไม้

1. การเตรียมไม้

ในภาคอีสานมีไม้เบญจพรรณที่มีคุณสมบัติเหมาะที่จะทำเป็นไม้โปงลางได้แก่ ไม้มะหาด ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ชิงชัน ไม้พยุง ไม้มะเลื่อม ไม้ตะเคียน ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง สาเหตุที่ไม่นิยมใช้ไม้เนื้ออ่อนเนื่องจากว่า เมื่อตีไปนาน ๆ เนื้อไม้จะบวม เปื่อยยุ่ย และหลุดออกเป็นริ้ว ทำให้เสียงของลูกโปงลางเพี้ยนไป สำหรับไม้ที่นิยมนำมาทำโปงลางมากที่สุด คือ ไม้มะหาด เนื่องจากให้เสียงดังนุ่มนวลมากที่สุด อีกทั้งเป็นไม้ที่พบเห็นมีอยู่ทั่วไปในป่าไม้เมืองไทย โดยเฉพาะในบริเวณภาคอีสาน

ไม้มะหาดเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ชนิดหนึ่ง ผลคล้ายผลมะปรางแต่ผิวขรุขระ ผลิดอกสีเขียว เมื่อสุกจะมีสีส้ม มีรสเปรี้ยว ๆ หวาน ๆ ไม้ชนิดนี้มีเนื้อเหนียวแข็ง ไม้ปีแตกเป็นเสี้ยน เวลาแห้งแล้วเคาะมีเสียงกังวานดีมาก โดยเฉพาะหากเป็นต้นมะหาดที่ตายยืนต้นยิ่งนานยิ่งดี เพราะเนื้อไม้จะแห้งสนิทและไม่อุ้มน้ำไว้ในลำต้นช่วงผลิตโปงลางบางคนถึงกับลงทุนตัดเขา เผารากต้นมะหาดแล้วปล่อยให้ยืนตายก่อนโค่นลงมา ทำลูกโปงลาง และในตอนที่ปล่อยให้ไม้ยืนตายนั้น ก็จำเป็นต้องเฝ้ารักษา ป้องกันมิให้คนอื่นมาขโมย ตัดไปทำฟืนเสียก่อน ไม้มะหาดที่ใช้ทำลูกโปงลางนั้นไม่นิยมตัดต้นเป็น ๆ มาผลิตโปงลาง เพราะกลองเสียงจะไม่กังวาน เสียงของไม้ไม่ได้มาตรฐาน เสียงไม่ถึง

ไม้มะหาดมีด้วยกัน 3 ชนิด คือ

- 1) ไม้มะหาดดำ เป็นไม้ที่มีคุณสมบัติ กล่าวคือ เนื้อไม้จะแน่น แข็ง แกร่ง มีความละเอียด มีน้ำหนักมาก เสียง ดังกังวาน สีของไม้จะออกเป็นสี ดำ หาพบง่ายในแถบอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
- 2) ไม้มะหาดทอง เป็นไม้ที่มีคุณสมบัติ กล่าวคือ เนื้อไม้ แน่น มีน้ำหนักเบากว่าไม้มะหาดดำ มีเสียงนุ่มนวล ความคงทนของเนื้อไม้สู้ไม้มะหาดดำไม่ได้ สีของเนื้อไม้จะเป็นสีทองเข้ม หาพบง่ายพบเห็นอยู่ทั่วไปในแถบอำเภอศรีสงคราม อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม
- 3) ไม้มะหาดเหลือง มีคุณสมบัติของเนื้อไม้ที่แข็งแกร่ง มีเสียงดังกังวาน สีของเนื้อไม้จะออกสีเหลือง หาพบง่ายพบเห็นอยู่ทั่วไปในแถบอำเภอศรีสงคราม อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม

ในการทำโปงกลางแต่ละผืนนั้นเสียงของโปงกลางจะมีความกังวานไพเราะ หรือไม่ขึ้นอยู่กับวิธีการทำของช่างโปงกลาง และสิ่งสำคัญอีกอย่างก็คือ คุณสมบัติของไม้ ดังนั้นไม้ ที่จะนำมาทำโปงกลาง จึงต้องมีการคัดเลือกเป็นพิเศษ ซึ่งไม้ที่ดีและเหมาะสมที่จะนำมาทำโปงกลางจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) เป็นไม้ที่แก่จัด มีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป มีลำต้นใหญ่
- 2) เป็นไม้ที่ตายมานานแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี เนื้อไม้แห้งสนิท เปลือกกระพี้หลุดหายไปหมด เหลือแต่แก่นไม้ ช่วงลำต้นยาวไม่เป็นโพรงหรือถูกตัวแมลงเจาะไชเนื้อไม้
- 3) เนื้อไม้แกร่งมีน้ำหนักมากปราศจากปุ่มปมต่าง ๆ ไม่มีกิ่งก้าน ไม่มีตาไม้เนื้อไม้ ต้องตรงเสี้ยนไม้ตรงไม่คดงอ (ภาษาอีสานเรียกว่า ไม้หลง เวลาผ่าจะแตกเป็นเส้นตรง ผ่าง่าย ตกแต่งง่าย ถ้าหากหรือตัดดูจะมีผิวเป็นมัน
- 4) สีของเนื้อไม้เป็นสีน้ำตาลเข้ม หรือถ้าเป็นสีดำยิ่งดี
- 5) เป็นไม้ที่เกิดในดินอุดมสมบูรณ์ เช่นตามป่าใหญ่ จะมีคุณภาพดี
- 6) ไม้ใช้เนื้อไม้ไม่เหมือนกันในลูกเดียวกัน คือ ไม้บางท่อนจะมีเนื้อไม้เลวแทรกอยู่ ซึ่งอาจเกิดจากโรคภัยหรือการเจริญเติบโตของเนื้อไม้ผิดปกติ ใดๆอย่างหนึ่ง ถ้ามีเนื้อไม้ชนิดนี้ต้องเหลาออกให้หมด ไม่เช่นนั้นเสียงจะไม่ไพเราะ เพราะความถี่ของเสียงของไม้ทั้งสองจะขัดกันเนื่องจากความหนาแน่นต่างกัน
- 7) ไม้ผลิตผืนโปงกลางนั้นถ้าจะให้ดีควรเป็นต้นไม้ต้นเดียวกัน ไม่ควรใช้ต้นไม้หลายต้น มาผลิตในผืนเดียวกัน จะทำให้เสียงที่ได้มีความกังวานไม่เท่ากัน

2. การเตรียมเครื่องมือ

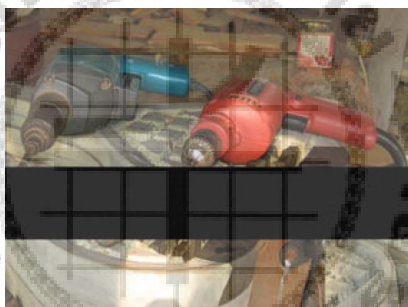
เครื่องมือที่ใช้ในการทำโปงกลางส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในงานช่างไม้ทั่วไป เครื่องมือบางชนิดก็นำมาดัดแปลงเพื่อให้สะดวกและเหมาะสมกับการใช้งาน โดยเป็นเครื่องมือที่มีวิธีการและลักษณะการใช้งานที่ไม่ซับซ้อนได้แก่

1. เลื่อยเครื่อง หรือเลื่อยวงเดือน เป็นเครื่องมือที่ดัดแปลงขึ้นใช้เองเพื่อให้เกิดความสะดวกและเหมาะสมกับการใช้งาน โดยเลื่อยเครื่องหรือเลื่อยวงเดือนนี้จะมีกระดาดขร่าย ซึ่งจะอยู่บนแท่นเครื่องเดียวกัน ติดตั้งไว้ที่ปลายของเพลาลูกคนละด้าน ใช้มอเตอร์ไฟฟ้าปั่นให้หมุนใช้สำหรับเลื่อยหรือตัดไม้ให้มีขนาดและความยาวตามต้องการ

ภาพประกอบ 74 เลื่อยวงเดือน

2. สว่านไฟฟ้า เป็นเครื่องมือช่างที่พบเห็นใช้งานกันอยู่ทั่วไปลักษณะการใช้งานจะใช้สำหรับเจาะรูโป่งกลางแต่จะเจาะจากด้านหนึ่งให้ทะลุไปอีกด้านหนึ่ง เพื่อจะได้ใช้เชือกไนลอนสอดผ่านและร้อยรูโป่งกลางให้รวมกันเป็นผืน สว่านที่ใช้งานจะมีอยู่ 2 ชนิดด้วยกันคือ สว่านมือ และสว่านไฟฟ้า ซึ่งในปัจจุบันนิยมใช้สว่านไฟฟ้าเนื่องจากใช้งานได้สะดวก และมีความรวดเร็ว

ภาพประกอบ 75 สว่านไฟฟ้า

3. เครื่องกลึงไม้ เป็นเครื่องมือที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ ใช้สำหรับกลึงรูโป่งกลางให้เป็นแท่งกลมให้ได้ขนาดสัดส่วนที่ต้องการก่อนจะนำไปตากเพื่อปรับและตกแต่งเสียงต่อไป

ภาพประกอบ 76 เครื่องกลึงไม้

4. มีด เป็นเครื่องมือในการทำโปงลางอีกชนิดหนึ่ง ลักษณะการใช้งานจะใช้สำหรับถากลูกโปงลางให้เว้าบางเข้าเพื่อปรับตกแต่งและเทียบเสียงของลูกโปงลางให้ได้ระดับเสียงตามที่ต้องการ มีดที่ใช้สำหรับถากลูกโปงลางนั้นคือมีดพม่าหรือมีดอีโต้ที่พบเห็นและมีใช้อยู่ทั่วไปตามบ้านเรือนของชาวอีสาน

5. ขวาน เป็นเครื่องมือในการทำโปงลางอีกชนิดหนึ่งลักษณะการใช้งานจะใช้สำหรับผ่าหรือถากไม้ที่ใช้ทำโปงลาง

6. เครื่องขัด กระจดาษทราย ไฟฟ้า กระจดาษทรายส่วนใหญ่จะเป็นกระจดาษทรายชนิดหยาบ เพื่อที่จะขัดและขูดผิวไม้ได้ดี กระจดาษทรายจะใช้ประโยชน์สำหรับขัดผิวของลูกโปงลางให้ราบเรียบไม่ให้มีปุ่มปมหรือเสี้ยนไม้ ลักษณะการใช้งานจะใช้สำหรับขัดภายหลังจากการถากด้วยมือ เพื่อให้ผิวราบเรียบหรือภายหลังจากที่มีการเทียบเสียงของลูกโปงลางแล้ว หากพบว่ายังมีระดับเสียงที่ไม่ถูกต้องช่างโปงลางจะใช้ เครื่องขัด กระจดาษทราย ไฟฟ้า ขัดและขูดผิวของลูกโปงลางให้เว้าบางจนกว่าจะได้ระดับเสียงที่ถูกต้อง ซึ่งจะใช้วิธีนี้เฉพาะกรณีที่ลูกโปงลางมีเสียงเพี้ยนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หากเสียงของลูกโปงลางเพี้ยนไปจากระดับเสียงที่ต้องการมากจะต้องตัดหรือถากปรับเสียงใหม่

ภาพประกอบ 77 เครื่องขัดกระจดาษทรายไฟฟ้า

7. ตลับเมตร เป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในงานช่างทั่วไป

8. ซอล์ก หรือดินสอ ใช้ขีดเส้นทำเครื่องหมายในการตัดและเจาะ

9. ไม้บรรทัด / ไม้หรือเหล็กยาว ๆ ใช้รองขีดเส้นโดยวางทาบไปกับลูกโปงลางทั้งหมด แล้วใช้ซอล์กหรือดินสอขีดเส้น

10. เชือก ใช้ร้อยลูกโปงลางเรียงกันให้เป็นผืน เชือกที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นเชือกในลอนเพราะหาง่ายสะดวกและทนทาน

3. ขั้นตอนการผลิต

3.1 การขึ้นรูป

การทำโปงลางในขั้นตอนแรกจะเริ่มจากการขึ้นรูปโปงลางก่อนโดยช่างโปงลางจะพิจารณาคัดเลือกท่อนไม้ที่ตากแห้งได้ที่แล้วนำมาขึ้นรูป

แบ่งเป็นขั้นตอนได้ดังนี้ คือ

3.1.1 ฝ่าไม้ออกมาเป็นแผ่นหนาประมาณ 8 เซนติเมตร การผ่าใช้ขวานผ่าท่อนไม้จากเปลือกนอกเข้ามา การผ่านี้จะต้องใช้คน 2 คน คนหนึ่งจะเป็นคนจับขวานวางไว้ในตำแหน่งที่ต้องการ อีกคนหนึ่งจะใช้ค้อนหรือฆอนไม้ตีลงไปให้ขวาน

3.1.2 นำไม้ที่ผ่าไว้มาตัดโดยใช้เครื่องมือคือ เลื่อยวงเดือนหรือเลื่อยไฟฟ้าแล้วแต่กรณีให้ได้ขนาด 8 x 8 เซนติเมตร

3.1.3 ใช้มีดถากเหลี่ยมและมุมออกให้กลมกลิ้งเป็นรูปทรงกระบอก ซึ่งช่างโปงลางจะค่อย ๆ ถากออกทีละน้อย เพื่อลบเหลี่ยมและมุมออกให้ลูกโปงลางมีผิวเรียบและกลมกลิ้งมากที่สุดที่จะสามารถทำได้

3.1.4 เมื่อถากขึ้นรูปอย่างคร่าว ๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ช่างโปงลางจะนำท่อนไม้ที่ถากไว้ นั้นไปเข้าเครื่องกลึงไม้ให้ได้รูปทรงที่กลมกลิ้งมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งทุกส่วนของท่อนไม้นั้นกลมกลิ้งแล้ว ใช้กระดาษทรายขัดให้ราบเรียบสวยงามหลังจากนั้นจึงนำเอาท่อนไม้ท่อนอื่น ๆ ที่เหลือมากลึงในลักษณะและวิธีการเดียวกันจนครบหมดทุกท่อน ก็จะได้ลูกโปงลางที่กลมกลิ้งสวยงามพร้อมที่จะนำไปสู่การทำในขั้นตอนต่อไป

ภาพประกอบ 78 ขั้นตอนการขึ้นรูป

3.2 การวัดขนาดและตัดลูกโป่งกลาง

เมื่อขึ้นรูปไม้จนได้รูปทรงตามต้องการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว วนจากนั้นช่างโป่งกลางจะนำเอาไม้ที่ได้มาเรียงกัน 13 ลูก เพื่อที่จะทำการวัดและตัดให้ได้ขนาดตามต้องการโดยมีหลักการง่าย ๆ คือ วัดขนาดความยาวของลูกแรกและลูกสุดท้ายเสียก่อน ลูกแรกซึ่งเป็นลูกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดจะมีความยาว 60 เซนติเมตร ลูกสุดท้ายซึ่งเป็นลูกเล็กที่สุดจะมีความยาวประมาณ 27 เซนติเมตร เมื่อวัดขนาดความยาวของลูกแรกและลูกสุดท้ายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นช่างโป่งกลางจะใช้ไม้หรือเหล็กยาว ๆ วางทาบลูกต่าง ๆ ไปยังลูกสุดท้าย และทำเช่นนี้ทั้งสองด้าน หลังจากนั้นจึงใช้เลื่อยตัดลูกโป่งกลางตามรอยที่ขีดเอาไว้จะได้ขนาดและสัดส่วนโดยประมาณดังนี้

ลูกที่	1	ความยาว	60	เซนติเมตร
ลูกที่	2	ความยาว	56	เซนติเมตร
ลูกที่	3	ความยาว	54	เซนติเมตร
ลูกที่	4	ความยาว	51	เซนติเมตร
ลูกที่	5	ความยาว	48	เซนติเมตร
ลูกที่	6	ความยาว	45	เซนติเมตร
ลูกที่	7	ความยาว	43	เซนติเมตร
ลูกที่	8	ความยาว	40	เซนติเมตร
ลูกที่	9	ความยาว	37	เซนติเมตร
ลูกที่	10	ความยาว	35	เซนติเมตร
ลูกที่	11	ความยาว	33	เซนติเมตร
ลูกที่	12	ความยาว	30	เซนติเมตร
ลูกที่	13	ความยาว	27	เซนติเมตร

การตัดลูกโป่งกลาง จะใช้เลื่อยวงเดือนในการตัดนั้น ช่างโป่งกลางจะค้ำขมุนลูกโป่งกลางในขณะที่ตัดไปด้วย

ภาพประกอบ 79 วัดขนาดลูกโป่งยาง

3.3 การตากและเทียบเสียง

ความหนาบางของส่วนที่ถูกตากนั้นยึดหลักทฤษฎีที่ว่า

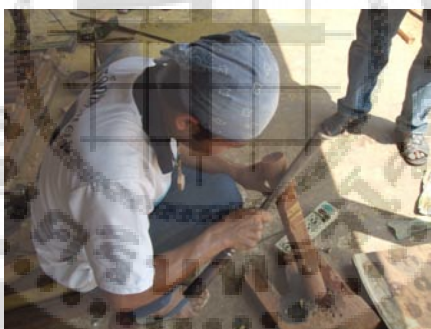
- ถ้าลูกโป่งยางยาวเท่ากันแล้วตากให้มีความหนาเท่ากันย่อมให้ระดับเสียงเท่ากัน
- ถ้าลูกโป่งยางยาวเท่ากันแล้วตากให้มีความหนาไม่เท่ากัน ลูกบางกว่าให้ระดับเสียงต่ำกว่า
- ถ้าลูกโป่งยางยาวไม่เท่ากันแล้วตากให้มีความหนาเท่ากันลูกที่ยาวกว่าย่อมให้ระดับเสียงต่ำกว่า
- ถ้าลูกโป่งยางยาวไม่เท่ากันแล้วตากให้มีความหนาไม่เท่ากันลูกที่ยาวกว่าและบางกว่าย่อมให้ระดับเสียงต่ำกว่ามาก

- ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของส่วนกลมของท่อนไม้ที่เหลือไว้เจาะรูร้อยเชือกนั้นไม่มีผล ต่อระดับเสียง แต่มักใช้ท่อนขนาดใหญ่กว่าทำลูกโป่งยางที่ยาวกว่าและให้ระดับเสียงต่ำกว่า เพื่อให้โป่งยางทั้งผืนมีรูปลักษณะเป็นผืนลดหลั่นกันสวยงาม

เมื่อช่างทำโป่งยางนำทฤษฎีทั้ง 5 ข้อนี้ไปใช้ทำลูกโป่งยางจึงให้ลูกโป่งยางมีความยาวความหนาบาง และขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของท่อนลดหลั่นกันลงไปจากลูกที่ใช้ระดับเสียงต่ำที่สุดไปหาลูกที่ให้ระดับเสียงสูงสุด

ถ้าลูกที่ให้เสียงต่ำที่สุดมีขนาดท่อนเท่าลำแขนและมีความยาววัดได้ 60 เซนติเมตร ลูกที่เสียงสูงกว่าถัดไปจะมีขนาดเล็กกว่าเล็กน้อย และสั้นกว่าประมาณ 3-4 เซนติเมตร และลูกที่ให้ระดับเสียงสูงถัดไปอีกก็จะมีขนาดท่อนเล็กกว่า และสั้นกว่าลูกที่ให้ระดับเสียงต่ำกว่าโดยยึดหลักทฤษฎีนี้ถัด ๆ ไป จนกระทั่งลูกที่ให้เสียงแหลมสุดคือลูกที่ 13 จะมีขนาดเล็กที่สุดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-6 เซนติเมตร และมีความยาวประมาณ 27 เซนติเมตร

การตากลูกโป่งกลางเป็นการตากเพื่อเทียบเสียงของลูกโป่งกลางให้มีระดับเสียงตามที่ต้องการ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ยากและมีความสำคัญยิ่งในการทำโป่งกลางเพราะระดับเสียงของลูกโป่งกลางแต่ละลูก จะถูกต้องหรือผิดเพี้ยนไปขึ้นอยู่กับตอนการตากลูกโป่งกลางนี้ เมื่อตัดลูกโป่งกลางได้ขนาดตามต้องการ แล้ว ช่างโป่งกลางจะทำการตากลูกโป่งกลางโดยจะตากส่วนกลางของลูกโป่งกลางให้เว้าบางเข้าก่อนการ ตากจะต้องกำหนดตำแหน่งที่จะตากโดยวัดระยะจากส่วนปลายทั้งสองข้างของลูกโป่งกลางเข้ามาข้างละ 14 เซนติเมตร สำหรับลูกโป่งกลางลูกใหญ่ที่สุด และวัดระยะจากส่วนปลายทั้งสองข้างเข้ามาข้างละ 7 เซนติเมตร สำหรับลูกโป่งกลางลูกเล็กที่สุด ต่อจากนั้นจึงจะนำเอาลูกโป่งกลางทั้งหมดมาเรียงกันตาม ขนาดความสั้นยาว และใช้ชอล์กหรือดินสอขีดเส้นจากจุดที่วัดเอาไว้ของลูกโป่งกลางลูกใหญ่ที่สุดไปยัง ลูกโป่งกลางที่เล็กที่สุด โดยไม่ให้เกิดเป็นรอยบนลูกโป่งกลาง ช่างโป่งกลางจะใช้มีดค่อย ๆ ตากออกทีละ น้อยอย่างระมัดระวัง โดยจะตากทั้งสองด้าน (หน้า-หลัง) ให้เท่า ๆ กัน ในระหว่างที่ตากก็จะหยุดเคาะ ลูกโป่งกลางเพื่อฟังเสียงของลูกโป่งกลางว่ามีระดับเสียงสูง- ต่ำอย่างไร ทั้งนี้การตากลูกโป่งกลางจะต้อง ตากตามลายของไม้หรือที่ช่างโป่งกลางเรียกว่า “ลายล่อง” ซึ่งไม้จะเป็นออก และคมมีดจะไม่กินลึกเข้าไปในเนื้อไม้ทำให้ตากได้ง่ายและสะดวก

ภาพประกอบ 80 การตากลูกโป่งกลาง

ส่วนการเทียบเสียง โป่งกลางนั้น ใช้วิธีการเทียบเสียงกับแคน โดยจะเทียบเสียงกับแคนที่จะใช้ บรรเลงร่วมกันเพื่อให้มีระดับเสียงที่ถูกต้องตรงกัน หรือเทียบกับเครื่องเทียบเสียง (Tuner) ซึ่งจะเทียบ เสียง 6 เสียง ได้แก่ เสียงโด เร มี ฟา ซอล ลา ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการบรรเลงตามลายแคนทั้งลายใหญ่ ลายสุดสะแนน ลายใบช้าย ลายน้อย ถ้าเป็นผืนโป่งกลางลายใหญ่จะเริ่มต้นที่ลูกใหญ่ที่สุดในระดับเสียง ที่ต้องการคือ เสียงมีต่ำ

ช่างโป่งกลางจะเป่าแคนเสียง มี พร้อมกับเคาะลูกโป่งกลางไปพร้อม ๆ กัน ในระหว่างนั้นจะใช้หู ฟังเสียงของลูกโป่งกลางและเสียงแคนว่ามีระดับเสียงสูง- ต่ำหรือแตกต่างกันอย่างไร หากลูกโป่งกลางมี ระดับเสียงสูงกว่าเสียงแคนช่างโป่งกลางจะใช้มีดถากส่วนตรงกลางลูกโป่งกลางให้เว้าบางเข้าไป ซึ่งจะทำ ให้ระดับเสียงของลูกโป่งกลางต่ำลง และทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งได้เสียงที่ต้องการ หรือในกรณีที่ลูก โป่งกลางมีระดับเสียงที่ต่ำกว่าเสียงแคนช่างโป่งกลางจะทำการตัดลูกโป่งกลางให้ มีขนาดความยาวลดลง ซึ่งจะทำให้ระดับเสียงของลูกโป่งกลางสูงขึ้น หลังจากนั้นจะเริ่มเทียบเสียงลูกโป่งกลางที่สองในระดับเสียง ที่ต้องการคือ ซอลต่ำ ด้วยวิธีการเช่นเดียวกันพร้อมทั้งเทียบเสียง ลา ต่ำ ในลูกที่ 3 เสียง โด ในลูกที่ 4 และเสียง เร ในลูกที่ 5 ทำเช่นนี้ไปจนกระทั่งครบ 13 ลูก ซึ่งลูกสุดท้ายจะตรงกับเสียง ซอลสูง

ระดับเสียงโป่งกลางทั้ง 13 ลูก เรียงลำดับการเทียบเสียงดังนี้

เสียงที่ 1	เสียง มีต่ำ
เสียงที่ 2	เสียง ซอลต่ำ
เสียงที่ 3	เสียง ลาต่ำ
เสียงที่ 4	เสียง โด
เสียงที่ 5	เสียง เร
เสียงที่ 6	เสียง มี
เสียงที่ 7	เสียง ฟา
เสียงที่ 8	เสียง ซอล
เสียงที่ 9	เสียง ลา
เสียงที่ 10	เสียง โดสูง
เสียงที่ 11	เสียง เรสูง
เสียงที่ 12	เสียง มีสูง
เสียงที่ 13	เสียง ซอลสูง

ในการเทียบเสียงโดยวิธีการนี้ต้องใช้ความชำนาญในการฟังเป็นพิเศษเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน มาก หากผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนเพียงนิดเดียวอาจทำให้ลูกโป่งกลางมีเสียงที่ผิดเพี้ยนไปได้ ซึ่งใน บางครั้งการผิดเพี้ยนเพียงเล็กน้อย หูของมนุษย์ก็ไม่อาจแยกแยะได้จึงนับเป็นจุดด้อยที่สำคัญของการ เทียบเสียงด้วยวิธีการนี้ ในปัจจุบันช่างผู้ผลิตโป่งกลางจะใช้เครื่องเทียบเสียง (Tuner) เป็นเครื่องมือใน การวัดหาระดับเสียง เพื่อความสะดวกและความรวดเร็วในการผลิตโป่งกลาง

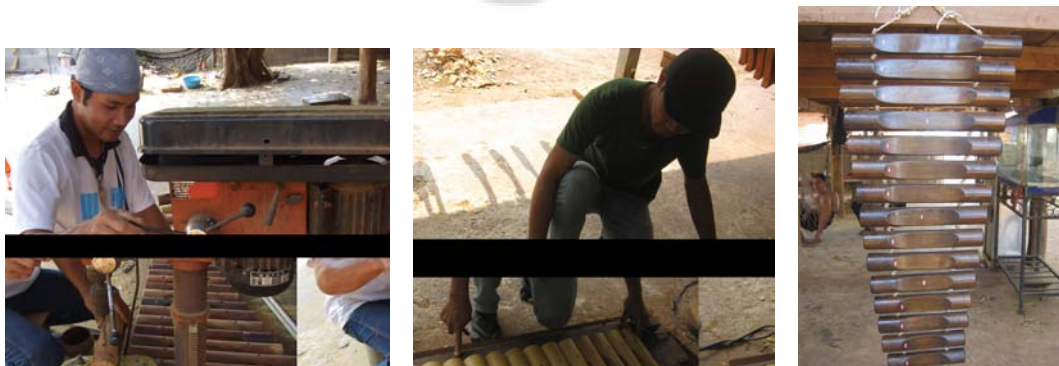
เมื่อตากและเทียบเสียงของลูกโป่งกลางถูกต้องตามระดับเสียงที่ต้องการเรียบร้อยแล้วข้างโป่งกลางจะนำลูกโป่งกลางที่ตากไว้แล้วนั้นนำมาขัดบริเวณที่ใช้มีดขัดซึ่งยังมีร่อง ยรอยการตากอยู่ให้เรียบ โดยใช้เครื่องเจียรขัดในบริเวณดังกล่าวเพื่อลบร่องรอยการใช้มีดตาก เมื่อขัดเรียบร้อยแล้วจึงใช้มี ดขัด ขัดซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

ภาพประกอบ 81 การเทียบเสียงและการขัดลูกโป่งกลาง

3.4 การเจาะรูร้อยเชือกและผูกลูกโป่งกลาง

การเจาะรูร้อยเชือกจะใช้ - เหล็ก ซีหรือเหล็กปลายแหลมเผาไฟหรือสว่านมือสว่านไฟฟ้า แต่ปัจจุบันมักนิยมเจาะ โดยใช้สว่านไฟฟ้าขนาด 2 หนุนครึ่ง โดยเจาะ ให้ห่างจากส่วนปลายของลูกโป่งกลางทั้งสองข้าง สำหรับลูกใหญ่ให้ห่างข้างละ 10 เซนติเมตร ส่วนลูกเล็กสุดห่างข้างละ 5 เซนติเมตร แล้วร้อยเชือกในล่อนขนาดเส้นเล็กกว่ารูที่เจาะสักเล็กน้อย การร้อยเชือกจะเริ่มจากลูกโป่งกลางลูกใหญ่ที่สุดโดยจะมัดปมเชือกเสียก่อนแล้วจึงสอดเชือกเข้าไปในรูที่เจาะทั้งสองด้านเมื่อร้อยเชือกและผูกลูกโป่งกลางครบทุกลูกแล้ว จึงทำการมัดปลายเชือกทั้งสองและตัดส่วนที่เหลือทิ้งไปเป็นอันเสร็จขั้นตอนนี้

ภาพประกอบ 82 ขั้นตอนการเจาะรูร้อยเชือกและผูกลูกโป่งกลาง

3.5 การปรับคู่เสียง

เมื่อทำการเจาะรูพร้อมทั้งร้อยเชือกและผูกลูกโป่งกลาง เป็นที่เรียบร้อยแล้วขั้นต่อไปคือการตีเพื่อทดสอบเสียงว่าถูกต้องหรือไม่หรือมีลูกโดด มีเสียงผิดเพี้ยนไปเพื่อที่จะได้ตี กแต่งและปรับเสียงให้ถูกต้อง เสียงของลูกโป่งกลางที่ปรับและเทียบเสียงไว้แล้วนั้นอาจเพี้ยนไปจากเดิมได้ภายหลังที่ทำการเจาะรูร้อยเชือกผูกโป่งกลาง โดยการตรวจสอบเสียงกับแคนหรือเครื่องเทียบเสียง (Tuner) ไปทีละลูกว่าเสียงคู่แปด เช่น เสียง มี ตัวแรกกับเสียง มี ตัวต่อไป เสียงจะกลมกล่อมกันหรือไม่ถ้าเสียงคู่แปดคู่ใดยังไม่ถูกต้องตรงกันก็จะได้แก้ไขให้ถูกต้องตามกรรมวิธีทั้งนี้เพื่อจะได้โป่งกลางที่มีคุณภาพทั้งรูปและเสียง หลังจากนั้น ช่วงโป่งกลางจะตกแต่งผิวโป่งกลางให้สวยงามด้วยกระดาษทรายหรือขัดด้วย เครื่องขัดกระดาษทรายไฟฟ้าให้เกลี้ยงเกลา แต่ต้องระวังเสียงอาจเพี้ยนได้ ตรวจสอบอีกครั้ง ต่อจากนั้นจึงนำผิวโป่งกลางมาทาแลคเกอร์ หรือน้ำมันเคลือบเงาบาง ๆ ตามความต้องการเพื่อความสวยงามและเป็นการรักษาเนื้อไม้ให้ทนทาน ก่อนจะนำไปบรรเลงต่อไปเป็นอันเสร็จขั้นตอนการทำโป่งกลาง

3.6 ขาดั้งและไม้ตี

ขาดั้งโป่งกลางในปัจจุบันมีหลายแบบทั้งแบบสูงแบบเตี้ย สำหรับผืนตีนั่งตีตามใจชอบและมีการพัฒนาขึ้นอีกโดยเปลี่ยนจากขาดั้งไม้มาเป็นขาดั้งเหล็กพับได้หรือถอดได้ และประกอบได้เพื่อสะดวกในการเดินทาง สำหรับไม้ตีโป่งกลางเวลาตีโป่งกลางจะได้ เสียงที่ดังกังวานเป็นไม้คู่มีความยาวประมาณ 20-30 เซนติเมตร ช่วงผู้ทำโป่งกลางจะทำ 2 ลักษณะ คือไม้ตีรูปซ้อน ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ได้แก่ ไม้ประดู่ ไม้พยุงหรือไม้แดง ขนาดค่อนข้างเล็กมีน้ำหนักเบามีความคล่องตัวในการตี ไม้รูปซ้อนนิยมใช้บรรเลงทำนอง ไม่นิยมบรรเลงแนวประสานเสียง (Harmony) หรือไม่นิยมใช้ตีลูกเสพ ส่วนไม้ตีรูปค้อน จะมีลักษณะคล้ายค้อน ประกอบด้วย ส่วนหัวค้อนทำด้วยไม้เนื้ออ่อน ได้แก่ ไม้มะขาม ส่วนด้ามค้อนทำด้วยไม้เนื้อแข็งเพื่อความแข็งแรงทนทาน การที่ส่วนหัวค้อนทำจากไม้เนื้ออ่อนเพราะมีคุณสมบัติทำให้เสียงนุ่มเหมาะสำหรับใช้ตีลูกเสพ และยังรักษาไม่ให้ลูกโป่งกลางแตกหรือฉีกและบวมง่ายอีกด้วย

ภาพประกอบ 83 โป่งกลางพร้อมขาดั้ง

ปัญหาที่มีผลต่อการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานบ้านท่าเรือ

การทำแคนและโหวดมีการใช้ไม้ไผ่เล็กชนิดหนึ่ง ที่เรียกกันว่าไม้ไผ่เฮี้ย ซึ่งชาวบ้านท่าเรือนั้น นำมาจากประเทศลาว โดยนำมาทำไม้กู่ แคน ลูกแคน และลูกโหวด เริ่มขาดแคลนลงเรื่อย ๆ เพราะถูกตัดเป็นจำนวนมาก และถูกทำลายจากการเผาป่ามากขึ้น ทำให้ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพหลักของชุมชนบ้านท่าเรือมากขึ้นทุกปี กล่าวคือ ทำให้ราคาแพงขึ้น ขาดแคลนมากขึ้นและทำให้ไม้เพียงพอสอดคล้องความต้องการ ไม้ไผ่เฮี้ยในป ระเทศไทยนั้นจะมีบ้างก็อยู่ที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ และอำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ แต่ไม่ดังกล่าวนี้น้อย และทางราชการของไทยเราไม่อนุญาตให้ตัดไม้ไผ่เฮี้ยดังกล่าวมาทำประโยชน์แก่ราษฎร ในชุมชน ชาวบ้านท่าเรือจึงไม่สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ หรือตามความต้องการได้ ทำให้ราษฎรชาวบ้านท่าเรือที่ประกอบอาชีพหัตถกรรมทำเครื่องดนตรีพื้น บ้าน (แคน-โหวด) ต้องพึ่งวัตถุดิบในการผลิตแคน-โหวดจากประเทศลาว ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อจัดหาวัสดุมาทำแคน , โหวดสูงมากขึ้นทุกปี

และโดยเฉพาะเมื่อต้นปี พ .ศ. 2549 นี้มีกรณีพิพาทเกิดขึ้นเกี่ยวกับการขนส่งไม้ไผ่เฮี้ย (ทำแคน-โหวด) คือมีเจ้าหน้าที่เข้ามาจับกุมผู้ขนส่งชาวลาวที่ฝั่งประเทศไทยบริเวณท่าอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม มีการดำเนินคดีในชั้นศาลถูกจำคุกดำเนินคดี ผู้ต้องหาและผู้เกี่ยวข้องทั้งสองฝ่ายคือ ผู้รับซื้อและผู้นำส่ง ได้เสียค่าปรับจ่ายเป็นเงินจำนวนมาก ซึ่งใช้เวลาหลายเดือนและทำให้สร้างความไม่พอใจ ความเสียใจ ความบาดหมางใจกัน และทำลายความสัมพันธ์อันดีในฐานะบ้านพี่เมืองน้องลงเป็นอย่างมาก ซึ่งในอดีตที่ผ่านมากว่า 80 ปี แล้ว ไม่เคยมีกรณีจับกุมผู้ขนส่งไม้ไผ่เฮี้ยที่นำมา ใช้ทำแคน ทำโหวด และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ (OTOP) ของราษฎรชาวบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมาก ถ้าหากไม่มีการหาแนวทางหรือมาตรการแก้ไขที่เหมาะสมจากภาครัฐ โดยเร่งด่วนแล้วคงจะสร้างผลกระทบและก่อให้เกิดปัญหาหลาย ๆ อย่าง ตามมาแก่ชุมชนท่าเรือ ที่ได้ชื่อ ว่าเป็นหมู่บ้านแห่งเสียงดนตรีอีสาน ตลอดจนการดำเนินงานของภาครัฐอย่างแน่นอน

ตอนที่ 3 ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ผู้วิจัยได้กระทำการวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบ ทางวัฒนธรรม และภาพรวมของวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ โดยใช้ทฤษฎีศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ประกอบด้วยคุณสมบัตินี้ 8 ประการ ดังนี้

1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจ
2. กระจายรายได้ และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ
3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น

4. มีความบูรณาการ
5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน
6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง
7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม
8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1. มีความหลากหลาย กระจายอำนาจ

สำหรับหมู่บ้านท่าเรือมีความหลากหลายในด้านการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน ซึ่งจากการเก็บข้อมูล พบว่า มีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานหลายชนิด เช่น แคน โหวด พิณ โปงลาง และของที่ระลึกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น แคนจิ๋ว โหวดจิ๋ว สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและนำมาประกอบอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับตนเอง ซึ่งทำให้กลายเป็นอาชีพที่ได้รับความนิยมและแตกต่างจากชุมชนอื่น จนทำให้หมู่บ้านท่าเรือได้ชื่อว่าเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในด้านการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน

2. กระจายรายได้ และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาประวัติของหมู่บ้านท่าเรือ ปรากฏว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรือ โดยเฉพาะในหมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 8 ส่วนใหญ่มีการกระจายรายได้โดยการแบ่งหน้าที่การผลิต คือ

2.1 แรงงาน หมายถึง การใช้คนในครอบครัว ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เมื่อว่างจากการประกอบอาชีพการเกษตร การทำนา เลี้ยงสัตว์ จึงหันมาทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานและเป็นการเพิ่มรายได้ของตนเอง

2.2 สถานที่ หมายถึง การใช้บ้านเรือนของตนเองเป็นสถานที่ผลิต และจำหน่ายเครื่องดนตรี

2.3 กรรมวิธี หมายถึง ประสบการณ์ ความชำนาญในการผลิต มีการสืบทอดโดยการไม่ปิดบังความรู้ของกันและกัน ทำให้พัฒนาวิธีการผลิตที่มีคุณภาพ

2.4 การตลาด หมายถึง เมื่อมีการผลิตเป็นกลุ่ม ทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์และคนรู้จัก ส่งผลให้มีปริมาณการขายที่เพิ่มขึ้น

เมื่อพิจารณาปัจจัยทั้ง 4 ประการ ทำให้ทราบถึงการกระจายรายได้ดังที่กล่าวมา กรณีบ้านท่าเรือจึงเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมาดำเนินการในระบบธุรกิจชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตของตนเอง ทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจดี สามารถพึ่งตนเองได้และมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีของชุมชน

ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรือ ยึดมั่นในการประกอบอาชีพที่สุจริตและยึดมั่นในศีลธรรมอันดีงาม จนได้รับการยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านปราศจากอบายมุข ชาวบ้านมีศักดิ์ศรีในการประกอบอาชีพและเคารพในวิชาชีพของตนเอง ซื่อสัตย์ต่อ ลูกค้าที่มาสั่งซื้อเครื่องดนตรี โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีคุณภาพ เช่น ลิ่มแคนเงิน ลิ่มแคนทอง การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานโดยเฉพาะเพศหญิง พ่อแม่จะอบรมให้ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมและปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นเพศหญิง อบรมให้เห็นถึงความเป็นกุลสตรี การเป็นแม่บ้านและยึดมั่นในผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ อบรมบุตรชายให้เป็นสุภาพบุรุษ และมีจิตสาธารณะให้เกียรติยกย่องสตรี ปกป้องศักดิ์ศรีของสตรีในชุมชนไม่ให้ประพฤติดีมี มารดาจะส่งเสริมให้บุตรสาวเข้าสังคมในหมู่บ้าน เช่น การร่วมฟ้อนในงานบุญต่าง ๆ แต่งกายให้รัดกุมถูกต้องตามคุณลักษณะของหญิงตามชนเผ่า ให้ผู้มาเยือนให้เกียรติและเห็นศักดิ์ศรีความศรัทธาของชุมชน ในโอกาสที่ชุมชนท่าเรือมีงานบุญประเพณีต่าง ๆ ตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ บุตรหลานก็จะได้แสดงให้เห็นถึงความมีศักดิ์ศรีของสังคมในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการให้ผู้คนในชุมชนอื่น ๆ หรือนักท่องเที่ยว ทั่วได้เข้าใจในศักดิ์ศรีของชาวชุมชนบ้านท่าเรือ โดยให้เกียรติและยกย่องชุมชนบ้านท่าเรือร้อยละ 95 จะอยู่ประกอบอาชีพในหมู่บ้าน หนุ่มสาวจึงอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ การผิดผีหรือประพฤติดีมีศีลธรรมจึงไม่ ปรากฏแสดงให้เห็นถึงความมีศักดิ์ศรีของชุมชนได้อย่างเด่นชัด

4. มีความบูรณาการ

ชาวชุมชนบ้านท่าเรือนำเอาวิถีชีวิตประจำวันมาบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างแนบเนียน และมั่นคงยั่งยืนอย่างเป็นระบบ เช่นในฤดูทำนา ผู้ชายจะออกไถหว่านปักดำข้าวกล้า ช่วงรอข้าวออกรวงก็จะใช้เวลาช่วงนี้ทำเครื่องดนตรี แคน พิณ โปงกลาง โหวด ตามที่ท้องตลาดมีรายการสั่งซื้อมา บางคนใช้ช่วงเวลาเฝ้านาเลี้ยงควายอยู่ที่เถียงนา ทำส่วนประกอบของเครื่องดนตรี ตกเย็นจึงนำมาประกอบและทดสอบคุณภาพเสียง ผู้หญิงเก็บดอกฝ้ายที่แก่มาปั่นฝ้าย หรือปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สาวเอาใยไหมมาทอผ้าหรือช่วยประกอบเครื่องดนตรีเมื่อมีงานบุญแคนก็จะเอาแคนเต้าที่ สวยงามมีคุณภาพเสียงที่ดีเสียงไพเราะไปร่วมงานบุญ ยามค่ำคืนก็จะมาเป่าอวดฝีมือกันที่ลานบุญ (ลานวัด) รุ่งเช้าพระสงฆ์ในหมู่บ้านจะมาสวดเจริญพระพุทธมนต์ รับประทานอาหารให้ศีลให้พรชาวบ้าน จากนั้นจะมีพ่อค้ามารับซื้อแคนหรือเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ไปจำหน่าย เงินค่าเครื่องดนตรีจะนำมาถวายวัดในหมู่บ้านเพื่อบำรุงสงฆ์บำรุงวัดต่อไป ในช่วงกลางคืนก็จะมีการฟ้อนของหญิงสาวในหมู่บ้านเพื่อให้โอกาสหญิงชายได้รู้จักกัน จึงนับได้ว่าเป็นการบูรณาการเอาอาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณีมาบูรณาการกันไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งโดยใช้งานบุญแคนเป็นตัวตั้ง

5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน

ชุมชนตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ตั้งเดิมเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม เลี้ยงสัตว์ประเภทวัว ควาย เพื่อใช้แรงงาน เบ็ด ไก่ หมู เป็นสัตว์ที่ใช้เป็นอาหารประจำวัน ในฤดูฝนชาวบ้านท่าเรือจะทำนาทำไร่เมื่อว่างจากการปักดำรอเก็บเกี่ยวข้าวก็จะประกอบอาชีพรองได้แก่ การทอผ้าไหม ผ้าฝ้าย เพื่อใช้ในครอบครัว และจำหน่ายเมื่อเหลือใช้ ชีวิตของชาวบ้านท่าเรือเรียบง่ายปราศจากอบายมุขทำให้ชาวบ้านพอมีกินมีใช้แต่ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก กล่าวคือฝนที่ตกต้องตามฤดูกาลในระยะหลังราว 30-50 ปีที่ผ่านมาความแห้งแล้งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้การทำนาไม่ได้ผลเท่าที่ควรจึงเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานไปประกอบอาชีพรับจ้างในเมืองใหญ่ โดยไม่เลือกอาชีพขอเพียงได้เงินมาจุนเจือครอบครัว ครอบครัวขาดความอบอุ่นในหมู่บ้านเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่เลี้ยงหลานอยู่กับบ้านจนกระทั่งมีการริเริ่มการทำเครื่องดนตรีประเภทแคน ซึ่งเดิมเป็นเพียงทำเพื่อใช้เป่าเล่นยามว่าง ยามไผ่นา ไผ่ไร่ ยามค่ำคืนเมื่อออกไปเกี่ยวสาว อาชีพหลักในระยะหลังนี้จึงเป็นการทำเครื่องดนตรีประเภท แคน พิณ โหวด โปงกลาง ขายอย่างเป็นล่ำเป็นสันจนทำการเกษตรที่ไม่แน่นอนจากฝนที่ไม่ตกต้องตามฤดูร้อน ชาวบ้านจึงหันมาประกอบอาชีพทางการทำเครื่องดนตรี ตลาดเริ่มให้ความสนใจบรรดาหมอลำแคน หมอลำ นิยมเครื่องดนตรีจากหมู่บ้านท่าเรือ และประกอบกับอาชีพการแสดงหมอลำกลอน หมอลำเรื่อง หมอลำชิงขี้ ฯลฯ มีความนิยมแคน โปงกลาง พิณ โหวด ของบ้านท่าเรือจึงจำหน่ายดีไปทั่วภูมิภาค

ในความบรรสานสอดคล้องกับสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมจึงเกิดต่อเนื่องเมื่อชาวบ้านใช้อาชีพการทำเครื่องดนตรี มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จึงเกิดบรรสานสอดคล้องในประเพณีและการทำบุญทำทาน บริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนา การรื่นเริงบันเทิงใจบังเกิดตามมา เมื่อชุมชนมีเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เครื่องดนตรีในหมู่บ้านท่าเรือจึงได้รับใช้ชุมชนอย่างสมดุล จึงเกิดประเพณีบุญแคนที่ชาวบ้านผู้ผลิตเครื่องดนตรีในหมู่บ้านท่าเรือ จะคัดเลือกเครื่องดนตรี เช่น แคนหรือเครื่องดนตรีอื่น ๆ ที่สวยงาม มีเสียงดีมามอบให้กับคณะกรรมการดำเนินงานจัดงาน “บุญแคน” ของหมู่บ้านจัดจำหน่ายเพื่อหารายได้บำรุงวัด บำรุงกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมประเพณี นอกจากการบรรเลงเพื่อรื่นเริงบันเทิงใจอย่างเดียว จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างความบรรสานคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน

6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง

ชาวบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมประเพณี ปฏิบัติกิจกรรมตามคติความเชื่อในเรื่องฮีตสิบสองครองสิบสี่อย่างเคร่งครัด โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชน โดยเริ่มจากการปฏิบัติด้านพิธีกรรมที่ซ่อนอูบบายไว้อย่างแยบยล สร้างให้เกิดความรัก ความศรัทธา ความกลัวในสิ่งที่ปฏิบัติไม่ถูกต้องครองธรรม การผิดผี การไม่เคารพต่อผี การไม่นับถือผี ล้วนเป็นสิ่งที่ชุมชนปฏิบัติด้วยความ

เชื่อและศรัทธา จึงเป็นการป้องปรามไม่ให้คิด ไม่ให้กระทำในสิ่งไม่ดี ชาวชุมชนบ้านท่าเรือยังได้รับการพัฒนาจิตใจ และสภาวะแวดล้อมทางสังคม เช่น ได้รับการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านทางวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยยึดปรัชญา ลด ละ เลิก อบายมุขและช่วยกันทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม จัดตั้งหอวัฒนธรรมกลางหมู่บ้าน เก็บรวบรวมวัสดุทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าไว้ให้ลูกหลานได้ชื่นชม จัดตั้งเป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของกระทรวงมหาดไทย จัดตั้งเป็นหมู่บ้านผู้ภัยเศรษฐกิจโดยไม่พึ่งพารัฐแต่เพียงอย่างเดียว ประกอบอาชีพ ในการทำเครื่องดนตรีจนไม่ต้องรอรายได้จากพืชผลทางการเกษตร พัฒนากลุ่มแม่บ้านในการทอผ้าไหมมัดหมี่ โดยพัฒนาชุมชนไปร่วมดำเนินการ ตั้งโรงเรียนหมอแคนให้กับเยาวชนและผู้สนใจได้ศึกษาดนตรีพื้นบ้านอีสานในบริเวณวัด พัฒนาจิตใจโดยการจัดกิจกรรมการผูกเสี่ยวให้เยาวชนในหมู่บ้านรู้จักการรัก ให้เกียรติ ให้ความช่วยเหลือกันและกัน ให้ความเคารพพ่อเสี่ยว แม่เสี่ยวซึ่งกันและกัน

ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบ้านท่าเรือจะปลูกฝังจิตวิญญาณของเยาวชนให้รู้จักเคารพศาลดอนปู่ตา ซึ่งตั้งอยู่ที่ป่าชุมชนใครจะเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าไม่ได้ ถ้า จะเข้าไปในดอนปู่ ตาจะต้องกราบไหว้ขออนุญาตเข้าไป แต่ไม่อนุญาตให้ตัดไม้ เข้าไปเก็บเพียงเศษไม้มาทำฟืนหรือหาของป่า เช่น เห็ด ยอดไม้ล้มลุกในดอนปู่ตามาเป็นอาหาร ผู้เฒ่าสอนให้รักนับถือต่อผีบรรพบุรุษ จะต้องให้ความเคารพทำให้ครอบครัวอบอุ่นเพราะศรัทธาในจิตวิญญาณบรรพบุรุษ การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญผู้มาเยี่ยมเยือนหมู่บ้านหรือบุตรหลานที่ออกไปจากหมู่บ้านแล้วกลับมาเยี่ยมหมู่บ้านก็จะจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญให้เพื่อเป็นการรับขวัญ และให้ชุมชนได้รับรู้ว่าบุคคล ญาติ หรือผู้มาเยี่ยมมาอยู่ในหมู่บ้านเป็นการป้องปรามหากคิดร้ายต่อชุมชน

การพัฒนาจิตใจด้านคุณ ธรรม จริยธรรม ชุมชนบ้านท่าเรือจะมีศาลผู้เฒ่าเอาไว้ตัดสินข้อขัดแย้งของคนในหมู่บ้านที่ไม่ใช่ความผิดทางอาญาจะไกลเกลี่ยและให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่ปฏิบัติล่วงเกินกันอีก ศาลผู้เฒ่าจะประกอบด้วยผู้เฒ่าในชุมชนที่คนให้ความเคารพนับถือ 1 คน พระสงฆ์ 1 รูป ผู้ใหญ่บ้าน 1 คนและครูในชุมชน 1 คน เป็นคณะศาลพิจารณาไกลเกลี่ย ตักเตือน และให้คำมั่นสัญญา

จึงนับได้ว่าการพัฒนาจิตใจและการใช้จิตวิญญาณมาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชน และยังทำให้เกิดความรุ่มเย็นเป็นสุขอย่างยั่งยืนและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างดียิ่ง

7. ส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคม

ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรือแบ่งการปกครองกันภายในหมู่บ้านโดยจัดแบ่งเป็นคุ้ม มีผู้อาวุโสเป็นผู้ดูแลประจำคุ้ม ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางภูมิปัญญาของชาวบ้าน มีคณะกรรมการหมู่บ้านที่ประกอบไปด้วยผู้เฒ่า ผู้อาวุโส เยาวชน ครู มาเป็นกรรมการร่วมทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง การจัดตั้งกลุ่มสนใจ กลุ่มส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้าน กลุ่มอาหารทางการเกษตร กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สหกรณ์หมู่บ้านเป็นตัวกลางในการจัดขายปลีกและส่งเครื่องดนตรีและแบ่ง

ผลประโยชน์ให้กับสมาชิกอย่างยุติธรรม การให้ ความช่วยเหลือด้านการทำเครื่องดนตรี การให้ความรู้ และเทคนิคต่าง ๆ โดยวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชุมชนในหมู่บ้านท่าเรือมีความเข้มแข็งในทุกด้านและยั่งยืนมาโดยตลอด เมื่อในชุมชนมีกิจกรรม งานประเพณีคนในชุมชนก็จะช่วยกัน แบ่งหน้าที่ในการประกอบกิจกรรมทางประเพณีนั้น ๆ ด้วยความ เต็มใจทุกคน

8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

ชาวชุมชนบ้านท่าเรือทุกหมู่บ้านจะมีการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม อย่างมั่นคงและยั่งยืนโดยผู้เฒ่าในหมู่บ้านจะเป็นผู้นำในการประกอบ พิธีกรรมงานบุญฮีตสิบสองครอง สิบสี่ ตลอดทุกฤดูกาลโดยไม่เว้น และจะมอบหมายให้กลุ่มต่าง ๆ ร่วมดำเนินงานตามความถนัด เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้า กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน โดยปฏิบัติตามแนวทางของประเพณีสร้างให้เกิด ความสามัคคี เกิดความรัก มีสาระซ่อนอยู่ในขนบธรรมเนียม นิยมประเพณีนั้น ๆ มีการสืบทอด และมีความ สนุกสนานรื่นเริงเป็นองค์ประกอบสำคัญ และกิจกรรมต่าง ๆ จะอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ใหญ่ทุก ขั้นตอน โดยประเพณีต่าง ๆ เช่น บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญผะเหวด บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญข้าว วัตถุประสงค์ดิน บุญข้าวสาก บุญ ออกพรรษา บุญกฐิน บุญแคน งานบุญต่าง ๆ เหล่านี้ สร้างความรักสามัคคี สร้างบุญสร้างกุศลให้กับชุมชนและคณะสงฆ์ของหมู่บ้าน โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึง ความสำคัญของงานบุญต่าง ๆ ที่เกิดมาจากธรรมชาติ แล้วจึงจัดพิธีกรรมตอบแทนคุณแผ่นดิน คุณข้าว คุณพืชผลทางการเกษตร และผลประโยชน์ นี้อายุสุดท้ายคือการสร้างให้ชุมชนรู้จักการแบ่งปัน การให้การ เสียสละคืนสู่สังคม

จากการวิเคราะห์การสร้าง ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน ซึ่งใช้ทฤษฎีแนวคิดของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ทำให้เกิดการมองเห็นภาพรวมได้ว่าวัฒนธรรมการทำเครื่อง ดนตรีพื้นบ้านอีสานมีอิทธิพลต่อสังคมบ้านท่าเรือเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการนำเอาวัฒนธรรมมาใช้ให้ เกิดประโยชน์ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความสัมพันธ์ด้านค่านิยมความ เชื่อ ความยึดมั่น ทำให้เกิดมีอุดมการณ์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นับว่าเป็น ความสามารถในการแก้ไขปัญหาอันจะเกิดขึ้นในอนาคตได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมจึง เป็น เครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมมีความเข้มแข็งดังตัวอย่างชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามขั้นตอนและรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาประวัติชุมชน และสภาพแวดล้อม ชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษากรรมวิธีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แคน โหวด พิณ โปงกลาง
3. เพื่อวิเคราะห์ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เพื่อไปศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตตามปกติวิถีของชาวบ้าน โดยได้สังเกตพฤติกรรมในการประกอบ บอชาติพ การทำบุญตามประเพณี และเทศกาลงานบุญต่าง ๆ อยู่เป็นระยะ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 – 2554 โดยอยู่ในพื้นที่ครั้ง 3 – 5 วัน ทำให้การศึกษาศาស္တிர ภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านได้อย่างลึกซึ้ง ตลอดจนเฝ้าสังเกตวัตถุประสงค์หลักของการทำวิจัย คือการทำเครื่องดนตรี โดยได้ผลการวิจัยพอสรุปได้ ดังนี้

ด้านประวัติชุมชนบ้านท่าเรือ แต่เดิมนบ้านท่าเรือมีชื่อว่า “บ้านแต่” เนื่องจากราว พ .ศ. 2445 ชาวบ้านกลุ่มใหญ่ได้อพยพมาจากอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี มาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมหนองน้ำที่อุดมสมบูรณ์มีต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ชื่อว่าต้นแต่ ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากชุมชนนี้จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแต่” จนต่อมาได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านท่าเรือ” โดยตั้งชื่อตามลักษณะของชุมชนที่มีการใช้เรือไปมาหาสู่กันบริเวณรอบ ๆ หนองน้ำอันกว้างใหญ่ที่มีเส้นทางเชื่อมกับแม่น้ำจุน แม่น้ำสงคราม และแม่น้ำโขง ในฤดูฝนชาวบ้านสามารถใช้เรือเป็นพาหนะไปมาหาสู่กัน หรือนำสินค้าทางการเกษตรมาแบ่งปันกันโดยจะขนสินค้าทางเรือขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “เรือกระเซง” โดยพายเรือหรือถ่อขึ้นมาเทียบท่าอยู่ริมหนองน้ำใกล้กับหมู่บ้านเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน จนชาวบ้านเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า “ท่าจอดเรือ” หรือ “ท่าเรือ” และต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านท่าเรือ”

จนถึงปัจจุบัน ในราวปี พ.ศ. 2470 นายโลน แสนสุริยวงศ์ ผู้มีฝีมือในการทำเครื่องดนตรีประเภทแคน เดินทางมาเยี่ยมญาติพี่น้องที่บ้านท่าเรือจึงได้นำแคน นมาเป่าเล่น จนทำให้ชาวบ้านท่าเรือติดตาม นายโลน ไปศึกษาหาความรู้ด้านการทำแคนแล้วนำมาถ่ายทอดให้ลูกหลาน หรือชาวบ้านในชุมชนจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และเป็นที่ยอมรับของบรรดาหมอแคนและหมอลำ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนพื้นบ้านใน ภูมิภาคนี้ ต่อมาเมื่อมีพ่อค้านำแคนไปจำหน่ายและมีการสั่งทำแคนตามเสียงของหมอลำ การทำเครื่องดนตรีของหมู่บ้านท่าเรือจึงกลายเป็นอาชีพรองหลังจากหมดฤดูทำนา การถ่ายทอดการทำเครื่องดนตรี จึงเกิดการเรียนรู้ดูแบบอย่างจนเกิดความชำนาญ เด็ก ๆ หรือสตรีในหมู่บ้านก็สามารถทำได้โดยการนำเอา เศษวัสดุที่เหลือใช้จากการทำแคนมาประกอบเป็นเครื่องดนตรีขนาดเล็กจำหน่ายเป็นของที่ระลึก ทำให้ รายได้ของครอบครัวเพิ่มขึ้น ต่อมาเมื่อพ่อค้านำไปจำหน่ายตามจังหวัดต่าง ๆ แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และข้ามฝั่งไปขายยังประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวบ้านท่าเรือจึงรวมกลุ่มกัน จัดตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์แบ่งปันผลประโยชน์ตามระบบของสหกรณ์ และหลังจากนั้นชาวบ้านยังได้ผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานชนิดอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เช่น โหวด พิณ โปงกลาง กลอง ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ แสนทวิสุข (2546: 110-111) ที่ได้ทำการศึกษาแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้านอีสาน ใน เขต ลุ่มน้ำชี พบว่า จากการศึกษาแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้านอีสานในเขตลุ่มน้ำชี มีช่างทำ เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จำนวน 32 คน และเป็นช่างทำเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ช่างทำพิณโป่ง ช่างทำพิณไฟฟ้า ช่างทำพิณเบส ช่างทำกลอง ช่างทำโปงกลาง ช่างทำโหวด ช่างทำซออีสาน ช่างทำ ผางฮาด ช่างทำโหม่ง ช่างทำซ้อง ช่างทำหูน (เห็น) และช่างทำปี่เขาควาง ซึ่งกระจายอยู่ใน 6 จังหวัด คือ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัด ยโสธร เมื่อฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้น บ้านอีสาน ชุมชนท่าเรือดีขึ้น ในเวลาไม่นาน บุญประเพณี “บุญแคน” จะบริจาคแคนหรือเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ให้กับทางวัด โดยจัดจำหน่ายและ นำเงินที่ได้มาบำรุงวัดในชุมชน จึงทำให้ชุมชนบ้านท่าเรือมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และมีความเข้มแข็ง ทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

ด้านการผลิตเครื่องดนตรีผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ในการผลิตจะเป็นผู้ทำโดยเฉพาะผู้ชาย ส่วนสตรีและเด็กก็สามารถช่วยในการผลิตในขั้นตอนง่าย ๆ เช่น การตัดไม้ไผ่ทำแคน ทำโหวด การทำ จมูกโหวด การขัดตัวพิณ โดยผู้ชายที่มีความชำนาญด้านการปรับแต่งเสียงจะเป็นผู้ทดสอบปรับเสียง ให้มีระดับเสียงที่ถูกต้อง หากมีผู้มาซื้อหรือทัศนศึกษาจะมีการทดสอบเครื่องดนตรีในลายเพลงต่าง ๆ ให้ฟังจากการสังเกตในการลงพื้นที่ภาคสนามนั้น พบว่าประชากรในหมู่บ้านท่าเรือหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และ หมู่ที่ 8 ร้อยละ 95 ของจำนวนประชากร มีอาชีพในการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน และที่นี่เป็นแหล่งผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่งผลผลิตไปขายตามภูมิภาค ต่าง ๆ นำรายได้เข้าหมู่บ้านเป็นเงินจำนวนมาก ด้านการสืบทอดไม่มีการสอนให้ทำโดยตรงแต่จะเป็น

การเลียนแบบจากผู้ใหญ่ เด็ก ๆ สามารถผลิตเครื่องดนตรีในขั้น ตอนง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เมื่อเติบโตเด็กก็ จะมีความชำนาญจนสามารถผลิตได้อย่างประณีต และทำได้ทุกขั้นตอน เด็ก ๆ ในหมู่บ้านท่าเรือทั้ง ชายและหญิงสามารถผลิตเครื่องดนตรีและบรรเลงดนตรีที่บ้านได้ ประกอบกับสถานศึกษาในชุมชน ได้มีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการตั้งวงดนตรีพื้นบ้านขึ้นในโรงเรียน การสืบทอดลายเพลงทำนอง ต่าง ๆ จึงได้รับการถ่ายทอดโดยเฉพาะผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจะเป็นวิทยากรมาช่วยสอน การสืบทอดดนตรี พื้นบ้านด้านการผลิตและด้านการบรรเลงจึงถูกถ่ายทอดจนฝังอยู่ในสายเลือด

ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านท่าเรือ เป็นไปตามแนวคิด ทฤษฎีของศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี แยกสรุปเป็นหัวข้อได้ดังนี้

1. มีความหลากหลายกระจายอำนาจและส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย

ชาวบ้านหมู่บ้านท่าเรือมีความหลากหลายกระจายอำนาจและส่งเสริมการเมืองระบอบ ประชาธิปไตย โดยสังเกตได้จากการมีสิทธิเสรีภาพทาง การเมือง สามารถแสดงความคิดเห็น มีโอกาส เลือกประธานชุมชน หัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับธำมณี คำศรี (2546) ได้จัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดนตรี : กรณีศึกษาขลุ่ยชุมชนบางไผ่ไก่ พบว่ามีการ สร้างความ เข้มแข็งในระดับที่ยั่งยืน โดยวิเคราะห์ตามแนวคิดของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี สรุปองค์มีติ ได้ดังนี้ ด้านเศรษฐกิจ ชาวชุมชนผู้ซึ่งผลิตขลุ่ยมีรายได้เพียงพอ สามารถดำรงชีวิตโดยการประกอบ อาชีพขายขลุ่ยได้อย่างมีความสุข ด้านสังคม การถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สังคม กระทำโดยการรับคำเชิญ จากสถาบันต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน มีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งกันและกัน ด้านจิตใจ มีความ ประพฤติอยู่ในจริยธรรม คุณธรรม ตามแนวทางของศาสนาพุทธ และมีขนบธรรมเนียมประเพณี สร้าง เกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีมาสู่ตนเอง ด้านการปกครอง มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกิจกรรม ทางการเมืองในชุมชน เช่น การเข้าสมัครเลือกตั้งเป็นประธาน และกรรมการชุมชน

2. กระจายรายได้และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ

มีการกระจายรายได้คือการแบ่งปัน การผลิต การขายซึ่งกันและกัน ซึ่งในทุก ๆ บ้านมี ส่วนแบ่งทางการตลาดที่เท่าเทียมกัน แต่มีความแตกต่างกันในด้านศักยภาพในการผลิต

3. ส่งเสริมศักดิ์ศรีชุมชนท้องถิ่น

ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรือยึดมั่นในการประกอบอาชีพที่สุจริต และยึดมั่นในศีลธรรม อันดีงามของท้องถิ่นจนได้รับการยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านปราศจากอบายมุข ชาวบ้านมีศักดิ์ศรีใน การประกอบอาชีพ และเคารพในวิชาชีพของตนเอง ชื่อสัตย์ต่อลูกค้าที่มาสั่งซื้อเครื่องดนตรีโดยใช้วัสดุ อุปกรณ์ที่ดีมีคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับพรรณศิริ จุลกาฬ (2542: 106-108) ที่ได้ศึกษาความเข้มแข็ง ทางวัฒนธรรมดนตรีไทยในตำบลบางปลา : กรณีศึกษาดนตรีไทยคณะสุุดประเสริฐ ผลการศึกษาพบว่า คณะสุุดประเสริฐเป็นคณะดนตรีไทยที่สร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนบางปลา โดยการ

ใช้ดนตรีไทยเป็นเครื่องมือในการรวบรวมคนในหมู่บ้านให้เป็นกลุ่มมีภาระรับผิดชอบร่วมกันเป็นทีม เนื่องจากอาชีพการบรรเลงดนตรีไทยและแสดงละครชาตรีนั้นเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ดังนั้นทำให้คนมีความเชื่อถือในสิ่งเดียวกันและมีการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งคณะชุดประเพณี เป็นคณะดนตรีที่ปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์ในยุคปัจจุบันได้ดีกว่าคณะอื่นในชุมชนเดียวกัน เนื่องจากเป็นคณะที่มีการจัดการที่ดี ทำให้สามารถรับงานได้อย่างสม่ำเสมอมีอุดมการณ์เป็นของตนเอง ตลอดจนมีความรักในศักดิ์ศรีและชื่อเสียงต่อวิชาชีพของตนจึงทำให้สามารถรักษาคุณภาพของวงดนตรีจนเป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง

4. มีความบูรณาการ

ชาวชุมชนบ้านท่าเรือนำเอาวิถีชีวิตประจำวันมาบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างแนบเนียน และมั่นคงยั่งยืนอย่างเป็นระบบ เช่นในฤดูกาลทำนาช่วงรอข้าวออกรวงก็จะใช้เวลาว่างนี้ทำเครื่องดนตรีแคน พิณ โปงกลาง โห่ด

ในด้านวัฒนธรรมประเพณีชาวบ้านจัดให้มีงานบุญแคนเพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบูรพาจารย์ด้านการผลิตเครื่องดนตรี และหาเงินรายได้ถวายวัดในหมู่บ้านเพื่อบำรุงสงฆ์ บำรุงวัด จึงนับได้ว่าเป็นการบูรณาการโดยการนำเอาอาชีพและขนบธรรมเนียมประเพณีมาบูรณาการไว้อย่างละเอียดลึกซึ้ง

5. สร้างความบรรสานสอดคล้อง (Harmony) และความสมดุลยั่งยืน

หมู่บ้านท่าเรือสร้างความบรรสานสอดคล้องกับสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมประเพณีอย่างต่อเนื่อง เมื่อชาวบ้านใช้อาชีพทำเครื่องดนตรีจึงมีฐานะดีทางเศรษฐกิจจึงเกิดบรรสานสอดคล้องกับประเพณี และการทำบุญทำทาน บริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนา การรื่นเริงบันเทิงใจบังเกิดตามมา เมื่อชุมชนมีเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เครื่องดนตรีพื้นบ้านในหมู่บ้านท่าเรือจึงได้รับใช้ชุมชนอย่างสมดุล

6. มีการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง

ชาวบ้านท่าเรือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมประเพณีปฏิบัติกิจกรรมตามคติความเชื่อในประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่อย่างเคร่งครัด โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเป็นผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชน ปลุกฝังจิตวิญญาณของชาวบ้านให้รู้จักเคารพบูชา ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษที่คอยคุ้มครองปกป้องรักษาให้ชาวบ้านได้อยู่อย่างมีความสุข และพัฒนาจิตใจ โดยการจัดกิจกรรมการผูกเสี่ยวให้กับเยาวชนในหมู่บ้านให้รู้จักการรัก ให้เกียรติ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

7. ส่งเสริมความเข้มแข็งทางสังคม

หมู่บ้านท่าเรือแบ่งการปกครองกันภายในหมู่บ้านโดยจัดแบ่งเป็นคุ้ม มีผู้อาวุโสเป็นผู้ดูแลประจำคุ้ม ส่งเสริม ให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้าน มีคณะกรรมการหมู่บ้านมาเป็นกรรมการร่วมทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้าน กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มผลิตเครื่องดนตรี กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสหกรณ์ ในการจัดจำหน่ายเครื่องดนตรีนั้น จะมีกลุ่มสหกรณ์ของหมู่บ้านเป็นตัวกลางในการจัดขายปลีกและส่งเครื่องดนตรี โดยแบ่งผลประโยชน์ให้กับสมาชิกอย่างยุติธรรม

8. เป็นการผดุงศีลธรรมของสังคม

หมู่บ้านท่าเรือมีการผดุงศีลธรรมโดยการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นตลอดทุกฤดูกาล โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญองงานบุญต่าง ๆ ที่เกิดมาจากธรรมชาติแล้วจึงจัดพิธีกรรมตอบแทนคุณแผ่นดิน คุณข้าว คุณพืชผลทางการเกษตร และผลประโยชน์สุดท้ายคือการสร้างให้ชุมชนรู้จักการให้ความรัก ความสามัคคี กาแบ่งปัน และการเสียสละ ค้ำชูสังคม

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม ในด้านของวัฒนธรรมการสืบทอดการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน พบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านท่าเรือ หลังจากฤดูการทำนา ก่อนจะทำกรเก็บเกี่ยวก็จะทำ เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทเครื่องเป่า คือ แคน โดยในประมาณปี พ.ศ. 2470 จากการตรวจสอบข้อมูลพบว่า นายโดน แสนสุริยวงศ์ เป็นผู้ริเริ่มทำแคน โดยนำรูปแบบการทำแคนมาจาก อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ในระยะแรกนั้นผลิตเพื่อการเป่าเล่นในยามว่างไม่ได้ทำเพื่อการพาณิชย์ แต่อย่างใด ต่อมาการผลิตเครื่องดนตรีของบ้านท่าเรือเริ่มมีชื่อเสียงมีผู้นิยมมากขึ้น เพราะฝีมือในการผลิตของช่างแคนในบ้านท่าเรือนั้นเป็นที่นิยมในหมู่หมอลำ แคน และหมอลำ การผลิตในเชิงพาณิชย์จึงเริ่มขยายตัวโดยนำออกไปจำหน่ายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ด้วยการเร่ขาย และต่อมามี พ่อค้าคนกลางนำไปจำหน่ายตามจังหวัดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การผลิตในเชิงพาณิชย์จึงขยายตัวออกไป ในหมู่บ้านท่าเรือชาวบ้านทั้งชายและหญิงเมื่อว่างจากฤดูทำนาส่วนใหญ่จะทำแคน การทอผ้า ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพรอง เนื่องจากการจำหน่ายแคนได้ราคาสูง และในแต่ละเดือนสามารถผลิตได้เป็นจำนวนมาก ในระยะหลังเริ่มผลิตเครื่องดนตรีประเภทอื่น ๆ ตามมาเพื่อใช้ในการเล่นผสมวง เช่น โหวด พิณ โปงกลาง หมู่บ้านท่าเรือนี้เป็นหมู่บ้านที่ร้อยละ 95 ของจำนวนประชากรมีอาชีพผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน

ผลการศึกษาด้านการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จากการวิจัยเชิงสำรวจที่บ้านท่าเรือ พบว่า การผลิตเครื่องดนตรีใช้วิธีการถ่ายทอดโดยดูแบบอย่างจากผู้ใหญ่และจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ในการผลิต เช่น การตัดไม้กู่แคน การทำเต้าแคน การกลึงไม้โป่งกลาง การแกะสลักหัวพญานาค การทำจมูกโหวด เครื่องดนตรีแต่ละชนิด เด็ก ๆ จะพัฒนาตนเองในลักษณะครูปักหลักจำ โดยผลิตเครื่องดนตรีสำหรับจำหน่ายเป็นของที่ระลึก เช่น แคนจิ๋ว โหวดจิ๋ว มากกว่าการผลิตเพื่อเป็นเครื่องบรรเลงต่อเมื่อมีฝีมือ และได้รับการชี้แนะจากผู้ใหญ่ เด็ก ๆ ก็จะสามารถผลิตเครื่องดนตรีที่มีระดับเสียงใช้ในการบรรเลงเป็นอาชีพได้ การทดสอบเสียง การปรับแต่งรูปทรงให้ได้มาตรฐานหรือความประณีตของการผลิตเครื่องดนตรี จะใช้ผู้ที่มีความชำนาญมาเป็นผู้ทดสอบระดับเสียงการผลิตก่อนที่จะนำไปจำหน่าย

ผลจากการศึกษาด้านความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเป็นผลสืบเนื่องจากการมีรายได้ในการขายเครื่องดนตรี ทำให้ชาวบ้านให้ความสำคัญกับงานประเพณีของหมู่บ้านโดยยึดขนบธรรมเนียมประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่อย่างเต็มไปด้วยความศรัทธา ชาวบ้านท่าเรือจึงเป็นแบบอย่างของการยึดมั่นในประเพณีและวัฒนธรรม ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความเสียสละ เป็นชุมชนเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมตามหลักแนวคิดทฤษฎีของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ว่าด้วยความหลากหลายในการกระจายอำนาจ การกระจายรายได้จนเกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ความมีศักดิ์ศรีของชุมชน การบูรณาการของชุมชน การสร้างความบรรสานสอดคล้องและความสมดุลงั่งยืน การพัฒนาจิตใจ และจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง การส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และการยึดมั่นในศีลธรรมอันดีงามของสังคมหมู่บ้านท่าเรือ

ในด้านสังคมชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมประเพณี มีการวางแผนงาน ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ยึดมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความเชื่อต่อผีบรรพบุรุษผู้เฒ่า ปราชญ์ชาวบ้านทำให้สังคมของชาวบ้านท่าเรือ มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษในด้านจิตวิญญาณอย่างเข้มแข็ง

ด้านการปกครองชาวบ้านท่าเรือยึดมั่นเคารพในพระสงฆ์ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ตลอดจนใช้วิธีการประนีประนอมอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน และไม่กล่าวล่วงละเมิดผิดศีลธรรม โดยตั้งศาลผู้เฒ่าประกอบด้วยพระสงฆ์ 1 รูป ผู้เฒ่าในหมู่บ้าน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน และครูทำหน้าที่เป็นนักกฎหมาย 1 คน ตัดสินข้อขัดแย้งที่ไม่ใช่ความผิดคดีอาญาแผ่นดิน

จากการวิจัยสรุปผลได้ว่า ชาวบ้านหมู่บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม มีองค์ประกอบครบถ้วนในการเป็นหมู่บ้านเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานจำหน่ายจนเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านท่าเรือยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยมีจิตวิญญาณกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ตลอดจนมีวิถีชีวิตดำเนินตามครรลองครองธรรม ว่าด้วยฮีตสิบสองครองสิบสี่มีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตในวิถีวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

นำอุปสรรคและปัญหาที่พบในการวิจัยเสนอให้หน่วยงานภาครัฐ เอกชนหรือองค์การบริหารส่วนตำบลไปทำการแก้ไข เช่น การจัดตั้งสหกรณ์หรือปรับปรุงระบบภายในของสหกรณ์ให้สามารถรับใช้กลุ่มผู้ผลิตเครื่องดนตรีได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม การส่งเสริมการปลูกป่าชุมชนโดยส่งเสริมให้ปลูกไม้ใผ่เฮี้ย ไม้ไผ่เกลี้ยง ไม้ขนุน ไม้มะหาดที่ใช้เป็นวัสดุในการผลิตเครื่องดนตรี โดยขอความร่วมมือกับพัฒนาชุมชน เกษตรตำบล เกษตรอำเภอ ป่าไม้จังหวัด ในการสนับสนุน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ส่งเสริมให้นักวิจัยได้จัดทำคู่มือ (Hand book) ในการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานแต่ละประเภทอย่างละเอียดทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาและเป็นคู่มือที่สามารถนำไปประกอบการเรียนวิชาวัฒนธรรมท้องถิ่นในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาได้
2. ควรศึกษาขั้นตอนการผลิต วัตถุดิบ อุปกรณ์ในการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานได้ เช่น เครื่องดนตรีที่ใช้ในวงดนตรีกันตรึม หรือเครื่องดนตรีพื้นบ้านในภูมิภาคอื่น ๆ
3. ควรศึกษาและรวบรวมลายเพลงพื้นบ้าน เนื้อร้องของดนตรีพื้นบ้านอีสานเหนือ และดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้ ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสาน แล้วนำมาบันทึกในระบบโน้ตสากล
4. ควรศึกษาวิจัยค้นคว้า รวบรวมองค์ความรู้ด้านกา รผลิต การจัดทำทำเนียบผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิต ด้านการบรรเลงเครื่องดนตรีพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา อินทรสุนานนท์. (2536). **เพลงพื้นบ้าน**. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 12.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2526). **ปลื้มกลอนลำ**. มหาสารคาม: ภาควิชาดุริยางคศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- (2540). **หนังสือที่ระลึกงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 28 มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีสุรนารี**. นครราชสีมา: สมบูรณ์การพิมพ์.
- ธานี คำศรี. (2546). **การศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดนตรี : กรณีศึกษาขลุ่ยซุ่มชน
บางไผ่ไก่อ**. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยดุริยางควิทยา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุข. (2546). **การศึกษาแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาดนตรีพื้นบ้านอีสาน
ในเขตลุ่มน้ำชี** ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยดุริยางควิทยา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- (2549). **ดนตรีพื้นบ้านอีสาน : คีตกวีอีสาน ตำนานเครื่องดนตรี และการเรียนรู้
ดนตรีพื้นบ้านอีสาน**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ปัญญา รุ่งเรือง. (2533). **ดนตรีไทยประกอบเสียง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2544). **การวิจัยทางวัฒนธรรม**. (เอกสารประกอบการอบรมพื้นฐานวิชา
มานุษยดุริยางควิทยา). กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พรทิพย์ ชังธาดา. (2529). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- พรรณศิริ จุลกาฬ. (2542). **ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดนตรีไทยในตำบลบางปลา :
กรณีศึกษาดนตรีไทยคณะสุตประเสริฐ**. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยดุริยางควิทยา).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- พวงผกา ประเสริฐศิลป์. (2541). **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและตำรา
สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

- ภราดร สาขามุละ. (2544). **วงโปงลาง : วิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์**. ดนตรีนิพนธ์ : สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2533). **เอกสารการสอนชุดวิชา 11112 ศิลปะ การละเล่น และการแสดงพื้นบ้านของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สงัด ภูเขาทอง. (2532). **การดนตรีไทยและการเข้าสู่ดนตรีไทย**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สนอง คลังพระศรี. (2541). **หมอลำซึ่ง : กระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดนตรีของหมอลำในภาคอีสาน**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- สมชัย ใจดี; และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. (2544). **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เสถียรโกเศศ. (2516). **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย**. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.
- สุกรี เจริญสุข. (2538). **ดนตรีชาวสยาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ DR.Sax.
- สุกิจ พลประถม. (2538). **ดนตรีพื้นบ้านอีสาน**. อุดรธานี: ภาควิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุดรธานี.
- สุมาลี นิยมมานุภาพ. (2535). **ดนตรีวิจักษ์**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- สุรพล สุวรรณ. (2549). **ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิชาติ ภูระหงษ์. (2540). **ห้องวง : วัฒนธรรมการสร้างและผลกระทบทางดนตรี**. วิทยานิพนธ์ (วัฒนธรรมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- อนุกุล คลังบุญครอง. (2521). **มรดกอีสาน**. ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- Miller, Terry E. (1985). **Traditional music of the Lao**. Connecticut: Greenwood Press.

ภาคผนวก ก

แบบสอบถาม

แบบสอบถาม

ด้านบุคคล

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. วัน/เดือน/ปีเกิด.....
3. ที่อยู่ปัจจุบัน.....
4. การศึกษาสูงสุด.....
5. หมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้ ที่บ้าน.....มือถือ.....
6. สถานภาพ โสด สมรส หย่าร้าง

(หากสมรสแล้วให้กรอกข้อมูลด้านครอบครัว)

ด้านครอบครัว

1. คู่สมรสชื่อ.....
2. อาชีพ.....
3. บุตร.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน

ด้านการประกอบอาชีพ

1. อาชีพเดิม.....
2. ประกอบอาชีพผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านมาจำนวน.....ปี
3. ชนิดของเครื่องดนตรีที่ผลิต แคน พิณ โหวด
 โปงลาง อื่นๆ.....
4. ได้รับการถ่ายทอดการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านจาก.....
5. ความสามารถในการเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เล่นได้ คือ.....
 เล่นไม่ได้
6. จำนวนเครื่องดนตรีที่ผลิตได้ต่อเดือน.....ชิ้น
7. ค่าใช้จ่ายและต้นทุนในการผลิตต่อเดือน.....บาท
8. รายได้ต่อเดือน.....บาท
9. สถานที่จำหน่ายเครื่องดนตรี จำหน่ายโดยตรงที่บ้าน
 ส่งขายที่ร้านเครื่องดนตรี
 ออกจำหน่ายในสถานที่ต่างๆ(สามารถตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
10. ผู้สืบทอดการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน ในครอบครัว มี จำนวน.....คน
 ไม่มี

ขอขอบพระคุณ

ภาคผนวก ข

รายนามผู้ให้ข้อมูล

รายนามผู้ให้ข้อมูล สัมภาษณ์ระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ – เมษายน 2552

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	อาชีพ
1.	นายจันทร์ แก้วอินธิ	67	ที่ปรึกษากลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานบ้านท่าเรือ
2.	นายทรงศักดิ์ ประทุมศิลป์	56	อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญดนตรีพื้นบ้านอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคามและช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (พิณ, แคน, โหวด, โปงกลาง)
3.	นายทองคำ แสนสุริยวงศ์	82	ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน)
4.	นายทับ ชัยบิน	82	ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน)
5.	นายนุช แมดมิ่งเหง้า	74	ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน)
6.	นายคุณ ลิภา	63	ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน)
7.	นายเทวอน ก้อยรักษา	60	ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน)
8.	นายจำนงค์ แสนสุริยวงศ์	53	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน, โหวด)
9.	นายประหยัด ชัยบิน	51	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน, โหวด)
10.	นายราวี แมดมิ่งเหง้า	49	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (แคน, โหวด)
11.	นายสวรรค แก้วอินธิ	59	ช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน (พิณ, แคน, โปงกลาง)
12.	นายเกษชัย มิ่งวงศ์ธรรม	52	อาจารย์โรงเรียนราษฎร์สามัคคี ต.ท่าเรือ อ.นาหว้า จ.นครพนม

ภาคผนวก ค

รายนามช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน บ้านท่าเรือ ตำบลท่าเรือ อำเภอหนองบัว

จังหวัดนครพนม

รายนามช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมู่ 1 ต.ท่าเรือ อ.นาหว้า จ.นครพนม
สำรวจเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ – 5 กุมภาพันธ์ 2553

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
1	นายจำนงค์ แสนสุริวงค์	53	บิดา	แคน , โหวด	35
2	นายธีระ ปิ่นศรี	36	บิดา	แคน	10
3	นายลอด แก้วอินธิ	60	อาจารย์	แคน	40
4	นางวาสนา ชันโอราฟ	46	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ	6
5	นายทา เปาวะนา	77	นายปาน ชาสงวน	แคน	55
6	นายธเนศ เหมะจุลิน	45		แคน	1
7	นายสุวรรณ ชัยบิน	64	นายศักดิ์ชัย ชาระวงค์	โหวด	15
8	นายอุดร ปติโยพันธ์	30	นายกา ปติโยพันธ์	แคน	7
9	นายธีระยุทธ เยาวะพันธ์	44	นายนิติกร เปาวะนา	โหวด	15
10	นายสมัย แก้วอินธิ	55	นายโลน แสนสุริวงค์	แคน	30
11	นายอภิชาติ เปาวะนา	38	นายเด่น ประกิจ	โหวด	16
12	นายบุญส่ง ศีระเกษ	57	นายแดง ชัยบิน	แคน	32
13	นายหนา ชาสงวน	56		แคน , โหวด	40
14	นายเดช วะชุม	54	ตัวเอง	พิณ , โปงกลาง	20
15	นายยง แมดมิ่งเห้ง	73	ญาติ	แคน	40
16	นายสุริยา บินศรี	36	บิดา	แคน	20
17	นายวสันต์ อนุสนธิ	22	ญาติ	ปี่นก	2
18	นางสาวพัทยา ชัยบิล	32	ญาติ	แคนจิว	5
19	นายทองแถม บินศรี	46	ญาติ	ปี่นก	5
20	นายสุกร ชัยบิน	52	เพื่อนบ้าน	พิณ	2
21	นายศรัณย์ ชาสงวน	48	บิดา	แคน	30
22	นายราวี ชัยบิล	42	ญาติ	แคน	15
23	นายกิตติพงษ์ บุญมาพล	50	ตัวเอง	พิณ	10
24	นางสาวนงรักษ์ อ้อยรักษา	46	เพื่อนบ้าน	โหวด	10

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
25	นายเหรียญชัย แสนสุริยวงศ์	70	ญาติ	แคน	30
26	นายกอน อ้อยรักษา	69	ญาติ	แคน	30
27	นายสุนทร ฆาสงวน	50	บิดา	พิณ, โปงลางฆอลอง	25
28	นายกันไสย แมดมิ่งเหง้า	53	ญาติ	แคน	20
29	นายพูลศรี แก้วอินธิ	50	ญาติ	โหวด	20
30	นายราชิน ชัยบิน	36	ญาติ	โหวด	10
31	นายสมพร วงแหวน	50	ญาติ	แคน	15
32	นายสวัสดิชัย ฆาสงวน	41	ญาติ	โหวด	10
33	นายสวน ไชยปัญญา	64	ญาติ	แคน	30
34	นายธีระ บินศรี	36	บิดา	แคน	15
35	นายทองคำ แสนสุริยวงศ์	80	พ่อโตน แสนสุริยวงศ์	แคน	60
36	นางสาวอังคณา ชัยบิน	30	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
37	นางโฉมเสลา ชัยบิล	57	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	15
38	นางเมตตา ไชยบิน	56	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ ปี่นก โหวดพวง กุญแจ	18
39	นายหนม ะเกิดเป้ม	61	นายบน ฆาสงวน	แคน	30
40	นางสาวอุลลอง ไชยบิน	52	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ	10
41	นางบัวลอง ฆาสงวน	53	กลุ่มชาวบ้าน	ปี่นก	4
42	นายสุภาพ ศรีบุญห่ม	39	นายโตน แสนสุริยวงศ์	แคน	4
43	นายสะกา ปัญญาสาร	67	นายอิน ะนานาม	แคน	30
44	นายเสน่ห์ ชัยบิน	41	นายสุวรรณ ไชยบิน	โหวด	20
45	นายบัณฑิต แสงหล้า	42	นายไสว เปาวะนา	แคน	4
46	นายวาริช เปาวะนา	36	นายกาวิณ เปาวะนา	แคน	20
47	นายพุทชา แก้วมะ	53	นายกัญหา บินศรี	แคน , ปี่นก	30

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
48	นายใหม่ เปาวะนา	72	นางรัต ชัยบิน	แคน, ปี่นก	50
49	นายดาวเรือง เปาวะนา	47	นายหลอย อ้อยรักษา	แคน, ปี่นก	20
50	นางทิพวรรณ ฟองอ่อน	34	นายสุกร ชัยบิน	ปี่นก	9
51	นายสมพงษ์ ชัยบิน	48	นายบุญยง ชัยบิน	แคน	1
52	นายดำรงค์ อินทวิราช	34	นายสมภาร แวงคำ	โหวด	10
53	นางนงลักษณ์ แมดมิ่งเหง้า	33	นายนิมิตร แมดมิ่งเหง้า	โหวด	3
54	นายสนั่น แก้วอินธิ	50	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ ปี่นก	4
55	นายไพโรจน์ บินศรี	35	นายรุ่ง เปาวะนา	แคน	20
56	นายบุญตอย ชัยบิน	34	บิดา	แคน	20
57	น.ส.อุรวรรณ ผายสียวน	23	มารดา	แคนพวงกุญแจ	2
58	นางเทวา กัญญาสาร	64	นางหนอม ชาสงวน	ปี่นก	3
59	นายชม ชาสงวน	54	นายนุช แมดมิ่งเหง้า	แคน	38
60	นายสมประสงค์ ชาสงวน	46	นายหมอน ชัยบิน	แคน	30
61	นางหนอม ชาสงวน	57	นายอุทัย ชาสงวน	ปี่นก	5
62	นายนุช แมดมิ่งเหง้า	72	นายฟอง เปาวะนา	แคน	50
63	นางสายรุ่ง ลาสุด	41	บิดา	โหวด	10
64	นางสุม อ้อยรักษา	67	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ	10
65	นายสมัย ชาสงวน	47	บิดา	แคน	29
66	นายวิไล ชาสงวน	56	อาจารย์	แคน	30
67	นางลำไย วะชุม	47	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
68	นายแก้ว วะชุม	27	นายสวัสดิ์ วะชุม	แคน	3
69	นางศรีประพร ไชยปัญหา	45	นายเสมอ ไชยปัญหา	ปี่นก	9
70	นางศิริรัตน์ ชาสงวน	33	เพื่อนบ้าน	โหวดจิ๋ว	10
71	นายธานินทร์ แมดมิ่งเหง้า		นายหงส์ทอง แก้วอินธิ	แคน	10
72	นางวทสินธุ์ แก้วอินธิ	40	ดูจากต้นแบบ	โหวดพวงกุญแจ	10

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
73	นายน้อม ชัยบิน	47	นายเป้ย ชัยบิน	แคน , โหวด	25
74	นายไสว ปติโยพันธ์	64	บิดา	แคน	40
75	นายสงวค์ แจ่มจำรัส	59	ญาติ	แคน	40
76	นางพิรดา ชาสงวน	36	พี่	โหวด	20
77	นายกา ปติโยพันธ์	64	บิดา	แคน	40
78	นางอุทัย คำชนะ	39	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	15
79	นายรุ่งทอง ชาสงวน	35	นายเด่น ประกิจ	โหวด	13
80	นางถาวร ชัยบิน	51	นายเด่น ประกิจ	โหวด	12
81	นางบุญแทน ชาสงวน	43	นายสุกร ชัยบิน	โหวด	15
82	นางจำปา แก้วอินธิ	54	นางสุดใจ ชาสงวน	โหวด	16
83	นางสุดใจ ชาสงวน		นายเด่น ประกิจ	โหวด	20
84	นายเด่น ประกิจ	59	นายศักดิ์ชัย ชาระวงค์	โหวด	24
85	นางพิสมัย บุณนท์	42	ญาติ	ปี่นก	4
86	นางสาวสมปอง ไชยบิน	28	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
87	นายยะ สามีคคี	56	ญาติ	พิณ	10
88	นายสัญญา แก้วอินธิ	36	นายสุนทร ชาสงวน	พิณ , โป่งกลาง	14
89	นางสมจิตร ปติโยพันธ์	47	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
90	นายพัฒนา เปาพะนา	47	บิดา	แคน	25
91	นางจต อ้อยรักษา	45	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
92	นายนิม ชัยบิน	51	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	4
93	นายสมพาน อ้อยรักษา	50	อาจารย์	พิณ	5
94	นางสด ปติโยพันธ์	57	ญาติ	แคนจิว	15
95	นายศักดิ์ชัย ชาระวงค์	53	อาจารย์	พิณ , โป่งกลาง , กลอง	20
96	นางสมบัติ อ้อยรักษา	42	เพื่อนบ้าน	แคนจิว	18
97	นายบัณฑิต แมดมิ่งเหง้า	46	นายบุญมี เปาพะนา	แคน , ปี่นก	30

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
98	นายสมบัติ บินศรี	66	นายบัว บินศรี	แคน , โหวด	50
99	นายบิน วัฒนนาม	70	นายทองอิน วัฒนนาม	แคน	55
100	นายสมเพศ ชัยบิน	60	นายอุดม ชาสงวน	แคน	30
101	นายศุภกิต เปาพะนา	34	นายบุญยง ชัยบิน	แคน	10
102	นายสุจิน แมดมิ่งเหง้า	37	นายไพ แมดมิ่งเหง้า	แคน	20
103	นางจันทิมา วัฒนศรีออย	29	นายเสมอ ไชยปัญญา	โหวดจิ๋ว	5
104	นายวิชัย วัฒนนาม	47	นายหวั่น วัฒนนาม	แคน	35
105	นายสุภาพ ชัยบิน	48	นายปรีชา แก้วอินธิ	แคน	18
106	นายชรินทร์ แมดมิ่งเหง้า	40	นายไม แมดมิ่งเหง้า	แคน	26
107	นายปรีดา แก้วมะ	50	นายกัญหา บินศรี	แคน	34
108	นายบุญเรือง ชัยบิน	51	นายสุกร ชัยบิน	โหวด	25
119	นายสยาม ธารงาม	38	นายราชี แมดมิ่งเหง้า	แคน	20
110	นางนิคม อนุสนธิ	61	เพื่อนบ้าน	ปี่นก	2
111	นายเทวอน อ้อยรักษา	59	นายอุดร อ้อยรักษา	แคน	45
112	นายหงส์ทอง แก้วอินธิ	57	นายคำเปล แก้วอินธิ	แคน	37
113	นางนุ้ม แก้วอินธิ	54	เพื่อนบ้าน , ญาติ	ปี่นก	3
114	นายบรรทม ชาสงวน	46	นายบัวเรือน ชาสงวน	แคน	25
115	นายมหาเวศ ปัญญาสาร	54	นายกัณฑ์ บินศรี	แคน	20
116	นายเสถียร ชัยบิน	44	นายสมเฒ่า ชัยบิน	แคน	25
117	นายหงส์ทอง อ้อยรักษา	41	นายสุกร ชัยบิน	โหวด	10
118	นางสุพัทธา ไชยบิน	44	เพื่อนบ้าน	ปี่นก	10
119	นางน่าน ไชยปัญญา	48	นายเสมอ ไชยปัญญา	โหวด	17
120	นางไป่ ลาสูด	52	เพื่อนบ้าน	พิณ	10
121	นายเฉลิม วัฒนนาม	51	ญาติ	แคน	30
122	นายคมกฤษ ชาสงวน	36	นายวี เปาพะนา	แคน	7
123	นายบังอร แก้วอินธิ	40	นายวี เปาพะนา	แคน	27

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
124	นางพิสมัย ไชยปัญญา	33	นางกุลพิศ ไชยปัญญา	โหวด	10
125	นายไวพจน์ ชาสงวน	44	นายปรีชา แก้วอินธิ	แคน	24
126	นายยนต์ ศรีบุญห่ม	64	เพื่อนบ้าน	แคน	25
127	นายวันชัย แก้วอินธิ	46	นายพุทธา แก้วมะ	แคน	20
128	นายสนิท เปาวะนา	44	นายบุญมี เปาวะนา	แคน , ปี่นก	30
129	นายเวียงชัย แก้วอินธิ	53	นายสงกา แก้วอินธิ	แคน แคนพวงกุญแจ	35
130	นายบน ชาสงวน	65	นายพอง หรือปอง เปาวะนา	แคน	50
131	นายปรีชา แก้วอินธิ	50	นายสมอน ชัยปิน	แคน	35
132	นางวิภาดา ะสาร	37	นางไซ้ ะสาร	แคนพวงกุญแจ	20
133	นางอนันตยา ะนานาม	32	นางณรงค์ สุภัญญา	ปี่นก	5
134	นายไสวไตร ชาสงวน	46	นายสวัน ะนานาม	แคน	35
135	นางนรงค์ สุภัญญา	49	เพื่อนบ้าน	ปี่นก	5
136	นายประสิทธิ์ชัย เปาวะนา	43	นายไสว เปาวะนา	แคน	6
137	นายสมพาน แวงคำ	44	เพื่อนบ้าน	โหวด	15
138	นายเชษ อ้อยรักษา	43	นายสีดา อ้อยรักษา	แคน	25
149	นางวิพัตร แก้วอินธิ	44	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
140	นางบัวทิน ศรีสร้อย	44	ญาติ	แคนพวงกุญแจ	10
141	นายรัตนา ปติโยพันธ์	40	นายกา ปติโยพันธ์	แคน	25
142	นายวิรัตน์ สีดาวัน	44	นายไสว ปติโยพันธ์	แคน	20
143	นายกำเภา นาโควงค์	63	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ	10
144	นายวิทยา ลิภา	37	นายคุณ ลิภา	แคน	25
145	นายคุณ ลิภา	63	นายบน ชาสงวน	แคน	40
146	นางแดง ชาสงวน	52	นายสนั่น ชาสงวน	แคนพวงกุญแจ	5
147	นางยนต์ แก้วอินธิ	63	เพื่อนบ้าน	แคนพวงกุญแจ	20
148	นางคำมวล ปะกิ่ง	60	นายเด่น ปะกิ่ง	โหวด	25

รายนามช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมู่ 2 ต.ท่าเรือ อ.นาหว้า จ.นครพนม

สำรวจระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ – 5 กุมภาพันธ์ 2553

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
1	นายไสว เปาพะนา	50	นายบุญทัน เปาพะนา	แคน , พิณ , โหวด	10
2	นางสี ฆาสงวน	65	นายอึ้ง ฆาสงวน	ปี่นกก	10
3	นายประมวล อ้อยรักษา	53	นายแหลด อ้อยรักษา	แคน	20
4	นายทอน แสนสุริยวงค์	79	นายโลน แสนสุริยวงค์	แคน	45
5	นายแสง ฆาสงวน	57	นายแดง-นายกง แก้วอินทร์	โหวด	30
6	นายสุริยา แมดมิ่งเหง้า	42	นายบัวลี แมดมิ่งเหง้า	แคน	25
7	นายไพโรจน์ เปาพะนา	38	นายพิมพ์พา เปาพะนา	แคน	17
8	นายเกษร บินศรี	70	นายเหลี่ยม บินศรี	แคน , โหวด	25
9	นางแรง จันทะยา	53	นายหล้า บินศรี	แคนจิว	10
10	นายปิ่น นาลาผาย	61	นายอึ้ง ฆาสงวน	แคน	12
11	นายเจริญ ไชยบิน	57	นายเติน ไชยบิน	แคน	10
12	นายดัด ศรีสระเกษ	64	นายแดง ไชยบิน	แคน , ปี่นกก	15
13	นายแดง แก้วอินธิ	62	นายกง แก้วอินธิ	แคน , โหวด , ปี่นกก	15
14	นายสายันต์ เปาพะนา	44	นายพิมพ์พา เปาพะนา	แคน , โหวด	9
15	นายเหวย วงษาเนา	67	นายโลน แสนสุริยวงค์	แคน	15
16	นางพิกุล แก้วอินธิ	37	นายสมศรี แก้วอินธิ	โหวด	8
17	นางกอมณี แก้วอินธิ	-	นายบัว บินศรี	แคนจิว , โหวดจิว	15
18	นายสมาน ไชยปัญหา	37	นายสวรรค แก้วอินธิ	แคน , พิณ , โปงลาง	8
19	นายลาสด แสงหล้า	57	นายแหว แสงหล้า	แคน , โหวด	15
20	นายประหยัด ชัยบิน	50	ญาติ	แคน	15
21	นายสมชาย เปาพะนา	37	นายประหยัด ชัยบิน	โหวด	5

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
22	นายศรีดา อ้อยรักษา	73	ญาติ	แคน , เป็นก	5
23	นายวิเศษ ชัยบิน	57	นายทิน ชัยบิน	โหวด	10
24	นายบุญคาน บุญทา	69	นายเหลี่ยม บินศรี	แคน , เป็นก	15
25	นายดารา เปาวะนา	51	นายตัน เปาวะนา	แคน , เป็นก	10
26	นายสังวร บิลศรี	64	นายอุดร บิลศรี	แคน	40
27	นายเสาร์ วงแหวน	58	นายปัต บิลศรี	แคน	20
28	นางนี ชาสงวน	50	นางวาสนา ชาสงวน	แคนจิว , เป็นก	29
29	นายปรีชา ไชยปัญหา	41	นายเคน ไชยปัญหา	แคน	27
30	นางพัฒนา อินธิราช	30	ญาติ	พิณ , เป็นก	15
31	นางผ่องศรี แสนสุริยวงศ์	45	นางไพรวัดย์ แสงหล้า	พิณ , โหวด	30
32	นางเดช คำชนะ	46	นางเทวา ชัยบิน	โหวด	20
33	นายมังกร คำชนะ	36	นายเดชลิต แสนสุริยวงศ์	แคน	4
34	นายแสงชัย บิลศรี	30	นายสวรรค์ แก้วอินธิ	พิณ , เป็นก	8
35	นายเก่ง คำจุน	40	นายกวนจัย ชัยบิน	แคน	17
36	นายแซมเป็ยน แสนสุริยวงศ์	38	ญาติ	โหวด	6
37	นางประไพ ไชยศรี	42	นางกุลนิต ไชยปัญหา	โหวด	15
38	นายสมคิด ชาสงวน	54	นายเลือน ชาสงวน	แคน , โหวด	30
39	นายณรงค์ ชัยบิน	48	นายพิบ ชัยบิน	แคน	30
40	นายสุรย์ ชัยบิน	60	นายสาย ชัยบิน	แคน	10
41	นายดารา ชัยบิน	45	นายพิบ ชัยบิน	แคน	10
42	นางอนงค์ โพธิสาร	37	นางชมเชย บินศรี	เป็นก	3
43	นายชวน แสงหล้า	54	นายตา แสงหล้า	แคน , เป็นก	40
44	นายพิบ ชัยบิน	82	นายโลน แสนสุริยวงศ์	แคน , โหวด	70
45	นายนา ชัยบิน	47	นายพิบ ชัยบิน	แคน , เป็นก	20
46	นายประเสริฐ พวงสมบัติ	46	นายณรงค์ ชัยบิน	แคน	5
47	นางมาลัยทอง ชัยบิน	33	นางวาสนา ชาสงวน	เป็นก	7

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
48	นายบัญชา แก้วอินธิ	29	นายประยงค์ แก้วอินธิ	แคน , ปี่นก	14
49	นางสุดชฎา คະສຸດໃຈ	37	นายแยง บินศรี	ปี่นก	3
50	นายเวนิล แมดมิ่งเหง้า	35	นายหัน แมดมิ่งเหง้า	แคน	8
51	นายคำเปอร์ แก้วอินธิ	65	นายคำภา แก้วอินธิ	แคน	20
52	นายคำแสง ชาสงวน	64	นายโลน แสนสุริยวงศ์	แคน	16
53	นายบุญเพ็ง วัฒนานาม	54	นายสุวรรณ วัฒนานาม	แคน	30
54	นายมีชัย อ้อยรักษา	38	นายเฮียง ชัยบิน	โหวด	10
55	นายวันชัย ไชยบิน	60	นายกสุนทร ชาสงวน	โหวด	10
56	นายจารึก แมดมิ่งเหง้า	38	นายจารึก แมดมิ่งเหง้า	แคน	22
57	นางเนาว์ บิลศรี	73	นางนันทิยา แมดมิ่งเหง้า	ปี่นก	5
58	นางประหยัด ชัยบิน	45	นางสมสนุก เปาวะนา	โหวดจิว	20
59	นางพิกุล ชาสงวน	46	-	ปี่นก	14
60	น.ส.ทัศนพร วงแหวน	-	-	โหวด , ปี่นก	15
61	นายอนุรัตน์ แมดมิ่งเหง้า	34	นายอนุรัตน์ แมดมิ่งเหง้า	แคน	14
62	นางบุญจวบ แสงหล้า	72	นางพิกุล วัฒนานาม	โหวดจิว	10
63	นางประไมล์ แก้วอินธิ	54	นายเสถียร แก้วอินธิ	แคนจิว	20
64	นายสฤกษ์ แมดมิ่งเหง้า	42	นายสุวรรณ แก้วอินธิ	แคนพิน,โปงลาง	10
65	นางรัตนนิม อ้อยรักษา	39	นายประสิทธิ์ อ้อยรักษา	แคนจิว	15
66	นายอำพล แมดมิ่งเหง้า	45	นายสาลี แมดมิ่งเหง้า	แคน	10
67	นายประเดิม แก้วอินธิ	46	นายห่าน้อย อ้อยรักษา	แคน	20
68	นายพรศักดิ์ ชาสงวน	26	นายบุญยง ชัยบิน	แคน	9
69	นางปัญจา อาษาวัง	35	เพื่อนบ้าน	โหวดจิว	7
70	นางรุ่งทอง แมดมิ่งเหง้า	36	เพื่อนบ้าน	โหวดจิว	10
71	นายสถาพร สุวัทธิ	48	นายบุญยง แมดมิ่งเหง้า	แคน	7
72	นายสิทธิกร ชาสงวน	-	นายสมใบ ชาสงวน	โหวด	20

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
73	นางคำปู้ย ปัญญาสาร	55	นางคำปู้ย ปัญญาสาร	แคนจิว , ปี่นกก	20
74	นางวิภาวณี ไชยปัญญา	36	ญาติ	ปี่นกก	15
75	นายสุรย์ใจ ชาสงวน	58	นายกบ แก้วอินธิ	แคน , พิณ	35
76	นายพวงภักดี แสนสุริยวงศ์	55	นายทอง	แคน	30
77	นางลำพู ปัญญาสาร	36	นายฉลาด ปัญญาสาร	แคนจิว , ปี่นกก	10
78	นายประสิทธิ์ แสนห่อ	50	นายตา แสนห่อ	แคน	30
79	นางวิภา บินศรี	50	นายเดช คำชนะ	โหวดจิว	14
80	นางหนูเบน บินศรี	45	นายเสมอ ไชยปัญญา	โหวดจิว	20
81	นายชุน บินศรี	63	นายอุดร บิลศรี	แคน	45
82	นายเทววรรณ ถิ่นวิชัย	40	นายรงค์ ชัยบิน	แคน	12
83	นายสมชัย ประทุมชาติ	41	ญาติ	แคน	10
84	นายชายแดน บิลศรี	34	นายวิเชียร บิลศรี	แคน	20
85	นายถวิล วัฒนานาม	54	นายอิน วัฒนานาม	แคน	15
86	นายเสถียร วัฒนานาม	46	นายอิน วัฒนานาม	แคน	20
87	นายชวน อ้อยรักษา	56	นายโตน แสนสุริยวงศ์	แคน	30
88	นายนครไทย อ้อยรักษา	45	นายสุนทร ชาสงวน	พิณ,โหวดโปงกลาง	4
89	นางแบบ ชาสงวน	56	นายไพโร ชาสงวน	แคนจิว	10
90	นายสมเฒ่า ชัยบิน	61	นายโตน แสนสุริยวงศ์	แคน	25
91	นายอินลัย ชาสงวน	50	นายลอด ชาสงวน	แคน, พิณ, ปี่นกก	12
92	นายดนตรี แก้วอินธิ	64	นายกง แก้วอินธิ	แคน ,โหวด	10
93	นางรัชนี ชาสงวน	59	นางจันยา แมดมิ่งเห้ง	แคนจิว	15
94	นางยศ อุนทอับ	64	นายขันคำ	ปี่นกก	1
95	นางบัวออย ชัยบิล	90	นายขันคำ	ปี่นกก	2
96	นายเติน ไชยบิล	63	เพื่อนบ้าน	แคน	20
97	นายสมศักดิ์ ไชยบิล	43	ญาติ	โหวด	3

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
98	นางนวลจันทร์ ก้อนกัน	54	นายชันคำ	ปี่นก	2
99	นายพรชัย สุพันธ์	45	ญาติ	แคน	10
100	นายอำพร แก้วอินธิ	42	นายก้อน แก้วอินธิ	แคน , ปี่นก	22
101	นางศรีนวล แมดมิ่งเห้ง	68	นายเด่น ปะกิ่ง	โหวด	15

รายนามช่างผู้ผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน หมู่ 8 ต.ท่าเรือ อ.นาหว้า จ.นครพนม
สำรวจระหว่างวันที่ 1 กุมภาพันธ์ – 5 กุมภาพันธ์ 2553

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
1	นายราวี แมดมิ่งเหง้า	49	บิดา	แคน , โหวด	20
3	นายขันติ แมดมิ่งเหง้า	58	-	แคน	35
4	นายอำไพ ชาสงวน	60	บิดา – มารดา	แคน	40
5	นางกาวิ บินศรี	48	บิดา – มารดา	แคน , แคนจิว	10
6	นางชวลิต แมดมิ่งเหง้า	31	-	โหวด	2
7	นายวินัย แมดมิ่งเหง้า	40	-	แคน	20
8	นายรุ่งฟ้า เปาวะนา	41	-	แคน	20
9	นายเชิดชัย บินศรี	42	ญาติ	โหวด (โหวดแฝง)	18
10	นายวิเชียร อ้อยรักษา	59	-	ปี่นกก	9
11	นายราษี แมดมิ่งเหง้า	60	-	แคน	35
12	นายไชยา ชาสงวน	38	บิดา - พี่ชาย	แคน	22
13	นายพิทักษ์ แมดมิ่งเหง้า	45	บิดา	แคน	20
14	นายวิทยา แก้วอินธิ	33	-	โหวด	6
15	นายประจักษ์ แมดมิ่งเหง้า	41	-	แคน	8
16	นายเตียง แมดมิ่งเหง้า	59	-	ปี่นกก	15
17	นางศรีสวาท วรรณานาว์	41	เพื่อนบ้าน	พิณ , โหวดจิว	6 เดือน
18	นายนำชัย ชาสงวน	49	-	แคน	23
19	นายจิต แก้วอินธิ	29	-	แคน	5
20	นายปัญญา เปาวะนา	47	-	แคน	20
21	นายชอบ แก้วอินธิ	57	-	โหวด	15
22	นายอภิศักดิ์ ชาสงวน	33	-	แคน	15
23	นายพนอม บินศรี	57	-	ปี่นกก	18
24	นายวะชิวะ แสนสุริยวงศ์	45	-	ปี่นกก	16
25	นางสว่าง จุงอินทะ	63	-	แคนจิว	20

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
26	นายปณชัย แมดมิ่งเหง้า	35	-	แคน	7
27	นายประเสริฐ เปาวะนา	47	เพื่อนบ้าน	แคน	8
28	นายเชียวชาญ ปัญญาสาร	32	-	แคน	15
29	นายศักดิ์ชาย แมดมิ่งเหง้า	42	-	แคน	8
30	นายมงคล แก้วอินธิ	40	บิดา – มารดา	แคน	20
31	นายดำรงค์ บุตรวงศ์	43	-	แคน	15
32	นายไทย แก้วอินธิ	66	-	แคน	35
33	นายสมฤทธิ วงศ์ไกรสร	62	-	แคน	30
34	นายยัน อ้อยรักษา		เพื่อนบ้าน	แคน	40
35	นายชาติวี อ้อยรักษา	35	พ่อ	แคน	20
36	นายบุญยงค์ ชัยบิน	47	พ่อ	แคน	30
37	นายเปี้ยก บุญสิงห์		-	แคน	10
38	นางสดไธ แมดมิ่งเหง้า		-	แคนจิว, ปี่นก	20
39	นางวิเชียร แก้วอินธิ	62	-	ปี่นก	3
40	นายปัญญา เดชโฮม	45	-	พิณ	15
41	นายประสงค์ อ้อยรักษา	62	-	แคน	15
42	นายสมัคร แก้วอินธิ	46	-	แคน	30
43	นายฉลองรัฐ แก้วอินธิ	36	-	แคน	15
44	นายทองพูล แมดมิ่งเหง้า	46	-	แคน	20
45	นายเรืองรอง แก้วอินธิ	40	-	ปี่นก	18
46	นางดรุณี ชาสงวน	48	คุณลุง ซึ่งเป็นลูกชายของผู้ ที่นำแคนมาสู่บ้านท่าเรือ	แคน	35
47	นายวิเชียร แมดมิ่งเหง้า	64	-	แคน	40
48	นายจร ชาสงวน	47	ผู้ปกครอง	โหวด, ปี่นก	10
49	นายนำชัย เปาวะนา	42	-	แคน, โหวด	23
50	นายบุญชัย แมดมิ่งเหง้า	73	-	โหวด	3

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ (ปี)	ได้รับการถ่ายทอดการผลิต เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน จาก	ชนิดเครื่องดนตรี ที่ผลิต	ประกอบอาชีพ ผลิตเครื่อง ดนตรีพื้นบ้าน จำนวน (ปี)
51	นายวิหαρ แมดมิ่งเหง้า		-	ปี่นกก	6
52	นายกุมภภ ปาวะนะ	44	-	แคน , แคนเล็ก	15
53	นายประดิษฐ์ อ้อยรักษา	36	-	แคน	15
54	นายสัจญญา แก้วอินธิ	35	-	ปี่นกก	3
55	นายเกษภ ประกิง	34	-	ปี่นกก	2
56	นายปอง อินอุเทน	39	-	ปี่นกก	4
57	นายสัจญญาอรุณี ปาวะนะ	41	-	ปี่นกก	7
58	นายหล้าย ปาวะนะ		-	ปี่นกก	9
59	นายไกรทวิ ชาสงวน	58	-	ปี่นกก	7
60	นายเซิงชาย แมดมิ่งเหง้า	35	-	แคน	5
61	นายชาญชัย แมดมิ่งเหง้า	38	-	โหวด	4
62	นายพิชิต คำหล้า		บิดา – มารดา	พิณ	5
63	นายค่านาย ะเทิดเป้ม	44	-	โหวด	2
64	นายบุญลอน ชาสงวน	45	-	โหวด	5
65	นายสมัย คะสุดใจ	51	เพื่อนบ้าน	โหวด	10
66	นายบุญคำ แมดมิ่งเหง้า	56	บิดา – มารดา	ปี่นกก	10
67	นายไพลินท์ บินศรี	44	บิดา – มารดา	แคน	5
68	นายวินัย อ้อยรักษา		-	ปี่นกก	20
69	นายอุดร ชาสงวน		-	แคน	10

ภาคผนวก ง

ประวัติและความเป็นมาเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน

แคน โหวด พิณ โปงลาง

แคน

แคนเป็นเครื่องมือดนตรีพื้นบ้านอีสานประเภทเครื่องเป่าที่มีลิ้น เหตุที่เรียกชื่อว่า “แคน” ท่านผู้รู้หลายท่าน ต่างให้ความคิดเห็นว่าอาจเป็นเพราะเสียงดังออกมาจากการเป่าคือ “แคนแล่นแคนแล่น แคน แล่นแคน” แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีมีการขุดค้นซากแคนในชั้นหินอายุมากกว่า 2,000 ปี ในมณฑลยูนนานของจีนแผ่นดินใหญ่ (เจริญชัย ชนไฟโรจน์. 2528: 41) ปี 2467 นักค้นคว้าชาวฝรั่งเศส ได้ขุดค้นพบขวานสัมฤทธิ์ อายุประมาณ 3,000 ปี จำหลักรูปคนเป่าแคนน้ำเต้าไว้บนขวานนั้นที่เมืองดองซอน (Dong son) ริมแม่น้ำของมา จังหวัดถันห์หั่ว (Thann Hah) ของเวียดนาม (สุจิตต์ วงษ์เทศ . 2530:16-18) รวมทั้งหลักฐานจากมหิระทีกโบราณ ที่เมืองดองซอนมีภาพคนเป่าแคนซึ่งบริเวณที่ขุดค้นพบแคนนั้นจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดียืนยันว่าเคยเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนชาติไทย-ลาว มาก่อน

ชนเผ่าตระกูลไทย-ลาว ในปัจจุบันนี้นอกจากจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยและประเทศลาวแล้วยังมีอยู่ที่ภาคเหนือของประเทศเวียดนาม อยู่ในรัฐฉานของประเทศพม่า อยู่ในแคว้นอาหมของประเทศอินเดีย และอยู่ในภาคใต้กับภาคตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีนด้วย (สุจิตต์ วงษ์เทศ 2530)

ดังนั้นถือได้ว่าแคนเป็นเครื่องดนตรีประเภทเล่นทำนองที่เก่าแก่มากชนิดหนึ่งของโลกและเป็นต้นแบบของเครื่องดนตรีสากลประเภทลิ้นนิ้วคือออร์แกนซึ่งมีมายาวนานกว่า 2,000 ปี

(อุทิศ นาคสวัสดิ์. 2512: 161; และ Isaac's; & Martin. 1982: 277)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2393-2453) การเล่นแคนซึ่งมีชื่อเรียกในสมัยนั้นว่าการเล่น “ลาวแคน” เป็นที่นิยมเล่นกันในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระราชอนุชา) ทรงโปรดการเล่นแคนและการละเล่นแอ่วลาวมาก จนถึงกับได้ทรงพระราชนิพนธ์บทแอ่วลาว (หมอลำเรื่อง) เรื่อง “นิทานนายคำสอน” ขึ้น ที่พระองค์ทรงมีความสามารถเช่นนั้น อาจเป็นเพราะมีเจ้าจอมจากสระบุรีและนครราชสีมาหลายคนและหลายรุ่นทำให้วังหน้าของพระองค์มีผู้คนเป็นชาวลาวจากหัวเมืองลาวเป็นจำนวนมาก

เมื่อวังหน้าทรงโปรดการเล่นแอ่วลาวเช่นนั้น พลอยทำให้ วังอื่นนิยมเล่นตาม หลักฐานจากบันทึกประจำวันของเซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) นักภาษาศาสตร์และรัฐบุรุษชาวอังกฤษ ผู้ซึ่งพระนางวิกตอเรีย (Queen Victoria) พระราชินีของประเทศอังกฤษ ส่งเข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง ปี ค.ศ. 1792-1872 บันทึกเกี่ยวกับการเล่นลาวแคนไว้ เมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ว่า วังของกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่งก็นิยมเล่นลาวแคนเช่นกัน (อเนก นาวิกมูล . 2527: 16-19) การที่เจ้านายชั้น

ผู้ใหญ่ กระทั่งว่าสมเด็จพระราชอ นุชาโปรดปรานการเล่นลาวแคนมากเช่นนั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นห่วงว่าแคนจะกลืนเอาศิลปการดนตรีอื่น ๆ ของไทยไปเสีย อีกหน่อย จะไม่มีผู้เล่นละครฟ้อนรำ ปี่พาทย์มโหรี เสภา ลักวา เพลงเกี่ยวข้าวและอื่น ๆ เป็นแน่ อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้นไทยถือว่าดินแดนภาคอีสานเป็นเพียงหัวเมืองประเทศราช เรียกว่า “หัวเมืองลาว” โดยเรียกเป็นมณฑลลาวต่าง ๆ เพื่อยกเลิกการแบ่งภาคอีสานเป็นมณฑล ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 นี้เอง (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2534: 271) แคนจึงถูกมองว่าเป็นเครื่องดนตรีของต่างชาติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเก็บความห่วงใยในเรื่องแคนนี้ไว้จนกระทั่งเมื่อ พระอนุชาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อปี พ .ศ. 2409 จึงทรงมีพระราชโองการให้ออกประกาศห้ามมิให้เล่น ลาวแคนหรือแฉ่วลาว ณ วันศุกร์ เดือน 12 แรม 14 ค่ำ ปีฉลู จ.ศ. 1227 (พ.ศ. 2408) (อเนก นาวิกมูล. 2527: 17-19)

ตำนานเกี่ยวกับแคน

ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา

นานมาแล้วพระราชองค์หนึ่งเสด็จพร้อมด้วยข้าราชการบริพารประพาสป่าล่าสัตว์วันหนึ่งขณะที่ บรรทมหลับทรงสุบินว่ามีสิ่งของสิ่งหนึ่งตกลงมาจากฟากฟ้า แต่พระองค์ก็ไม่ทราบว่าเป็นอะไรเมื่อ พระองค์ตื่นบรรทมได้ยินเสียงไพเราะแว่วมาจากในป่าที่ไพเราะมากทรงเข้าใจว่าเป็นเสียงนกการเวก จึงเสด็จพร้อมกับข้าราชการบริพารตามเสียงนั้นไป เสียงนั้นดังชัดเจนขึ้นทุกที จนกระทั่งพระองค์แยกได้ว่า เสียงนั้นแบ่งออกเป็น 7 ระดับเสียง พอเสด็จเข้าไปใกล้ก็พลันประจักษ์ว่าเสียงนั้นมีใช่เสียงนกการเวก แต่เป็นเสียงน้ำตกซึ่งตกจากที่สูงลงมากระทบแอ่งหิน ที่อยู่ลดหลั่นกันลงมาเจ็ดชั้น พระองค์รับสั่งให้ข้าราชการบริพารตัดไม้ถ่อในบริเวณนั้นเจ็ดลำ พร้อมกับทำลิ้นแล้วแล้วฝังลงไปใต้อ้อทุกลำ เมื่อเป่าได้เสียงทั้ง เจ็ดระดับเสียง มีความไพเราะเหมือนกับ เสียงที่ได้ยินจากน้ำตก ไม้ถ่อทั้งเจ็ดลำนั้นจึงนำมาประกอบ กันเป็นเครื่องดนตรีเป็นครั้งแรกมีชื่อเรียกว่า “แคน” (จันทรเกษม. ๒๕๓๓: ๖๒)

ตำนานหญิงหม้ายกับแคน

นายพรานเข้าไปในป่าเพื่อล่าสัตว์ตามวิถีชีวิตของชาวบ้านได้เดินเข้าไปในป่าลึก และได้ ยินเสียงที่มีความไพเราะมาก มีทั้งเสียงสูง เสียงต่ำ บ้างสลับกันไป ได้เดินเข้าไปดูจึงรู้ว่าเป็นเสียงร้อง ของนกชนิดหนึ่งเรียกว่า “นกการเวก” จากนั้นก็ได้เดินทางกลับบ้าน แล้วนำเรื่องที่ตนได้ยินมาเล่าให้ ชาวบ้านฟัง และมีหญิงหม้ายคนหนึ่งพอได้ฟังแล้วเกิดความสนใจมาก เลยขอตามนายพราน เข้าไปใน ป่าเพื่อไปดูนกการเวก ว่ามีเสียงไพเราะจริงหรือไม่ ครั้นหญิงหม้ายได้ฟังเสียงนกการเวกร้องก็เกิดความ ไพเราะ เมื่อกลับถึงบ้าน ได้คิดทำเครื่องดนตรีต่าง ๆ เช่น ดีด สี ตี เป่า หลาย ๆ อย่างก็ยังไม่

เสียงดนตรีชนิดใดมีเสียงไพเราะเหมือนกับเสียงนกการเวกในที่สุดนางก็ได้ ไปตัดไม้ชนิดหนึ่ง เอามา ประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นเครื่องเป่า รู้สึกว่าไพเราะมาก จึงพยายามดัดแปลงแก้ไขอีกหลายครั้ง จนไพเราะ เหมือนเสียงร้องของนกการเวก ในที่สุด เมื่อแก้ไขแล้วลองเป่ารู้สึกไพเราะจับใจมาก ตั้งเสียงนกการเวก นางจึงคิดที่จะไปทูลเกล้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล และฝึกหัดเป่าลายต่าง ๆ จนเกิดความชำนาญจึง นำเครื่องดนตรีไปเข้าเฝ้าฯ ถวาย แล้วเป่าลายเพลงให้พระเจ้าปเสนทิโกศลฟัง เมื่อฟังเพลงจบแล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีความพึงพอใจมากที่มีเครื่องดนตรีประเภทนี้เกิดขึ้นและทรงตั้งชื่อเครื่องดนตรี ชนิดนี้ว่า “แคน” ด้วยเหตุนี้เครื่องดนตรีที่หญิงหม้ายที่ได้ประดิษฐ์ขึ้น จึงชื่อว่า “แคน” มาตราบเท่าทุกวันนี้ แม้ไม่มีหลักฐานยืนยัน แต่มีเหตุผลสอดคล้องกันเพราะชื่อส่วนประกอบของแคนส่วนที่ใช้ปากเป่า เรียกว่า “เต้าแคน” มีลักษณะรูปร่างเป็นกระเปาะคล้าย “เต้านม” ของสตรี นอกจากนี้ยังใช้คำ ลักษณะนามของแคนว่า “เต้า” แทนคำว่า อันหรือชิ้น ดังนี้เป็นต้น ที่สำคัญคือเสียงแคนเป็นเสียงที่ไพเราะ

ชนิดของแคน

แคนมีจำนวนของลูกแคนหรือไม้กู่แคนมากน้อยแตกต่างกัน จึงพอจะจำแนกออกได้เป็น

4 ชนิด คือ

1. แคนหก

แคนหกมีจำนวนลูกแคน 6 ลำหรือไม้กู่แคน 3 คู่ คือด้านซ้าย 3 ลำ ด้านขวา 3 ลำ แคนชนิดนี้เป็นแคนสำหรับเด็กเป่าเล่น เป่าได้เฉพาะเพลงง่าย ๆ เท่านั้น เพลงยากที่มีเสียงสูงต่ำหลาย ๆ เสียงไม่สามารถเป่าได้เพราะมีลูกแคนเพียง 6 ลูก จึงมีระดับเสียงสูง-ต่ำไม่ครบตามที่ต้องการ

2. แคนเจ็ด

แคนเจ็ดมีจำนวนลูกแคน 14 ลำ หรือไม้กู่แคน 7 คู่ มีเสียง 14 เสียง

3. แคนแปด

แคนแปดเป็นแคนสำหรับเป่าประสานเสียงคลอไปกับการขับร้องหรือ “ลำ” ระบบของแคนแปดมีเสียงทั้งหมด 16 เสียง แต่มีเสียงที่ซ้ำกัน 2 เสียง คือ ซอล ฉะนั้นจึงมีเสียงที่มีระดับแตกต่างกันทั้งหมด 15 เสียง เรียงลำดับจากต่ำไปสูง ดังนี้ คือ ลา ที โด เร มี ฟา ซอล (ซอล) ลา ที โด เร มี ฟา ซอล ลา แต่เสียงทั้ง 16 เสียงนี้ไม่ได้เรียงลำดับอย่างเสียงโปงลางหรือระนาด แต่เสียงเหล่านี้นำไปเรียงกันในลักษณะที่คล้ายคลึงกับการเรียงตัวอักษรของพินัยดีด ทั้งนี้คงเพื่อความสะดวก ในการบรรเลงลายพื้นบ้าน นอกจากใช้แคนประกอบการลำแล้วแคนแปดมีเสียงประสานที่ลงตัวจึงเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมใช้บรรเลงในปัจจุบันกับวงดนตรีพื้นบ้านอีสานและวงดนตรีประเภทต่าง ๆ เช่น วงลูกทุ่งหมอลำวงดนตรีเพื่อชีวิต เป็นต้น แคนแปดมีไม้กู่แคนหรือลูกแคน 8 คู่ 16 ลำ มีเสียงทั้งหมด 16 เสียง

4. แคนแก้ว

แคนแก้วเป็นแคนที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และมีน้ำหนักมาก ใช้เป็นแคนเดี่ยวสำหรับเป่าประสานเสียงคลอไปกับการขับร้องหรือ “ลำ” เช่นเดียวกับแคนแปด มีไม้กู่แคนหรือลูกแคน 9 คู่ 18 ลำ มีเสียงทั้งหมด 18 เสียง แคนแก้วมีเสียงทุ้มต่ำ

ในอดีตแคนเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ คือ

1. ใช้บรรเลงประกอบการทรงเจ้าเข้าผีหรือการบวงสรวงเทพเจ้า เช่น การลงผีฟ้า บางทีเรียกว่า “ลงอ้อ” หรือ “ลงช่วง”
2. ใช้บรรเลงประกอบการละเล่นชาวพื้นเมืองที่สืบเชื้อสายจากเขมร คือ เจริญกันตร้อยปักษ์ และเจริญเบริน
3. ใช้ประกอบการตั้งบั้งไฟ
4. ใช้ประกอบการแสดงหมอลำ
5. ใช้ประกอบการรำชวยมือ

โอกาสที่เล่นและการผสมวง แคนเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญที่สุดของชาวอีสาน เพราะการบรรเลงดนตรีทุกอย่างของชาวอีสานจะต้องอิงแคนเป็นหลัก ทำนองเพลงของเครื่องดนตรีต่าง ๆ ล้วนยึดแบบอย่างของลายแคนทั้งสิ้น ในสมัยโบราณพวกหนุ่มผู้นิยมเป่าแคนดีดพิณเดินไปคูดสาวตามบ้านในงานบุญผะเหวด พวกหนุ่มก็จะพากันเป่าแคน ดัดพิณ สีซอ เลาะตามตือบหรือผาม (ปะรำ) พร้อมกับเกี้ยวสาวไปด้วยซึ่งเรียกว่า “ลำเลาะตือบ” แต่ในปัจจุบัน ประเพณีเหล่านี้แทบสูญหายไปแล้ว เหลือเพียงการบรรเลงประกอบลำและประกอบฟ้อนในงานที่มีการจ้างหาในรูปแบบต่าง ๆ

โหวด

โหวด เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานจัดอยู่ในประเภทเครื่องเป่าที่ไม่มีลิ้น ลักษณะเป็นกระบอกไม้ไผ่นำมามัดเรียงกันเป็นแพ เดียวกัน รอบแกนเป็นวงกลมเสียงมีความแตกต่างกันตามความสั้นยาวของกระบอกไม้ กล่าวคือถ้ากระบอกไม้สั้นเสียงจะสูง กระบอกไม้ยาวเสียงจะต่ำในอดีตโหวดใช้แกว่งเล่นเหมือนสะนู เพื่อฟังเสียงถือเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของชาวอีสานดั้งเดิม การแกว่งไม้จำเป็นต้องเทียบเสียงให้ได้ตามระบบเสียง การแกว่งโหวดนิยมเรียกว่า “แกวโหวด”

ในสมัยก่อนโหวดที่ใช้เป่าเล่นกันจะมีลูกโหวด จำนวน 5-7 ลูก นายทรงศักดิ์ ประทุมสินธุ์ ชาวอำเภอหนองกอก จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นผู้ที่คิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยการปรับปรุงพัฒนาโหวดขึ้นเป็นเครื่องดนตรีบรรเลงอย่างจริงจัง โดยได้คิดค้นรูปลักษณ์และระบบเสียงของโหวด ให้มีความสมบูรณ์

มากยิ่งขึ้น จึงได้เพิ่มลูกโหวดจากเดิมที่มีจำนวน 5-7 ลูก เป็น 11-13 ลูก แล้วนำมาใช้บรรเลงประสมกับวงพิณและแคนกับเครื่องประกอบจังหวะ เรียกว่า “วงโหวดเสียงทอง” นำออกแสดงต่อสาธารณชน แถบภาคอีสานช่วงแรก ๆ รวบรวมปี พ.ศ. 2516 ต่อมาจึงมีการนำโหวดไปประสมกับวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน ซึ่งประกอบด้วย พิณ แคน หมา ก เต็ดเต็ง (โปงลาง) ตั้งแต่บัดนั้นจวบจนกระทั่งปัจจุบันโหวดได้เป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญและนิยมเล่นกันมาก เป็นส่วนหนึ่งของวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน (วงโปงลาง)

ความเป็นมาของโหวด คนโบราณมีความเชื่อว่าโหวดเกิดขึ้นมาหลายพันปีแล้วตามนิยายปรัมปราที่เล่าขานกันมา “โหวด” คนอีสานโบราณเชื่อว่าเป็นสื่อที่มนุษย์ใช้บนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอให้ฝนหยุดตก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้หมายถึงพระยาแถน (ผู้ซึ่งประทานน้ำฝนให้ตกในเมืองมนุษย์) เพื่อจะได้เก็บเกี่ยวข้าวซึ่งกำลังสุกในฤดูฝนถ้าปีไหนแล้ง หากมนุษย์ต้องการให้ฝนตกก็จะพากันทำบั้งไฟจุดขึ้นไปสู่ท้องฟ้า เพื่อขอฝนจากพระยาแถน ซึ่งต่อมาก็ยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีพอถึงเดือนหกชาวอีสานก็จะทำบั้งไฟจุดเรียก “บุญบั้งไฟ” ทุก ๆ ปี

แต่พอข้าวในนาออกรวงแล้วสุกเต็มท้องนา หากฝนยังไม่หยุดตกแต่มนุษย์ต้องการให้ฝนหยุดตก ก็จะแกว่งโหวดขว้างขึ้นสู่ ท้องฟ้าให้เกิดเสียงดังให้พระยาแถนได้ยิน เป็นสัญญาณให้พระยาแถนงดปริมาณน้ำฝน ดังนั้นโหวดและบั้งไฟจึงถูกจำกัดให้เล่นคนละช่วงเวลาต่างบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน

ตำนานโหวด

มีนิทานปรัมปราที่เล่าขานกันมาคือในสมัยก่อนพุทธกาล มีเมืองเมืองหนึ่งชื่อเมือง พันทุมชาติ เมืองนั้นมีพระโพธิสัตว์เสวยชาติมาเป็นพระยาคางคก สมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องพระยาแถน เรื่องฝนฟ้า อากาศ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไปบนบานศาลกล่าวต่อพระยาแถน แต่พอมีพระโพธิสัตว์คางคก ก็ทำให้คนและสัตว์หันไปนับถือ พระยาคางคกทำให้พระยาแถนไม่พอใจ ฝนฟ้าที่เคยตกต้องตามฤดูกาลก็ทำให้เมืองนี้แห้งแล้งเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน คนและสัตว์รวมทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหาร ล้มตายทำให้มวลมนุษย์และสัตว์เดือดร้อน ก็เลยทำสงครามกับพระยาแถน แต่มนุษย์ก็ไม่ชนะสักที จึงมาปรึกษากับพระยาคางคก พระยาคางคกก็รับอาสาไปสู้กับพระยาแถน

พระยาคางคกก็นำทัพไปรบกับพระยาแถน แต่งตั้งให้พระยาปลวกทำสะพานดินเป็นถนนขึ้นสู่เมืองพระยาแถน แต่งตั้งพระยามดขึ้นไปสู่เมืองพระยาแถนก่อนเพื่อไปเจาะคลังอาวุธยุทธโปกรณ์ให้จวนจะหัก ให้พระยาตะขาบ แมงป่อง อสรพิษทั้งหลายไปดักรอตามเสื่อผ้าตามดุนพื้นอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ทหารพระยาแถนใช้

พอถึงวันแรม 7 ค่ำ พระยาคางคกก็นำทัพขึ้นไปสู้และเจรจาขอฝนกับพระยาเถน พระยาเถน ก็โกรธและไม่ประทานฝนให้ แล้วก็ประกาศสงครามกัน แผนต่าง ๆ ที่พระยาคางคกวางเอาไว้ก็เริ่ม ปฏิบัติการ ตะขบ แมงป่อง ก็ออกมากัดทหารให้ล้มตายเพื่อตัดกำลังก่อน ส่วนพระยาคางคกกับพระ ยาเถนก็ขึ้นสู้กันบนหลังช้าง สู้กันไปสู้กันมาพระยาเถนใช้ดาบฟันพระยาคางคก ดาบก็หักจะใช้ตะขอ เกี่ยวตะขอก็หักในที่สุดพระยาคางคกได้จังหวะก็ใช้บ่วงนาคนาศักจับพระยาเถนได้จนตกจากหลังช้าง พระยาเถนจึงยอมตกลงตามสัญญาโดยมีเงื่อนไขกันอยู่ 3 ข้อคือ

1. ให้พระยาเถนประทานน้ำฝนให้เหมี ฝนเต็มถึงเดือน 6 ถ้าฝนไม่ตกมนุษย์ก็จะทำบั้งไฟ จุดขึ้นไปเป็นการบอกกล่าว เตือนพระยาเถนให้ประทานน้ำฝนลงมาให้มนุษย์
2. การได้ยินเสียง กบอึ่งอ่าง เขียดร้อง แสดงว่ามนุษย์ได้รับน้ำฝนแล้ว
3. เมื่อใดที่ฝนเพียงพอแล้วก็จะแกว่งโหวดขึ้นสู่ท้องฟ้าให้เกิดเสียงดังเป็นสัญญาณให้พระยา เถนทราบว่าได้รับน้ำฝนเพียงพอแล้วเพื่อให้ลดปริมาณฝนลง

พิณ

ประวัติความเป็นมาของพิณหรือซุง

เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีด พิณหรือซุงนี้มีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล เผ่าชนหลายชาติหลาย ภาษา มีพิณเป็นเครื่องบรรเลง และเรียกชื่อพิณตามภาษาของตน เช่น พิณของชนเผ่าเมโสโปเตเมีย โบราณ มีชื่อเรียกว่า “ลูท” (lute) มีมาแล้วก่อนคริสตศักราชถึง 2,000 ปี (Isaacs; & Martin. 1982: 223-224) พิณของชนเผ่าสุเมเรียน ที่เรียกว่า “ไลร์” (lyre) มีมาแล้วก่อนคริสตศักราชถึง 3,000 ปี และ ใช้กันอย่างกว้างขวางในกลุ่มชนอียิปต์โบราณกรีกโบราณและยูโร ปัสมัธยม (Isaacs; & Martin. 1982: 225-226) พิณของชาติอื่น ๆ มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามภาษาของชนชาติ เช่น

ชาวอิรัก	เรียกว่า “อูด” (ud)
ชาวอิหร่าน	เรียกว่า “แทมเบอร์” (tzmbur)
ชาวจีน	เรียกว่า “ปิปะ” (p'ī p'a)
ชาวญี่ปุ่น	เรียกว่า “บิวะ” (biwa)
ชาวอินเดีย	เรียกว่า “วินา” (vina)
ชาวเขมร	เรียกว่า “จับเปย” (jubpei)
ส่วนชาวไทยภาคกลาง (ราชสำนัก) เรียกว่า “กระจับปี่”	
ชาวไทย ภาคเหนือ	เรียกว่า “ซึง”
ชาวไทย ภาคอีสาน	เรียกว่า “ซุง”

เครื่องดนตรีของทุกชาติที่เอ่ยนามมานี้เป็นเครื่องดนตรีซึ่งซึ่งส่ายใช้ดีดที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายคลึงกันหมด แต่ต่างชนชาติอาจต่างประดิษฐ์คิดกันขึ้นมาเองหรืออาจจะพัฒนาขึ้นมาจากของชนชาติที่มีความสัมพันธ์กันทางด้านวัฒนธรรม เพราะมีการติดต่อสัมพันธ์กันได้

ในส่วนของกลุ่มชนชาติไทยเรานั้นได้รู้จักชื่อพิณมาพร้อมกับ “พุทธประวัติ” ตอนที่พระอินทราธิราชเสด็จลงมาตีพิณ 3 สายถวายเพื่อเป็นอนุสติแก่พระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้สำเร็จสัมโพธิญาณว่าการบำเพ็ญเพียรแสวงหาโมกษธรรมนั้นถ้าเคร่งครัดนักก็เปรียบเสมือนการขึ้นสายพิณให้ตึงเกินไปแล้วยอมขาด ถ้าหย่อนยานนักยอมไม่มีเสียงไพเราะ แต่ถ้าทำอยู่ในขั้นมัชฌิมาปานกลาง ก็เหมือนการขึ้นสายพิณแต่เพียงพอดีกับระดับเสียง ย่อมให้เสียงดังกังวานไพเราะแจ่มใสจิตใจความในวรรณคดีเรื่อง “พระปฐมสมโพธิกถาพระราชนิพนธ์ของ สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า

“ขณะนั้น สมเด็จพระอินทราธิราชทราบในข้อปริวิตก ดัง นั้นจึงทรง พิณทิพย์สามสายมาตีถวายพระมหาสัจย สายหนึ่งเคร่งนักพอตืดก็ขาดออกไปเข้าก็ไม่บันลือเสียงและสายหนึ่งนั้นไม่เคร่งไม่หย่อนปานกลาง ตืดเข้ากับบันลือศัพทไพเราะเจริญจิต พระมหาสัจยได้สดับเสียงพิณก็ถือเอานิมิตอันนั้นทรงพิจารณาเห็นแจ้งว่า “มัชฌิมาปฏิบัตินั้นเป็นหนทางพระโพธิญาณ...”

เนื้อความตอนเดียวกันนี้อยู่ในวรรณคดีพระปฐมสมโพธิ ฉบับคำกลอนภาษาอีสาน ซึ่งนิพนธ์โดยพระสุนทรธรรมประพุก มีสำนวนว่า :

“...พระอินทราเห็น ล่วงลง ภายใต้
มือถือได้ พิณขาน เสียงม่วน
ทำให้พระ บาทเจ้า ช่อมสิงลำแล
อินทร์เล่าแก้ง ทั้งเคร่ง ยานเสียง
พิณบ่ดัง เสียงใส แต่พอฟังได้
พระอินทร์เลย ทำให้ พอควรสมส่วน
ทั้งบ่ยาน เคร่งแท้ เสียงห้าวม่วนใส
พระบาทเจ้า คะนิงฮ้ำ หวนเห็น
กูควรทำ ความเพียร แต่พอเพียงด้าม
พองามแท้ มัชฌิมา สมส่วน
คือดังพิณ ม่วงแท้ เสียงห้าวม่วนใส...”

(พระสุนทรธรรมประพุก. 2515: 96)

อธิบายคำศัพท์

ดวงลงภายใต้	=	เสด็จลงมา
ม่วน	=	ไพเราะ
ซอม	=	พิจารณา
ลิ่ง	=	พิจารณาอย่างรอบคอบ มองด้วยหางตา
ล้ำแล	=	ดูอย่างใส่ใจ
เคร่ง	=	ทำให้ตึง
เสียงห่าว	=	เสียงดังกังวานแจ่มใส
คะนึ่งฮ่า	=	คิดใคร่ครวญ ไตร่ตรอง
แต่พอเพียงด้าม	=	พอปานกลางขั้นมัชฌิมาปฏิบัติ

หลักฐานทางวรรณคดี

วรรณคดีไทย (ภาคกลาง) กล่าวถึงการใช้พจนมรรณพทั้งในราชสำนักและกลุ่มพื้นบ้านแสดงว่า กวีในแต่ละยุค แต่ละสมัยรู้จักคุ้นเคยได้เห็นได้ยินเสียงพจนมรรณพเป็นอย่างดีตัวอย่างเช่น

1. วรรณคดีเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งพญาสิทธิเทษตรีย์กรุงสุโขทัย ร.4 ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เมื่อปี พ.ศ. 1903 กล่าวถึงพจนมรรณพว่า

“...เสียงนั้นดังเพราะหนักหนา และเพราะกว่าเสียงพาทย์ เสียงพิณ ซ้อง กลอง แตรสังข์ ฟังเสียงกลองใหญ่ กลองราม กลองเล็ก และฉิ่งฉ่าง บัณเฑาะว์ เสนาะ วังเวง ลางคนตีกลอง ตีพาทย์ ซ้องกรับ สัพพทุกสิ่ง บางจำพวกดีดพิณและสีซอพุ่งต่อ...”

(อุทิศ นาคสวัสดิ์. 2512: 164)

2. วรรณคดีเรื่อง “อนุรุธคำฉันท์” ซึ่งกวีชื่อ “ศรีปราชญ์” กวีสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2199-2231) ได้นิพนธ์ขึ้นไว้ และกล่าวถึงพจนมรรณพว่า

“...จำเรียงสานเสียง

ประอรประเอียง กรกริดเพี้ยทอง

เต่ง ตึง เพลงพิณ ปี่แคนทรลอง

สำหรับลบบอง ลเบงเฉ่งฉันท์...”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2532: 138)

อธิบายศัพท์

เพ็ญ	=	พิณเพ็ญ พิณเพ็ย หรือพิณเป็ยะ
เต่ง	=	พิณ
ติง	=	พิณหรือซอ
ทร (ทะร)	=	ซอหรือสะล้อ
ลบบองเบง	=	บรรเลง
เงงฉันท์	=	ขับร้องบทกวี

หลักฐานเก่าแก่อีกชิ้นหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่า คนไทยนั้นได้เคยใช้พิณหรือซอเป็นเครื่องบรรเลงมาแต่ครั้งโบราณกาล ก็คือภาพปูนปั้นประดับฐานเจดีย์ที่เมืองโบราณ บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งปั้นเป็นรูปนางทั้งห้าบรรเลงดุริยดนตรี นางหนึ่งบรรเลงพิณเพ็ยะ (พิณน้ำเต้า) นางหนึ่งดีดพิณ 5 สาย นางหนึ่งตีกรับ นางหนึ่งตีฉิ่ง และอีกนางหนึ่งเป็นนักร้องขับลำนำ ภาพปั้นดังกล่าวเป็นศิลปะสมัยทวารวดี สันนิษฐานว่า คงปั้นขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 (สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2532: 135)

ชนิดของพิณ

พิณในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยจำแนกเป็นสองประเภทดังนี้

1. **ประเภทที่ดีเพื่อผลิตทางเสียง** ขึ้นมาก่อนแล้วจึงใช้ทางเสียงนั้นบรรเลงเป็นเพลง คำว่าทางเสียง OVERTONE หรือ UPPER-PARTIAL อันเป็นเสียงที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของเสียงประเภทหนึ่งในตระกูลเดียวกัน ได้แก่

1.1 พิณน้ำเต้า

เป็นเครื่องดีดที่เดิมใช้สายเอ็นสัตว์ตากแห้ง และพัฒนามาใช้ไหม ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสายโลหะมีเพียงสายเดียว พิณน้ำเต้าเป็นเครื่องดนตรีของไทยที่เก่าแก่มากที่สุดที่ยังมีการเล่นสืบต่อกันมามีหลงเหลืออยู่ทางอีสานใต้ของประเทศไทยหลายท้องถิ่นเวลาดีดผู้เล่นจะไม่สวมเสื้อ ใช้นิ้วมือซ้ายถือทวนคันทิน การถือทวนคันทินทำได้โดยวางโคนของทวนคันทินลงที่ง่ามมือซ้ายระหว่างโคนหัวแม่มือกับส่วนโคนของนิ้วชี้ ส่วนปลายของนิ้วชี้ , ปลายนิ้วกลาง , ปลายนิ้วนาง และนิ้วก้อยพร้อมที่จะกดลงที่สายของพิณเพื่อทำให้เกิดเสียงสูง- ต่ำ ให้เป็นทำนองเพลง แล้วเอากระโหลกพิณประกบติดกับหน้าอกซ้ายของผู้เล่น ใช้มือขวาดีดสาย ที่นิ้วนางของผู้บรรเลงสวมปลอกโลหะเป็นเครื่องดีดแล้วขยับกระโหลกน้ำเต้าเปิดปิดที่หน้าอกทำให้เกิดเสียงก้องกังวาน

1.2 **พิณเพ็ยะ** มีลักษณะคล้ายพิณน้ำเต้า แต่มี 2 สาย กระโหลกซอทำด้วยลูกน้ำเต้าครึ่งหรือกะลามะพร้าวก็ได้ วิธีดีดเหมือนกันกับพิณน้ำเต้า คลอเสียงร้องของตนเอง นิยมเกี่ยวสาวเวลากลางคืนเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านทางภาคเหนือ

2. ประเภทดีดที่สายโดยตรง

1. กระจับปี่

คำว่า “กระจับปี่” เข้าใจว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “กัจฉปี่” เป็นคำชวาเพี้ยนเป็น “แซสจาปี” หรือ “แซสจาเบีย” ในภาษาขอม ในภาษาบาลีสันสกฤต คำว่า กัจฉปะ แปลว่า เต่า เพราะแต่เดิมกะโหลกพิณมีรูปร่างคล้ายเต่า กระจับปี่เป็นเครื่องดนตรีโบราณชนิดหนึ่งของอินเดีย จัดเป็นเครื่องดนตรีในกลุ่ม “วีณนา” (พิณ) มี 4 สายมีตะพานหรือนมสำหรับกดสาย 11 อัน หรือ 11 ชั้น มีที่ดีดสายทำด้วยเขาสัตว์

2. ซึง

เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านทางภาคเหนือ มี 4 สาย ลักษณะเหมือนกระจับปี่แต่เล็กกว่า รูปร่างคล้าย “เหยอะฉิน” ของจีน แต่ปลายคันทวนของซึง นมักจะสลักเป็นรูปมังกร แต่คันทวนของซึงทางภาคเหนือทำให้แบนและงอมาทางด้านหน้า

3. ซุง

ชาวอีสานมักเรียกพิณว่า “ซุง” หรือ โตดติดัง ตามสำเนียงของเครื่องดนตรี ซุงมี 2-3 และ 4 สาย แต่ปัจจุบันนิยมเล่น 3 สาย ซุงพื้นบ้านนิยมใช้สายจากลวดเบรกรถจักรยานทั้ง 3 สาย ปัจจุบันนิยมใช้สายกีต้าร์สาย 1 สาย 2 และสาย 3 เพราะหาง่าย สะดวกในการใช้ ซุง นิยมทำจากไม้ขนุน (ไม้หมากมี) เพราะเบาหาง่าย ให้เสียงไพเราะ ปลายคันทวนนิยมแกะสลักเป็นหัวพญานาค หรือหัวหงส์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวอีสาน

ไปงกลาง

ความหมายและประวัติความเป็นมา

คำว่า “ไปง” หมายถึงสิ่งที่มีลักษณะกลวงหรือไปงด้านใน ซึ่งช่วยทำให้เกิดเสียงดังอาจทำด้วยไม้หรือโลหะก็ได้ ตามวัดเก่าแก่ในภาคอีสาน นอกจากจะมีกลองไว้สำหรับตีแล้วยังมี “ไปง” ขนาดใหญ่ซึ่งหล่อด้วยสำริด หรือทำด้วยไม้ท่อนใหญ่ขุดเจาะให้กลวง จะมีอยู่ตามวัดแขวนไว้สำหรับบใช้ กระทุ้ง ตี เป็นสัญญาณ มีเสียงก้องกังวานไปให้คนทั้งหมดในบ้านได้ยินเป็นสัญญาณบอกหรือเตือน ให้ผู้ประกอบอาชีพการงานต่าง ๆ ทราบเวลาตลอดจนให้ได้ยินไปถึงผู้ที่กำลังหลงทางอยู่กลางป่า ให้กำหนดทิศทางเพื่อเข้าหมู่บ้านได้ถูกต้อง

นอกจากไปง ชนิดที่อยู่ตามวัดดังกล่าว แล้วนั้น ยังมีไปงขนาดเล็กอีกหลายอย่าง เช่น ไปงที่มีขนาดเล็กที่มีรูปร่างต่าง ๆ กันใช้แขวนคอสัตว์เลี้ยง หรือสัตว์ใช้งานเพราะการเลี้ยงปศุสัตว์ทางภาคอีสาน มักจะมีเครื่องสัญญาณให้เสียงผูกติดคอสัตว์เหล่านั้นไว้ อาจเรียกว่า “ซิก” หรือ “ซอ” “เกราะ” ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ ไปงเล็กนี้อาจทำด้วยไม้หรือทองเหลือง และกระดิ่ง ทำด้วยทองเหลืองผสมเงิน ซึ่งช่วยทำให้เจ้าของสัตว์เหล่านั้นจดจำสัตว์เลี้ยงของตนและติดตามได้ง่ายเมื่อพลัดหายไป

สำหรับสัตว์พาหนะเวลาใช้งานไม่ว่าจะเป็นช้างม้า วัวต่างและวัวเทียมเกวียนก็จะมีเครื่อง สัญญาณผูกคอกแบบต่าง ๆ เช่น ช้างอาจใช้โปง หรือหมากอิง (คล้ายกระดิ่งแต่รูปยาวกว่า) ถ้าเป็นช้าง สำคัญก็อาจใช้ “ช่วงช้าง” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกระพรวนใหญ่ ร้อยเป็นพวงผูกคอกช้างม้าสำคัญใช้ “หมากอิงฮ่อ” เป็นลูกกระพรวน วัวต่างหรือวัวเทียมเกวียนอาจใช้ “กระดิ่ง” หรือ “ขอ” (เกราะ) หมากกะ โห่

โปงกลางในรูปแบบอื่นยังมีอีก เช่น กระดิ่ง มีทั้งกระดิ่งไม้และกระดิ่งโลหะทองสำริดที่ใช้แขวน หรือผูกคอกวัวต่าง (ต่าง หมายถึง ภาชนะที่ใช้บรรจุสินค้าเพื่อบรรทุกบนหลังสัตว์) เวลาเดินทางไป ค้าขายต่างเมือง วัว หรือ จั้ว ที่มีต่างบรรทุกอยู่หลังเรียกว่า “วัวต่าง” หรือ “จั้วต่าง” การเดินทางไป ค้าขายในสมัยก่อนต้องรอนแรมไปเป็นลักษณะคาราวานกินเวลานานเป็นแรมเดือนพอค้าจะผูกกระดิ่ง ไว้ที่คอวัวต่างเวลาวัวต่างเดินจะเอียงซ้ายเอียงขวาสลับกันไปทำให้ลูกกระดิ่งกระทบกับตัวกระดิ่งเกิด เสียงดัง “โปงหล่าง – โปงหล่าง” ตลอดการเดินทางเสียงนั้นฟังเพลินยิ่งนัก

พอค้าจะใช้เสียงกระดิ่งจากวัวต่างนี้ เป็นสัญญาณบอกให้ทราบ ว่า ขบวนหน้าอยู่ที่ใดและ กำลังมุ่งหน้าไปทางใด เป็นการป้องกันไม่ให้ขบวนคาราวานนี้พลัดหลงกันในสมัยต่อมาการเดินทาง ค้าขายแบบกองคาราวานไม่มีอีกแล้ว กระดิ่งที่ใช้หรือแขวนคอกวัวต่างเพื่อ ใช้เป็นสัญญาณก็ไม่จำเป็น อีกต่อไป คนในสมัยหลัง ๆ จึงไม่ค่อยรู้จักเพราะไม่เคยเห็นแต่อาจยังเคยพอได้ยินเรื่องที่พูดถึง บทบาทหน้าที่ของกระดิ่ง จากผู้เฒ่าผู้แก่ว่า “ขอแขวนคอกช้าง โปงกลางใส่ต่าง ” ซึ่งเป็นคำพูดของคนรุ่น เก่าที่เคยผูกพันกับการเดินทางการค้าขายทางไกลโดยคาราวาน “วัวต่าง” มาก่อน

สำหรับ “โปงหล่าง” นั้นในแถบภาคอีสานเชื่อว่า มีอยู่แล้วโดยทั่วไป แต่เท่าที่พบเห็นและผูกพัน เป็นเรื่องเป็นราว ก็จะพบเห็นมากในแถบเทือกเขาภูพาน ในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ เช่น บ้านหนองสอ บ้านนาจาน และตามหมู่บ้านของชาวผู้ไทยแถวอำเภอมัญจาคีรี อำเภอนาคู

โปงกลางวัวต่างกับวรรณกรรมภาษาอีสาน

ผู้ใดมีโปงกลางไว้เป็นกรรมสิทธิ์ในบ้านเรือนก็แสดงถึงฐานะความมั่นคงหรือมั่งคั่งของ ครอบครัว เพราะเคยเป็นนายฮ้อยพ่อค้าวัวต่างมาแล้ว ดังนั้นจึงปรากฏมีลำเกี้ยวหรือลำแก้ว ทัก ซึ่ง หมุ่มสาวใช้ถามถึงฐานะของอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นกลอน 7 ว่า “พ่อแม่เจ้าโปงกลางมีป”

คำกาพย์เทศน์มหาชาติบุพการีมารมีข้อความตอนหนึ่งว่า “บัดนี้ จักได้พรรณาเรื่องกัณหา ซาลีแต่ปางก่อน ซาติก่อนนั้น พรหมณ์เกิดเป็นจั้ว กัณหาซาลีเป็นพ่อค้าพรหมณ์เป็นจั้วต่าง ทางหลัง ใส่ต่างตั้ง ทางหน้าใส่ซอง ทางคอดัดฮัดฮ้อง ทา งท้องมัดฮัดโคน ทางกันมัดใส่พาน สองก็ตีจั้วขำม ภูพานซ้อนภูมาน ขึ้นภูเขี้ยวลงมาภูอ้อม ขึ้นม่มแล้วเหลียวล้าภูพาน เห็นแต่ภูเขาคันผอยลมมะระแห่มง ไป ฮอดห้วยเหวซัน ๆ น้ำขุน ๆ สองก็บายเอาได้หวายสะนอยมาฟาด จั้วก็พะลาดล้มสองเจ้าเล่าตี หักพดจิกตีหลังหักพดฮัย งตีกัน หักพดขึ้นตีกันจั้วซ้ามัดเล่าตาย จั้วจึงตายจากซาตินั้นมาเกิดเป็น พรหมณ์”

คำกาพย์ข้างบนนี้สะท้อนให้เห็นส่วนหนึ่ง ว่าการคำว้าวต่างมีการทรมานสัตว์จนต้องแต่ง
กาพย์ขึ้นเพื่อเป็นคติสอนใจ

ในสมัยโบราณมีการคำว้าวต่างเป็นพื้น วัวทุกตัวใส่ต่างบรรทุกสินค้าเต็ม ะวางถ้าปีใดการค้า
ขายสินค้าซบเซาก็ไล่ต้อนแต่ฝูงวัวไปขายซึ่งมีเฉพาะวัวตัวเมีย ในสมัยที่มีกลอนลำอัดจวนเสียงยุค ต้น
จวนเสียงที่ได้รับความนิยมมากคือกลอนไปคำงัวแม่ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “จัดให้ แม่ต่ำแหล่ ออก
ก่อนเดินทาง ตีให้ ชี้ทับหาง พันกันล้าวอ้าว” ในขบวนไปคำงัวแม่นี้ วัวตัวเมียที่เป็นสินค้าจะถูกไล่ต้อน
ไปตัวเปล่า จะมีวัวตัวผู้เพียงตัวเดียวซึ่งบรรทุกต่างใส่เสียบึงกรังและว่นยา โดยมีโปงกลางอยู่บนหลังวัว
อีกด้วย

ในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้นิยมไล่ต้อนฝูงควายไปขายอย่างเดียว จึงมีแต่นายฮ้อยขาย
ควายหลงเหลืออยู่ประเภทเดียว

ชื่อ “โปงกลาง” นี้เกิดขึ้นภายหลังเพราะโปงกลางที่แท้จริงนั้น คือชุดของลูกกระดิ่งของวัวต่างที่
ผูกเรียงกันไว้วาง กระดิ่งนั้นชาวอีสานเรียกว่า “โปง” เมื่อผูกเรียงไว้ในรางจึงมีชื่อว่า “โปงราง” หรือ
“โปงฮาง” และเนื่องจากชาวอีสานไม่มีเสียง “ร” คำว่าโปงรางก็เลย เปลี่ยนเป็น “โปงกลาง” ไป การที่
ระนาดกระดิ่งมีชื่อเรียกว่า “โปงกลาง” นั้นมีตำนานว่าเกิดจากชื่อของลายแคน (เพลง) ชื่อหนึ่งซึ่งหมอ
แคนในขบวนคาราวาน นายฮ้อยเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น เรื่องมีอยู่ว่าสมัยก่อนเมื่อหมอดูฤกษ์เกี่ยวกับเกี่ยวข้าวใน
นาแล้ว ชาวอีสานผู้กล้าหาญจะรวมกันเข้าเป็น คณะจัดขบวนคาราวานหาสินค้าพื้นเมือง เช่น รั้งไหม
เกลือ สมุนไพร ผ้าไหม บรรทุกหลังวัวต่างนำลงไปค้าขายยังภาคกลาง เหตุที่ใช้วัวต่างก็เพราะเส้นทาง
เดินนั้นเป็นป่าเป็นเขาไม่อาจใช้กองเกวียนได้ บางคณะก็ว่านชื่อวัว ควายและม้าในราคาท้องถิ่นต้อน
ลงไปขายภาคกลางแถบสระบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา และชลบุรี เป็นต้น ซึ่งจะได้ราคาเป็น
กำไรถึง 3-4 เท่า ในคณะค้าขายคณะหนึ่ง ๆ จะมีผู้เฉลียวฉลาดกล้าหาญและมีบารมีพรรคพวกยกให้
เป็น “นายฮ้อย” (นายร้อย) เป็นผู้ควบคุมกองคาราวาน ในกองคาราวานแต่ละกองเขาใช้วัวต่างตัว
พิเศษ 2 ตัว แขนงโปงกลางไว้หลังต่างใช้นาหน้ากองคาราวานตัวหนึ่ง และอีกหนึ่งใช้ตบท้ายขบวนเพื่อ
เป็นตัวให้สัญญาณว่าขบวนหน้าถึงไหนแล้วและขบวนหลังอยู่ห่างออกไปเท่าไร ทำให้ขบวนเกาะกลุ่ม
กันได้ บางครั้งเมื่อขบวนผ่านทางแคบหว่างช่องเขา เสียงโปงกลางยังบอกให้ขบวนอื่นที่อาจสวนมา หรือ
นำหน้าอยู่หาทางหลบหลีกกันได้ก่อนที่ฝูงสัตว์จะปะปนหรือขวิดชนกัน

ขณะที่วัวต่างผูกโปงกลางเดินเลาะไปตามเชิงเขาและทุ่งกว้างโปงกลางก็ยอมกวัดแกว่งไปตาม
ลีลาการเดินของวัวเดินของวัวเกิดเสียงดัง “โปงหล่าง โปงหล่าง” วังเวงสะท้อนไปเป็นเหตุให้หมอแคน
ในขบวนคาราวานเกิดความบันเทิงใจคิดประดิษฐ์ลายแคน (เพลง) เสียงโปงกลางนั้นขึ้น เมื่อเป่า
ทำนองเพลงนั้นให้เพื่อนฟังเวลาตั้งค่ายพักแรมก็ได้รับความนิยมชมชอบเป็นอันมาก ยิ่งต่างคนต่างอยู่
ห่างไกลบ้านความคิดถึงครอบครัวยิ่งทำให้ฟังเพลงแคนนั้นไพเราะวิเศษยิ่งขึ้นไปอีก ต่างพากันเรียก
ลายแคนนั้นว่า “ลายโปงกลาง” ตามต้นกำเนิดของลายแคนนั้น

ภายหลังเมื่อลายแคนนี้ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาแบบเดียวกันกับเพลงชาวบ้านทั้งหลาย บังเอิญนักดนตรีผู้หนึ่งเคาะระนาดเกราะล่อ ทำทำนองลายโปงกลางนี้อยู่ในกระท่อมกลางไร่ เสียงเพลงอันไพเราะได้ดึงดูดให้ผู้อยู่ละแวกนั้นมาชุมนุมฟัง คนหนึ่งถามนักดนตรีว่ากำลังตีอะไร นักดนตรีก็ตอบว่า “กำลังตีโปงกลาง” ซึ่งเขาหมายความว่ากำลังเล่นเพลงลายโปงกลาง คนทั้งหลายในที่นั้นก็ เข้าใจไปว่าระนาดเกราะล่อนั้นคือโปงกลาง เลยเล่าสืบทอดกันต่อมาจนทุกวันนี้ฟังดูก็ออกจ ะเป็นนิทานมากกว่าตำนาน

อย่างไรก็ดี “โปงกลางดั้งเดิม” ซึ่งเป็นลูกโปงสำริดร้อยอยู่ในรางเพื่อผูกไว้บนตางั่วดั่งเล่ามานั้น ก็เคยใช้เล่นทำนองเพลงเหมือนกัน กล่าวคือเมื่อกองคาราวานค้าขายตามเรื่องราวดังกล่าวมาแล้วหยุดพักแรมในเขตใกล้ชุมชนที่ผ่านไป ชาวบ้านมักจะรุมล้อมซื้อสินค้าและวัวควายจากกองคาราวานสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจคนต่างถิ่นเหล่านั้นก็คือ “โปงกลาง” พวกเขาจะต้องขอร้องให้พวกนายฮ้อยปลดจากต่างมาเขย่าให้ฟัง เมื่อเขย่าโปงกลางหลาย ๆ รางสลับกันจะเกิดทำนองสูงต่ำต่าง ๆ เป็นทำนองเพลงได้เมื่อเอาซอซุงแคนมาผสมเข้าด้วยก็ยิ่งไพเราะน่าฟังและสนุกสนาน

เนื่องจากโปงกลางเป็นของสูงสำหรับกองคาราวาน แม้จะเชิญหรือลงจากต่างก็ต้องมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อกองคาราวานขณะเดินทางไปค้า การเขย่าโปงกลางจึงไม่ทำกันได้บ่อย ๆ คนที่คิดถึงเสียงโปงกลางอันเก่าแก่จึงพยายามหาวัสดุอื่นมาเคาะตีเลียนเสียงโปงกลางและวัสดุที่ให้เสียงคล้ายคลึงกันมากและสามารถนำมาบรรเลงได้สะดวกก็คือท่อนไม้จากไม้ต่าง ๆ เช่นไม้ไผ่ ไม้มะหาด เมื่ออยากให้เกิดเสียงระดับต่าง ๆ กันก็ใช้ลูกสั้นยาวและเล็กใหญ่ต่างขนาดกัน ปร้อยเข้ากันเป็นผืน ดังที่ได้กลายเป็นระนาดเกราะล่ออย่างในปัจจุบันนี้ และเนื่องจากระนาดชนิดนี้สร้างขึ้นมาทดแทนโปงกลางของเดิมจึงเรียกว่า โปงกลางไปด้วย

วิวัฒนาการของโปงกลาง

ที่มาจากตำนานเมืองกาฬสินธุ์ที่มาของ “โปงกลางกาฬสินธุ์” มีเรื่องและผู้รู้และมีส่วนร่วมในเหตุการณ์เล่าสืบทอดกันมาว่า ท้าวพรหมโคตร ซึ่งพาครอบครัวอพยพจากประเทศลาวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกลางหมื่น อำเภอมือเมือง (ปัจจุบันอยู่ในเขตกิ่งอำเภอดอกจาน) จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้คิดทำ เกราะล่อขึ้นมาจากไม้หมากเลื่อม (ไม้เนื้ออ่อนสีชาวมียเสียงกังวาน) เลียนแบบจากเกราะไม้ไผ่ที่ชาวบ้านใช้ตีบอกเวลาเมื่ออยู่เวรยามหรือตีบอกเหตุร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน โดยการ ตัดไม้เป็นท่อน ๆ เมื่อบากเทียบเสียงแล้วจึงนำมามัดเรียงกันด้วยเถาวัลย์ลดหลั่นลงไปตามขนาดความสั้นยาว จำนวน 6 ท่อน (ลูก) ซึ่งมี 5 เสียง เรียงตามลำดับ เสียงจากต่ำไปหาสูง ดังนี้ ซอล (ต่ำ) ลา (ต่ำ) โด (กลาง) เร (กลาง) มี (กลาง) และซอล (กลาง) แล้วนำไปแขวนไว้ตามเถียงนาหรือกระท่อมเพิงพักตามหัวไร่ปลายนา เพื่อใช้ตีเล่นสนุสนานผ่อนคลายอารมณ์ภายหลังเมื่อเสร็จจากภารกิจการงานในไร่หรือตีเล่น

สนุกสนานในกลุ่มเพื่อนบ้านที่ออกไปหาอาหารและนอนพักแรมที่กระท่อมในทุ่งนาช่วงเวลากลางคืน ซึ่งทำนองเพลงหรือลายต่าง ๆ ที่ใช้เล่นในขณะนั้นส่วนใหญ่เล่นตามทำนองเพลงหรือลายแค้นเป็นหลัก ได้แก่ ลายใหญ่ ลายสุดสะแนน หรือทำนองลายที่ผู้ตีจินตนาการขึ้นตามอารมณ์การเล่นในช่วงนั้นยังเป็นการเล่นอยู่ตามทุ่งนาภายนอกหมู่บ้าน เนื่องจากยังเชื่อกันว่าการนำเครื่องดนตรีที่มีเสียงดัง ลักษณะคล้ายเสียงของเกราะที่ชาวบ้านตีเพื่อแจ้งเหตุร้ายหรือลางร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเข้าไปตีในหมู่บ้านจะนำพาเหตุร้ายไปสู่หมู่บ้าน และจะทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ต่อมา ท้าวพรหมโคตร ได้ถ่ายทอดวิธีการทำและการตีเกราะล่อให้แก่นายปาน มาศบุรม เมื่อนายปานถึงแก่กรรม นายขาน บุตรชายได้สืบทอดวิธีการตีและการทำเกราะล่อมาจากบิดาแล้วถ่ายทอดให้นายเปลื้อง ฉายรัศมี

ปี พ.ศ. 2490 ครูเปลื้อง ฉายรัศมี ได้เป็นคนที่น่าเกราะล่อมาตีในหมู่บ้านเป็นคนแรก ในปีก่อนนั้นการตีเกราะล่อไม่เพราะหูคนฟังเท่าไรนัก 2 ปี ต่อมาการตีเกราะล่อของนายเปลื้องจึงดีขึ้นจนชาวบ้านพากันนิยมว่าตีได้ดี

ครูเปลื้อง ได้ศึกษาวิธีการตีเกราะล่อจนเชี่ยวชาญ และได้คิดค้นวิธีที่ผิดแผกแตกต่างออกไป เป็นลักษณะเฉพาะของส่วนตนอีกหลายแบบจนกระทั่งปี พ.ศ. 2498 ได้นำเกราะล่อเข้าไปร่วมบรรเลงเล่นร่วมกับดนตรีพื้นเมืองประเภทอื่น ๆ ได้แก่ พิณ แคน ซอไม้ไผ่ และได้เพิ่มจำนวน ลูกจาก 6 ลูก เป็น 9 ลูก ได้แก่ ลา (กลาง) โด (สูง) และ เร (สูง) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้มีเสียงคู่ (Harmonic) ซึ่งจะทำให้สามารถเล่นร่วมกับแคนในทำนองเพลงพื้นเมืองภาคอีสานที่เรียกว่าลายใหญ่ และลายสุดสะแนน ได้ ทั้งเสียงสูงและเสียงต่ำ

ในปี พ.ศ. 2500 ครูเปลื้อง ฉายรัศมี ได้ทำพิธีบรวงสรวงผีปอบตา (คือผีที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาให้ความคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้รอดพ้นจากเหตุเภทภัยต่าง ๆ) แล้วนำเกราะล่อเข้ามาร่วมบรรเลงกับเครื่องดนตรีพื้นเมืองประเภทอื่น ๆ ภายในหมู่บ้านในงานรื่นเริงสนุกสนานตามประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่นิยมขึ้นชอบกันเ็นหมู่บ้านและชุมชนท้องถิ่นแถบนั้น

ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ครูเปลื้อง ฉายรัศมี ได้พัฒนาเกราะล่อจาก 9 ลูก เป็น 12 ลูก โดยเพิ่มเสียง มี (ต่ำ) มี (สูง) และ ซอล (สูง) และคิดริเริ่มนำไม้มะหาดหรือหมากหาดมาเป็นวัสดุในการทำแทนไม้หมากเลี่ยม ทั้งนี้เนื่องจากไม้หมากเลี่ยมเป็นประเภทไม้เนื้ออ่อน หากใช้งานนานไปจะทำให้บริเวณที่ถูกตีบุบวมเป็นขุยมิเสียงเพี้ยนได้ง่าย ทำให้ต้องปรับเทียบเสียงบ่อยครั้ง และสัตว์จำพวกแมลงมอดปลวก กัดกินซอไน้ได้ง่าย ส่วนไม้มะหาดหรือหมากหาดเป็นไม้เนื้อแข็งมีความกังวานแข็งแรงทนทานอายุการใช้งานยาวนาน เวลาตีแล้วไม่บวมง่าย โดยเฉพาะไม้ที่ตายยืนต้นเสียงจะดังกังวานมาก ที่เอาไม้หมากหาดมาทำเกราะล่อนั้น นายเปลื้องได้รับแนวคิดจากพระที่วัดที่นำไม้นี้มาทำโปงที่ตีบอกเหตุหรือตีให้สัญญาณดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในปี พ.ศ. 2516 ครูเปลื้อง ฉายรัศมี ได้พัฒนาเกราะล อจาก 12 ลูก มาเป็น 13 ลูกโดยเพิ่มเสียง ฟา (กลาง) และเพิ่มเสียงจาก 5 เสียง เป็น 6 เสียง คือ โด เร มี ฟา ซอล และ ลา (ส่วนเสียง ที่ นั้นดนตรีพื้นเมืองของอีสานจะไม่ปรากฏเสียงนี้จึงไม่เพิ่มเสียงนี้ไว้) ซึ่งนอกจากจะบรรเลงทำนองเพลงพื้นเมืองอีสานลายใหญ่ และลายสุดสะ แนนได้แล้ว ยังสามารถบรรเลงร่วมกับแคนในทำนองลายไปซ้าย ลายสร้อยทางน้อย และลายน้อยได้ พร้อมกับได้คิดแต่งลายต่าง ๆ ขึ้นมา อีกหลายเพลง เช่น ลายโปงลาง (พัฒนามาจากลายเซ็งภูไท) ลายกาตันก้อน (พัฒนามาจากลายเกี่ยวค้อนของนายปาน) ลายลมพัดพร้าวและลายแมงกู่ตอมดอก และไ้ ดัเปลี่ยนชื่อ เกราะลอ เป็น โปงลาง ซึ่งเรียกชื่อดนตรีชนิดนี้ว่า โปงลาง จนกระทั่งปัจจุบัน

ครูเปลื้อง ฉายรัศมี เป็นนักดนตรีพื้นบ้านอีสานอย่างแท้จริง เป็นผู้มีความสามารถพิเศษสามารถเล่นดนตรีพื้นบ้านอีสานได้เกือบทุกชนิด ทั้ง พิณ แคน ซอ โปงลาง โหวด และอื่น ๆ โดยเฉพาะโปงลางนั้น สามารถถ่ายทอดและเล่นได้ดีเป็นพิเศษ และที่สำคัญที่สุดคือนายเปลื้อง ฉายรัศมีได้เป็นผู้ศึกษา ค้นคว้า ปรับปรุงและพัฒนาโปงลางตลอดระยะเวลา 40 ปี จนทำให้เกราะลอซึ่งเป็นเพียงสิ่งที่ใช้ตีไลน์กาทตามไล่ตามนา พัฒนาเป็นโปงลางที่มีสภาพเป็นเครื่องดนตรีเอกลักษณ์ของภาคอีสานเคียงคู่กับแคน ซึ่งมีมาก่อนแล้ว

นายเปลื้อง ฉายรัศมี จึงควรแก่การยกย่องเชิดชูไว้ในฐานะเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง (ดนตรีพื้นบ้าน) โดยแท้จริง

ชื่อเรียกของโปงลาง

โปงลางมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามท้องถิ่น เช่น แถบบ้านหนองโธ ตำบลโนนย าง อำเภอโนนสูง จังหวัดมุกดาหาร และบ้านโพนสะอาด ตำบลกุดสิมคัมใหม่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เรียกว่า หมากกลิ้งกล่อม เขตอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เรียกว่า หมากเตอะเต้น เขตอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ เรียกว่า หมากเกราะลอ เขตอำเภอหนองพอก อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด เรียกว่า หมากเต็ดเต็ง

ภาพประกอบ 84 สัมภาษณ์การทำแคน กับครูจัน แก้วอินธิ

ภาพประกอบ 85 สัมภาษณ์การทำแคน กับครูทองคำ แสนสุริยวงศ์

ภาพประกอบ 86 สัมภาษณ์ช่างผู้ผลิตพิน

ภาพประกอบ 87 สัมภาษณ์การทำโหวดกับครูจัน แก้วอินธิ

ภาพประกอบ 88 สัมภาษณ์การทำโหวดกับครูทรงศักดิ์ ประทุมศิลป์

ภาพประกอบ 89 สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านท่าเรือ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายสัญญา สมประสงค์
วันเดือนปีเกิด	วันพุธที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2513
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	62/1 หมู่ 1 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	อาจารย์ประจำศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสยาม
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2533	จบการศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จากวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร
พ.ศ. 2535	จบการศึกษา ศึกษาศาสตรบัณฑิต (ดุริยางค์ไทย) จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
พ.ศ. 2555	จบการศึกษา ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ